

ÇİN KAYNAKLARINA GÖRE ESKİ TÜRK KAVIMLARI
(M.Ö. 2146 - 318)

Erkin EKREM

43432

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav
Yönetmeliğinin Tarih Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

Ankara
Eylül-1995

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSAN TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Özkan İzgi

Üye : Doç. Dr. Mehmet Öz

Üye : Yrd. Doç. Dr. Mürüvvet Kurban

Onay:

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../ 1995

Prof. Dr. Hüsnü Arıcı

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Çin kaynaklarına göre eski Türk kavimleri (M.Ö. 2146-318) konulu araştırmamız çok eski tarihlere dayandığı için ilk olarak kaynak sıkıntısı en büyük problemdi. Bunu yanısıra, bu konuda arkeolojik araştırmalar da dahil olmak üzere araştırmalara nadir rastlanmaktadır. Ayrıca metod ve sistem olarak bir örnek olmadığı için araştırmamızda pek çok zorluklarla karşı karşıya kaldık.

Hocam Prof.Dr. Özkan İzgi, bu problemlerin çözülmesi için büyük emek sarfetmiştir. Özellikle bazı kaynak ve araştırma eserlerini temin etme ve yönlendirme bakımından değerli yardımlarını esirgemedi. Dolayısıyla, saygıdeğer hocam Prof.Dr. Özkan İzgi'ye içtenlikle teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Ayrıca, Türkiye Türkçem pek yeterli olmadığı için, bu çalışmamızı temize çekmede yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Mehmet Ali Hacıgökmen ve Emel Kınay'a da teşekkür ederim.

ÖZET

Bilindiği gibi Türk tarihinin ne zaman başladığı hakkında çeşitli yorumlar vardır. Bazı araştırmacılar kazı buluntularına, bazı araştırmacılar islam kaynaklarına dayanarak, bazıları tarih sürecinde göçebe insanlara ait olan kültürleri, bazıları ise Türk dili konusunu araştırarak Türk tarihinin çok uzak zamanlara dayandığını, tarihin başlangıcından bu yana Türklerin yaşadıklarını iddia etmişlerdir. Bu iddialar daha çok teoride kaldığı için, araştırmacıların Türk toplulukları hakkında somut belgelere dayanan ciddi çalışmalar yapmaları gerekmektedir. Bu, eski Türk tarihinde büyük bir boşluğu dolduracaktır.

Yapılan araştırmalar, Hun İmparatorluğunun Türk tarihinin ilk siyasi oluşumu olduğunu gösterir. Hunlar, sağlıklı bir devlet yapısı ve mükemmel bir askeri tüzüğe sahip güçlü bir imparatorluk halinde karşımıza çıkmaktadır. Fakat Hunlardan önceki Türk kavimleri hakkındaki çalışmaların yeterli olmayışı, bizi şu noktalar hakkında düşünmeye sevk etmektedir:

1. Hunlardan önce Türk kavimleri var mıydı?
2. Hunlar'dan önceki Türk kavimleri diğer topluluklar ile ne derecede ilişkiler vardı?
3. Hunlar'dan önceki Türk kavimlerinin yaşayışları nasıldı?

Hunlardan önceki Türk kavimleri hakkında, gerek eski Yunan ve Roma kaynaklarında, gerekse eski Çin ve Hint kaynaklarında çok az belge bulunmaktadır. Bu konuda ilk olarak eski Grek tarihçi Herodotus'un "Tarih" adlı eserinde -bazı tarihçiler tarafından eski Türkler olduğu tahmin edilen- Sakalar hakkında bilgi bulunmaktadır. Ardından Çin'in Han Sülalesinin (M.Ö. 206- M.S.23) tarihçisi Si-ma-ch'ien, yazdığı "Shih-chi" (Tarihi Hatıralar) adlı eserinde Hunlar hakkında özel bir bölüm açarak Hunlarla ilgili bilgi verirken, Hunlardan önceki Türk kavimleri hakkında çok az bilgi vermiştir. Dolayısıyla "Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Kavimleri" adlı bu çalışmamızda, esas olarak Çin'in en eski kaynak kitapları olan felsefe, fal, şiir, tıp gibi kitapları ve arkeolojik buluntuları olan Bambu yazıları, Tunç yazıları gibi eserlerden faydalanarak inceleme yapılmıştır. Ayrıca son zamanlardaki arkeolojik buluntuları ve bu konu ile ilgili araştırma sonuçlarını da değerlendirerek Hunlardan

önceki Türk kavimlerinin siyasi, ekonomik ve kültürel özelliklerini ortaya çıkarmaya çalıştık.

Elde edilen kaynaklara dayanırsak ilk proto Türk kavmi M.Ö. 2146 senesinde tarih sahnesine çıkmıştır. Yine eski Çin kaynaklarına göre, Hunlar'ın ilk ortaya çıkışı M.Ö. 318 yılındadır. Dolayısıyla bu çalışmamızda sadece M.Ö. 2146-318 yılları arasındaki eski Türk kavimlerini değerlendirmeye çalıştık.

Çalışmamızın sonunda Çin kaynaklarına dayanarak yaklaşık ikibin yıl içinde, binlerce değişik kavim ve boyların arasında, başta Ch'üan-yi kavmi olmak üzere, sırasıyla Kui-fan, Kung-fang, T'u-fang, Hung-yi, Hsün-yü, Ch'üan-jung, Junglar ve Tiler gibi proto Türk kavimlerini tespit etmeye çalıştık. Ayrıca, Çin topraklarında kurulan Hsia, Shang ve Chou gibi ilk üç sülalenin üçüncüsü, yani Chou sülalesinin hanedan soyunun menşeinin proto Türkler olduğunu da ispat etmeye çalıştık.

SUMMARY

There are various interpretations about the first phases (and the beginning) of the Turkish history. Some researchers by using some archeologic outcomes, some researchers by using linguistic and cultural surveys about nomadic cultures have suggested that Turkish history has very deep roots. Some other researchers, by using mythological and islamic sources have suggested that Turks have existed from the very beginning of human history. Simply because of this reason, all these suggestions are based on theories rather than material sources; field studies and primary literature reviews are waiting for the studies by the new researches. This fact shows us that there is an important scientific gap on the field of ancient Turkish history.

Previous research show that the Khunic Empire is the first state in Turkish history. Khuns existed with a very healthy state structure and excellent military organization. On the otherhand, because there are not enough researchs made about Turkish history before Khuns, we should think about the following points;

1. Were there Turkish tribes before Khuns?
2. What kind of relations (and up to which grade) were there between Turkish tribes before Khuns and other tribes?
3. How these Turkish tribes before Khuns were living?

There are very few materials about Turkish tribes before Khuns in all old Greek, Roman, Chinese and Indian resources. The first information was given in Greek Historian Herodatus's "History", which was about Schitians who were considered as an old Turkish tribe. Followingly; Chinese historian of Khun dynasty (206 B.C.-23 A.D.). Si-ma-ch'ien; in his book "Shih-chi" (Historcal memories) gives detailed information about Khuns in a special unit but gives very little information about Turkish history before Khuns. As a result, in this study of "Old Turkish Tribes According to Chinese Sources", we have used the oldest Chinese sources about philosophy, astrology, poetry, medicine and the oldest archeologic findings such as bamboo writings, bronze tablets, etc. We have also tried to analyse economic and cultural situations of Turkish tribes before Khuns, by using the result of latest archeologic findings.

Should we believe the first proto-Turk tribe was existed in 2146 B.C. According to oldest and latest Chinese sources, Khuns first existed in history in the year 318 B.C. Because of these reasons, we tried to analyse Turkish tribes existed between 2146-318 B.C.

As a result of this study, we have found many Turkish tribes among thousands of other tribes such as proto Turk tribes of Kui-fan, Kung-fang, T'u-fang, Hung-yi, Hsün-yü, Ch'üan-jung, Jungs and Ti(s). Also, we have tried to prove that the Chou dynasty, which was one of the main dynasty in Chinese mainland in addition to the Hsia and Shang dynasties; had Turkish roots.

İÇİNDEKİLER

	sayfa
TEŞEKKÜR.....	I
ÖZET.....	II
SUMMARY.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
ÖNSÖZ.....	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

A. Hsia Sülalesi ve Hanedan soyu.....	12
B. Hsia Sülalesi Dönemindeki Türk Kavimleri.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

A. Shang Sülalesi ve Hanedan Soyu.....	25
B. Shang Sülalesi Dönemindeki Türk Kavimleri.....	28
1. Kui-fang.....	28
2. Kung-fang ve T'u-fang.....	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A. Chou Sülalesi ve Hanedan Soyu.....	38
B. Chou Sülalesi Dönemindeki Türk Kavimleri.....	48
1. Hung-yi.....	48
2. Hsün-yü.....	51
3. Hsien-yün.....	54
4. Ch'üan-jung.....	56

5. Junglar.....	58
a. Kuzey Junglar.....	60
b. Lu-hung Jungla.....	62
c. Li Junglar.....	64
d. Chiang Junglar.....	64
6. Tiler.....	65
a. Kuzey Tiler.....	69
b. Beyaz Tiler.....	73
1) Hsian-yüer.....	75
2) Chung-shan devleti.....	76
c. Uzun Tiler.....	78
d. Kırmızı Tiler.....	80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

A. Çin Topraklarındaki Toplumların Jung ve Tiler Hakkındaki Görüşleri.....	88
B. Jung ve Tilerin Çin Bölgelerine Gelmeleri ve Yerleşmeleri.....	91
C. Jung ve Tilerin Derebeylik Devletleriyle Olan Kültür Alışverişleri.....	95
SONUÇ.....	101
KAYNAKÇA.....	104
ATLASLAR.....	117

KISALTMALAR

BTY	Bambu Üzerine Yazılmış Tarih Yazıları
CÖMT	Ch'in Sülalesinden Önceki Milletlerin Tarihi
ÇKMT	Çin'in Kuzey Milletleriyle Olan İlişkisinin Tarihi
OKK	Onüç Klasik Kitap
WA	Wang Kuo-Wei'nin Araştırmaları
MS	Milletler Sözlüğü
TH	Tz'u-hai Ansiklopedisi

ÖNSÖZ

Türk tarihinin ne zaman başladığı hakkında çeşitli yorumlar bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar kazı buluntularına dayanarak, bazıları tarih sürecinde göçebe insanlara ait olan kültürlere, bazıları ise Türk dili konusunu araştırarak Türk tarihinin çok uzak zamanlara dayandığını; bazıları da İslâm kaynaklarına ve mitolojilere dayandırarak, tarihin başlangıcından bu yana Türkler'in yaşadığını iddia etmektedirler. Bu yorumlar daha çok teoriler üzerine dayandığı için Türk topluluğu hakkında somut belgelere dayanan yeterli araştırmalar yoktur. Bu da eski Türk tarihinde büyük bir eksikliğin olduğunu ortaya koymaktadır.

Bilindiği gibi Türk tarihinin ilk devleti Hunlar olmuştur. Hunlar ortaya çıktığında sağlıklı bir devlet yapısına ve mükemmel bir askeri tüzüğe sahiptiler. Yani mükemmel bir imparatorluk halinde karşımıza çıkmaktadırlar. Halbuki Hunlardan evvelki Türkler uzun zaman Güney Sibiryaya ve Kuzey Çin'de yaşamışlardır. Yani kavimden kavimler federasyonuna, sonra da Hun İmparatorluğu haline gelmişlerdir.

Hunlardan evvelki Türk tarihine, Z. V. Togan, Bahaeddin Ögel ve Emel Esin'in eserlerinde nadiren rastlamaktayız. Eberhard eserinde, Çin'in kuzey bölgesindeki kavimleri incelemişse de, Hunlardan önceki Türk tarihini yeterince araştırmamıştır. Avrupa'daki Sinologlar da, bu dönemdeki Türk tarihini incelemiş olsalar bile, detaylı halde bu konuya girmemişlerdir.

Çin'in resmî kaynakları olan Shih-chi (Tarih Hatırası) ve Han-shu (Han Sülalesi Tarihi) adlı kitaplar, ilk Türk kavimleri hakkında bilgi veren kitaplar olup, Türklerle ilgili bölümlerinde esas olarak Hunlar üzerinde durulmuştur. Hunlardan evvelki Türk kavimleri hakkında bilgiler olsa da yeterli değildir. "Ti" ve "Jung" gibi eski kavimlerin boy ve soyları hakkında yeterli kaynaklar olmadığı gibi, bunlardan önceki Ch'üan-yi, Hsien-yü, Kui-fang ve Yen-yün gibi eski Türk kavimleri hakkında da yeterli bilgiler bulunmamaktadır.

Çin kaynaklarındaki en eski Türk kavimleri konulu bu çalışmamız esas olarak Çin'in en eski kaynak kitapları olan felsefe, fal, şiir, tıp kitapları ve arkeoloji buluntuları olan Bambu yazıları, Tunç yazıları gibi eserlerden faydalanılarak yazılacaktır. Bu çalışmamızda ayrıca son zamanlardaki arkeoloji buluntuları ve bu

konu ile ilgili bazı araştırma sonuçlarını karşılaştırarak değerlendirme yapıp, Hunlar'dan önceki eski Türk kavimlerinin siyasî, ekonomik, kültürel özelliklerini ortaya çıkarmaya çalışacağız.

Bu problemi ele almakla gözetilen hedef, Türk tarihinin Hunlardan önceki yani M.Ö. 2146 (ilk Türk topluluğunun kaydedildiği sene) yılından M.Ö. 318 (Hunların ilk kaydedildiği sene) yılına kadar olan dönem içindeki aydınlanmamış tarihi aydınlatmaya çalışmaktır.

Çin toprağında yaşanmış olan tarihte önemli dönüm noktası oluşturan Hsia (M.Ö. 22-17. yy), Shang (M.Ö. 17-11. yy) ve Chou (M.Ö. 1027-256) sülaleleri tarihini araştırmak, sadece Çin toprağında yaşanmış olan tarih açısından değil, Türk tarihi açısından da çok önem taşımaktadır. Bu nedenle, söz konusu olan Hsia, Shang ve Chou sülalelerinin hanedanları araştırılmaya çalışılmıştır. Amacımız, bu üç sülaleyi kuran soyun Çinliler tarafından değil, değişik kavimler tarafından kurulduğunu ispat etmektir. Ayrıca, Hsia, Shang ve Chou sülaleleri döneminde ortaya çıkan kültürün, Çinlilerin iddia ettiği gibi yalnız Çinlilere ait olmadığını, bunun aksine o topraklarda yaşamış tüm kavimlerin ortak kültürü olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

GİRİŞ

VI. yüzyılda Altay dağının güneyindeki bozkırlarda, Göktürklerin ortaya çıkması ile aynı dili, aynı ekonomik bağı ve geleneğini paylaşan birçok Hunlardan Göktürkler'e kadar bulunan eski Türk kavimleri bir araya toplanarak federal bir devlet kurmuşlardır (T'ang-shu, 1975: 5153-5194). Türk ismiyle tarihte ilk defa bu devletin kurulmasıyla karşılaşılıyor. XI. yüzyılda Kaşkarlı Mahmud'un yazdığı "Divan-ü Lügat-it Türk" adlı eserde, yukarıda belirtilen özellikleri bir arada taşıyan Oğuz, Peçenek, Kıpçak, Başgırd, Basmil, Tatar, Kırgız, Çigil ve Uygur gibi kavimlerin Türk kavimleri olduğu yazılmaktadır (Atalay, 1992:28). Gerçi Kaşkarlı'dan önce bazı eser ve seyahatnamelerde açık olmayan bir şekilde "Türk Milleti" kavramından söz edilse de, yukarıda belirtilen özelliklere göre Türk milleti mefhumuna ilk defa resmî eser olarak Divan-ı Lügat-it Türk'te rastlıyoruz. "Divan-ü Lügat-it Türk"ü kaynak göstererek, Rusya, Fransa, İngiltere, Almanya ve Türkiye gibi birçok devletteki Türk tarihi araştırmacıları yukarıda adı geçen kavimlerin hepsinin Türk kavimleri olduğunu ve bu milletin şekillenmesinin Hunlardan başladığını kabul etmektedir. (Çin'de Türk Milleti kavramı hâlâ karışıktır.) Biz bu çalışmamızda eski Türk kavimlerini konu alarak, Divan-ü Lügat-it Türk'te sözü edilen Türk kavimleri ile ilgili inceleme yaparak, günümüze dek benzerliklerini koruyarak gelen bu kavimlerin atalarını ve menşeyini araştırmaya çalışacağız.

1. UYGURLAR: "Uygurların atası Hunlardır. Geleneklerine göre onlar yüksek tekerlekli araba kullanıyorlardı. Yuan-wei döneminde (386-556) Kao-ch'e (yüksek araba)lılar da denilmiştir. Bazen Ch'ih-le de denilmiş, [bazı yerde] yanlışlıkla T'ieh-le (Tölüs) denilmiştir. [Uygur toplumunun] kavimleri aşağıdaki kavimlerden oluşmaktadır: Yüan-he, Hsüen-tan-t'uo (Sirtaduş), Ch'i-pi-yü (Çibil), Tu-po (Tuba, Tuva), Ku-li-kan (Kurikan), Tuo-lan-ke, P'u-ku (Bogu), Pa-ye-ku (Bayırgu), T'un-luo (Tongra), Hun (Küni), Ssu-chieh (İzgil), He-hsüeh, Hsi-chieh (Çigil), Atieh (Adiz) ve Pai-hsi (Tatabi)'dir. Bu onbeş kavmin hepsi çölün kuzeyinde karışık halde yaşıyorlardı. [Yukarıda adı geçen] Yüan-he kavmine Wu-hu veya Wu-he de denilmiştir. Sui sülalesine gelince [onlara] Wei-he denmeye başlamışlardır.

[Sui sülalesinin Yan imparatorunun] Ta-ye saltanat yıllarında (605-618) [Göktürklerin hükümdarı] Ch'u-luo Kağan T'ieh-le (Tölüs?) kavimlerine saldırmıştır. [Bu sebeple] Wei-he kavmi diğer P'u-ku, T'un-luo, Pa-ye-ku gibi kavimleri yanına

olarak kaçmıştır. [Wei-he kavminin lideri] kendisini Ai-chin [Erkin veya İrkin bir ünvandır] diye ilan etmiştir. [Ve bu topluma] Hui-he (Uygur) adını vermiştir" (Hsin T'ang-shu, 1975:6111).

Anlaşıldığı gibi Uygurların atası Hunlardır. Bu topluluğun çekirdeği Yüan-he, Wu-hu, Wu-he veya Wei-he (bu kavimlere Ogur, Oğuz diyenler de mevcuttur. Lin, 1987:671-675) adlı kavim olup, 605-618 seneleri arasında diğer kavimlerle Göktürklerin baskısından kaçarak, karşı çıkmak için Hui-he veya "Uygur" adlı federal topluluğu kurmuşlardır. T'ang sülalesine gelince (618-906), bu toplum onbeş kavim tarafından kurulan büyük bir federal devlet haline gelmiştir (Hsin T'ang-shu, 1975:6111-6112). Yani "Uygur" kelimesi etnik bir ad değil siyasî bir isimdir.

Ayrıca bu topluluğun Kao-Ch'e (yüksek araba) toplumu ve T'ieh-le (Tölüs?) toplumları ile bir bağlantısının olduğu dikkatimizi çekmektedir.

2.GÖKTÜRKLER : "Chou Sülalesi Tarihi" adlı kitapta: "Göktürkler, Hunların bir başka soyundan olabilir" (Chou-shu, 1971:907). "Sui Sülalesi Tarihi"nde ise "Göktürkler P'in-liang (Kan-su eyaletinde)'deki "Karışık Hulardandır" diye kaydedilmektedir (Sui-shu, 1973:1863). "Kuzey Devletleri Tarihi"nde: "Göktürklerin ataları önce Hsi-hai (Batı deniz)'nin sağ bölgesinde yaşıyordu." diye yazılmaktadır. Bağımsız bir kavim olan Göktürklerin atalarının Hunların başka bir soyundan olabileceği ileri sürülmüştür (Pei-shih, 1974: 3285). Bazı rivayetlere göre, Göktürkler Suo memleketi (Hsien-pi soyundan olan T'uo-pa'lılar'ın, 386-534 yıllarında kurduğu Pei-wei devletidir. Ma-ch'ang-shou, 1961:7)'nden kaynaklanıyor ve Hunların kuzeyinde yaşıyordu (Pei-shih, 1974:3286). "T'ang Sülalesi Tarihi"nde; Göktürklerin soyadının A shi-na olduğu ve Hunların kuzey bölgesindeki kavimlerinden olabileceği kaydedilmektedir (Hsin-T'ang-shu, 1975:6028).

Yukarıda yararlandığımız kaynakların hepsinde Göktürklerin bir bozkurttan türediğini yazarlar. Dikkatimizi çeken nokta ise, Göktürklerin Hunlarla olan soy ilişkisi pek açık değildir. Kaynakların hepsi de bu konu hakkında sadece ilişkisinin olabileceğini yazarlar. Fakat, Göktürkler ile Hunların örf ve adetlerinin aynı olduğunu yine Çin kaynakları ileri sürmektedir (Sui-shu 1973:1864). Yalnız, bilindiği gibi Göktürk idaresi altındaki T'ieh-le (Tölüs?)ler genellikle Hun kökenliydi.

3.T'IEH-LE: Batı ve Türkiye'deki araştırmacılar, bu toplumun bir Türk kavmi olduğunu iddia ederler ve Yenisey-Orhun yazıtındaki Tölüs veya Tölis olduğunu kabul ederler (Orkun, 1987:921). Çin'deki araştırmacılar ise, T'ieh-le'nin siyasi bir toplumun adı olduğunu da kaydederler. Aynı zamanda Tölüs'ün Çin kaynaklarındaki yanlış şeklinin "Tu-li" olduğundan bu ifadenin bir bölgenin teşkilat adı olduğunu iddia ederler. T'ieh-le'nin Türkçe bir terim olup "Tirek" (Direk) anlamında olduğunu, Ch'in-chung-mian ileri sürmüştür (Ch'in-chung-mian, 1980:54). Bu Çinli araştırmacının ileri sürdüğü iddia çok önemli bir konu olup, bu durum ilerde mutlaka ele alınmalıdır.

"Sui Sülalesi Tarihi" adlı eserde yazıldığına göre T'ieh-le'lerin atası, Hunların evladıdır, boyları çok kalabalık olup Hsi-hai (Batı deniz)dan doğuya doğru uzanan dağ ve vadilerde yaşıyorlardı. Tula nehrinin kuzeyinde P'u-ku (Bugu), T'un-luo (Tungra), Wei-he (Uygur toplumunun temel kavmi), Pa-ye-ku (Bayırgu), Fu-luo (Bu kavim Kao-che'lilerin toplumunda Fu-fu-luo şeklinde yazılmaktadır) gibi kavimler bulunuyordu, bunlar hep birlikte Ai-chin (erkin) ünvanını taşıyorlardı. Ayrıca Men-ch'en, T'u-ju-he, Ssu-chieh (İzgil), Hun (Kuni), He-hsieh (Hasar) gibi boylar da vardır. Bunların askeri yirmibine ulaşıyor. Yi-wu (Komul)'nun batısı, Yen-ch'i (Kara şehir)'in kuzeyi ve Bai-shan dağı (Beyaz dağ, Turfan'ın Kuzeyindeki Tanrı dağının bir uzantısıdır)'nın eteğinde Chi-pi (Uygur toplumunda bulunan Ch'i-pi-yü'dür), Puo-la-chi (Burj), Yi-hsi (veya yi-tie), Su-p'o, Na-he, Wu-hu (Uygur toplumunda bu kavim bulunuyor), He-ku (Genelde Kırgızlar olarak iddia ederler), Ye-hsi (veya ye-tie), Yü-ni-hu gibi kavimler vardır. Yirmi bin askeri vardır. Chin-shan (Altay Dağı)'nın güneybatısında Hsüeh-tan-t'uo (Sirtatuş), Hsi-le-er veya (Tie-le-er), Shih-p'an, Ta-ch'i (Tuhsi) gibi kavimler vardır. Onbin askeri vardır. K'ang-kuo (K'ang memleketi yani Samarkent)'nun kuzeyinde A-te-shiu (İdil Suyu)'nin yanında He-hsi (veya He-tie), A-tie, (Adiz olabileceği söylenir), He-chieh (Hazar, Kazar olabileceği söyleniyor), Pa-hu (Bulgarlar), Pi-ch'ian (Peçenek), Chü-hai, He-pi-hsi, He-chuo-su, Pa-ye-mu-k'e-ta gibi kavimler vardır. Otuzbine yakın askeri vardır. Te-yin-hai (Te-yin denizi, Hazar denizi)'nin doğu ve batısında Su-lu-chieh (Sarugur), San-suo-yen (Saksin), Mie-chu (Maksha), Lung-hu veya Sa-hu gibi çeşitli boylar vardır. Sekizbin askeri vardır. Fu-lin (Frang)'ın doğusunda En-chü (İnguş), A-lan (alan), Bei-ju-chiu-li (Başkı), Fu-wen-hun gibi kavimler vardır. Yirmibine yakın halkı vardır. Pei-hai (Kuzey Deniz, Baykal Gölü)'nün güneyinde Tu-po (Tuba, Tuva) kavmi vardır. Bunların adı ve soyu değişik olsa bile hepsi T'ieh-le diye adlandırılmışlardır. Üstelik bunlarda hükümdar yoktur. Genelde Doğu ve Batı Göktürlere bağlıdır" (Sui-shu, 1973:1880).

T'ang-hui-yao (T'ang dönemindeki önemli olaylar) adlı eserde kaydedildiğine göre: "T'ieh-leler Hunların bir başka soyundandır" (T'ang-hui-yao, 1936:1725). "T'ang Sülalesi Tarihi"nde de aynısı yazılmaktadır (T'ang-shu, 1975:5153). Li-fu-t'ung'un T'ieh-leler hakkındaki bir araştırmasında kullandığı bir kaynaktan şöyle yazılmaktadır: "T'ieh-leler Hunların neslindedir. Soyu çok kalabalıktır. Değişik karakterli soylara sahip olsalar bile hepsine T'ieh-le deniliyor. Genelde onların örf ve adeti Göktürklerle aynıdır (Lin, 1987:118). Anlaşıldığı gibi, T'ieh-lelerin Hunların soyundan gelme ihtimali çoktur. Uygurlardan söz ederken Uygurların hem Hun soyundan, hem de T'ieh-le soyundan olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Üstelik Uygur toplumunu oluşturan kavimlerin hep T'ieh-le'lere mensup olduğunu görüyoruz. Göktürklerin T'ieh-le'lere mensup olmadığını söylemek çok zordur. Ancak Göktürkler de T'ieh-le'lerle aynı adeti paylaştığına göre, Uygur, Göktürk ve T'ieh-le'lerin büyük ölçüde aynı soya mensup olduklarını söyleyebiliriz.

Yukarıda yararlandığımız kaynağa göre, T'ieh-le tek bir kavmin adı değil, birçok kavim ve soylardan oluşan bir topluluktur. Bu nedenle T'ieh-le için Tölüs denmesi ve buna kavmin adı denmesi pek uygun değildir. Yalnız büyük bir alanda yaşamış olan T'ieh-le'lerin hepsinin Hunlardan menşelendiğinin doğru olmadığı kanaatindeyiz. Bu sebeple T'ang Sülalesinden sonra yazılan kaynak eserlerde sadece Uygur, Kırgız, Bayırgu, Bugu, Tungra, Hun, Sirtaduş, Adiz, Hasar Çibil, Çigil, Tuba (Tuva), Kurigan, Tuo-lan-ke Basmil, İzgi gibi Yenisey- Orhun yazıtlarından da tanınmış olan kavimlere ve topluluklara T'ieh-leler demişlerdir (Hsin T'ang-Shu, 1975:5153).

4. KAO-CH'E (Yüksek Arabalılar) : "Kadim ki, Ch'i-ti (Kırmızı Ti'ler)'nin soyundandır. Başlangıçta Ti-li deniliyordu. Kuzeyliler onları Ch'i-le diye adlandırıyorlardı. Çinliler onlara Kao-ch'e veya Ting-ling diyorlardı. Onların dili Hunlarla aynı olup çok az farklıdır. Bir söylentiye göre, onlar Hunların yeğeninin soyundandır. Onlarda Yüan-he (Uygur toplumunda mevcuttur), He-lü, Hsieh-pi (Çibil), Hu-ku (Kırgız), Yi-chi-chin gibi kavimler vardır. Bir rivayete göre, Hun hükümdarının çok güzel iki kızı vardı; halklar bu iki kızın melek olduğunu sanıyordu. Hun hükümdarı Ch'ang-yü der ki: "Bunlar gibi güzel iki kızımı nasıl insanla evlendirebilirim. Bu iki kız Tanrı ile evlendireceğim." Böylece memleketin kuzeyinde bulunan insanların gitmediği bir yerde yüksek bir tepe yaparak iki kızını onun üzerine

oturtmuş ve "Tanrı kendisi gelip sizleri götürsün" diye bırakıp gitmiş. Üç sene sonra Tanrı gelmeyince kızların annesi kızlarını geri getirmek istemiştir. Ch'an-yü demiş ki: "Hayır, onlardan olumlu haberi almayıncaya kadar kalacaktır." Bundan bir sene sonra yaşlı bir kurt [İki kız için yapılan] tepenin yanında gece gündüz uluyarak beklemeye başlamıştır. [Yapılan] tepenin dibinde bir mağara açarak bekleyip kalmıştır. Küçük kız ablasına: "Babamızın bizi buraya bırakmasının amacı, bizi Tanrıyla evlendirmektir. Şimdi kurt geldiğine göre belki de Tanrı olmalıdır ve Tanrının arzusu da olabilir" demiş ve hemen aşağı inip, kurtun yanına gitmiştir. Ablası çok şaşırılmış ve demiş ki, "Bu bir hayvandır, bu hareketi anne ve babamıza nasıl yapabilirsin?" Fakat kız ablasının sözünü dinlememiş ve kurt ile evlenmiş, daha sonra çocuklarını dünyaya getirmiştir. Böylece yavaş yavaş çoğalarak devlet haline gelmiş ve Kao-che topluluğu oluşmuştur (Pei-shih, 1974:3270).

Gördüğümüz gibi Kao-ch'eliler aslında Kırmızı Ti'lerden menşeleniyordu. Kao-ch'e adı ise sadece Çinlilerin verdiği bir isimdir. Kuzeyliler onlara Ch'i-le diyorlardı. Uygur toplumundan söz ederken Chi-le'nin bir başka okunuşunun T'ieh-le olduğundan bahsetmiştik. Yani Kao-ch'e'lilerin de T'ieh-le soyundan olup M.Ö. kuzeyde bulunan Ti'lerle bir bağı olduğunu görüyoruz. Başlangıçta Ti-li denmesi ile T'ieh-le arasında telaffuz bakımından benzerlik vardır. Ayrıca Kao-ch'e siyasi bir toplumun adı olup, içindeki kavimlerin çoğu T'ieh-le toplumunda görünüyordu. Uygur toplumundan söz ederken, Uygurların da Kao-ch'e'lerden menşelendiğinden yukarıda bahsetmiştik. Ayrıca Kao-ch'e hakkındaki bu belgede Kao-ch'e toplumunun Hunlarla bir bağı olduğunu da görüyoruz.

Kao-ch'e toplumu hakkında belgeler pek fazla sayılmaz. Fakat bunların dili hakkında birçok araştırmacı inceleme yapmıştır. Çin'deki Türk tarihi araştırmacısı Feng-ch'en-chün, Kao-ch'elilerin dilinin Türkçe olduğunu tahmin etmektedir. Amerikalı W.M. McGovern'in araştırmasına göre, Kao-ch'e'liler ve Hunlar bir tür eski Türkçe'yi kullanıyordu. İngilizli E.H. Parker'ın bir çalışmasına göre, "Kankalis" kelimesine, Hun döneminde "Ting-ling", Wei döneminde (368-556) "Kao-ch'e", Göktürk döneminde Uygur, Yuan döneminde (1271-1368) "Kenkly" denmiştir. Kenkly, Türkçe bir terim olup araba anlamındadır. Japonlu Şirotori'nin Çin'in kuzeydoğu kavimleri hakkındaki bir çalışmasında "Wei-shu" adlı kaynak eserindeki "Kao-ch'e" tezkeresinde bulunan bazı kelimelerin Türkçe olduğunu ortaya koymaktadır (örneğin Ulu, Beklik). Çin'deki Türk tarih araştırmacısı Lin-kan bunun

üzerinde çalışarak Bahadır veya Batur gibi pek çok kelimeyi de bulmuştur (Lin, 1988:21).

Pei-shih (Kuzey Devletlerin Tarihi)de "Kao-sh'e'liler dili Hunlarla aynı olup çok az farklıdır" ifadesini yukardaki araştırmacıların araştırmalarıyla karşılaştırsak çok kolay anlaşılır ki, Hunların dili de Türkçe ile az farklı bir dildir.

5. HSIUNG-NU (HUNLAR) : "Hunların atası Hsia Sülalesi (M.Ö. 21.yy-16.yy.) hanedan soyundan olup adı Ch'un-wei'dir. T'ang ve Yü hükümdarı (M.Ö. 21.yy. kurulan Hsia sülalesinin kurucusu Yü'den önceki iki hükümdardır) döneminden önce, Kuzey bölgelerinde Shan-jung, Hsien-yün ve Hsün-yüler yaşıyordu. Bunlar hayvancılık ile uğraşır ve göçebe hayatını sürdürüyorlardı" (Shih-chi, 1975:2879). Bu kaynakta, Hunlar ile adı geçen üç kavmin nasıl bir ilişki içinde olduğu pek anlaşılmıyor. Bu nedenle tarihte geçen bazı tarihçiler diğer eski kaynaklarına dayanarak bu konu hakkında aydınlatıcı fikirlerini ileri sürmüşlerdir.

"Ch'un-wei Hunların ilk atasıdır. Shang sülalesi (M.Ö. 16.yy.-M.Ö. 1027) döneminde kuzeye kaçmıştır." Bunun sebebi, "Hsia sülalesinin son hükümdarı Chieh, devletini diktatörce ve zalimce yönettiği için Shang sülalesinin kurucusu olan T'ang, Hsia sülalesini yok ederek Chieh'i Min-t'iao adlı yere sürgün etmiştir. Üç sene sonra Chieh orada ölmüştür. Chieh'in oğlu Hsün-yü babasının tüm hanımlarını (kendi annesinden başka) ile evlenerek kuzeye gidip sığınmıştır. Ot ve su takip ederek göçebe hayatını sürdürmeye başlamıştır. Çinliler onları Hsiung-nu (Hunlar) diye adlandırmışlardır. Yao (Hsia Sülalesinden evvelki bir hükümdar) döneminde bunlara "Hsün-yü", Chou döneminde (M.Ö. 1027-256) "Hsien-yün", Chin döneminde (M.Ö. 256-221) ise "Hsung-nu" (Hunlar) denmiştir" (Shih-chi, 1975:2880).

Bu açıklamalara göre Hunların atası, Hsia sülalesinden çok evvel kuzey bölgelerde yaşıyordu. Dolayısıyla Hunların atasının Hsia sülalesinden gelmesi pek mantıklı değildir. Belki, Hsia sülalesi soyundan gelen prensi Chün-wei kuzeyde mevcut olan Hunların atalarına sığınmış olabilir.

Fakat, Hunların Türklerin atalarının olup olmadığı hakkında bir çok tartışmalar vardır. Wang-kuo-wei'nin bir araştırmasına göre, Hunlar, burnu yüksek, gözleri derin ve sakallıdır. Büyük ihtimalle Hunlar'ın tipi eski Orta Asya'da yaşayan halklarla aynıdır

(WA, 1968:588-598). Linkan, Moğolistan'ın Noyan Dağlarında (Hun hükümdarının merkezi) bulunan Hunlara ait bir mezarda bulunan ipek üzerine işlenmiş olan, mavi gözlü, sakallı bir adam resmine ve Shan-hsi eyaletinin An nahiyesinin Fen-hsi kasabasında, 140 numaralı mezarda bulunan bir bakır süsleme üzerindeki Hunlara ait yüksek burunlu bir adam resmine dayanarak, Hunların Türk soyundan olduğunu iddia etmektedir (Lin, 1988:22). Ma-chan-shan, M.Ö. 1. yy. ait Han Sülalesinin generali Huo-ch'ü-pin'in (bu şahıs hayatında sürekli Hunlarla savaş yapmıştır) mezarı yanına dikilmiş "At Ayağı Altındaki Hun Askeri" adlı taş yazıtta, yüz üstü yerde yatan, elinde ok ve yay bulunan bir Hun askerinin sakallı fakat gözü derin olmayan, burnu da yüksek olmayan bir resme dayanarak, Wang-kuo-wei'e destek vererek Hunların Türk ve Orta Asya'lı olmadığını ileri sürmektedir (Ma, 1962:44-45). Ayrıca, Mierow, Avrupa Hunlarının lideri Atilla'nın tipinin daha çok Moğol tipine benzer olduğunu iddia etmektedir (Ma, 1962:45-46).

Hunların dilinin Türkçe olup olmadığı hakkında da birçok tartışma mevcuttur. Hunların dilinin Moğolca olduğunu başta Alman P.S. Pallas olmak üzere (1776), B. Bergmann gibi araştırmacılar bu fikri savunmuştur (1804). Sonra İngiliz H.H. Howorth daha geniş araştırma yaparak, Hunları, antropoloji bakımından Mongoloid tipine mensup olduğunu, fakat dilinin hem Türkçe hem de Hun-Oungrice'ye mensup olduğuna açıklık getirmiştir (1933). Japon araştırmacısı Şiratori, Hunların dilinin önce Türkçe olduğunu iddia etmiş, daha sonra da Moğolca olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Hun toplumunun çekirdeğinin Moğollar olduğunu da savunmuştur (1923) (Ma-chang-shou, 1962:47).

Hunların dilinin Türkçe olduğunu savunanlar başta Fransa A.Remusat (1820) olmak üzere I. Klapproth (1825), E. Chavanes, W. RAdloff (1891), B. Loufer (1919), E. Parker (1919), P. Pelliot (1931), F. Krouse (1925) ve A.İ. Bernştat (1951) gibi Türkologlardır. Bunlar, Hunların dilinin Türkçe olduğunu ortaya koymaktadırlar (Ma, 1962:47-48). Ayrıca Hunlar 91 senesinde batıya doğru kaçarken bazı yaşlılar ve zayıf kalan bir grup Hunlar Kuçar'da teşkilâtlarını kurmuşlardır. Tarihte bunlara Yüe-pan demişlerdir. Örf ve adetlerinin ve dilinin Kao-ch'eliler ile aynı olduğunu kaynaklarda yazmaktadırlar (Wei-shu, 1974:2268) Buna göre, dil bakımından Hunlar ve Kao-ch'eliler'le benzerlik vardır.

Shih-chi ve Han-shu'daki Hunların tezkeresini iyice inceleyerek olursak, onların bir konfederal toplum olduğunu görmekteyiz ve Hunların idaresi altında çeşitli etnik kavimler bulunmaktadır. Mesela Proto Türk, Proto Moğol, Proto Tunguz hatta Çinliler de vardır. Bunların bir teşkilat altında birbiriyle asimile olma imkanı vardır. Yalnız Hunlar derken Hun Hanedanlığını mı yoksa tüm toplulukları da mı içerir? Eğer tüm toplulukları içeriyorsa, Hunlar'ın Türklerin (Uygur,Kırgız,Kao-che,Tieh-le veya Göktürk) atası olması pek doğru değildir. Söz konusu sadece Hun hanedanının Türklerin atası olduğu kanaatindeyiz.

"Han Sülalesi Tarihine" göre "Hunlar Chün-wei'den Touman'a (Tüman olabilir.Me-tu'nun babası) kadar bin yıldan fazla yaşamışlardır. [Bu toplum] bazen parçalanıp, küçülmüş bazen birleşip büyümüştür. Bu olaylar çok önceleri olduğu için onların silsilesi bilinmemektedir. Fakat Me-tu'ya gelince, Hunlar çok kuvvetli bir toplum olarak ortaya çıkmaktadır. Hunlar, kuzeydeki tüm kavimleri hakimiyeti altına almış, güneydeki Çinlilerin de kuvvetli düşmanı olmuştur. [Şu anda] Onların soyadı ve ünvanı hakkında bazı örnekler verebiliriz.Ch'an-yü'nün (Hun hükümdarlarının ünvanı, Göktürklerin Kağan ünvanı ile eşittir) soyadı Luan-ti olup, memlekettekiler ona "Cheng-lı Ku-tu Ch'an-yü" diye hitap ediyorlar. Hun dilinde göğe Ch'eng-li, oğluna Ku-tu derler. Chan-yü ise geniş ve büyük bir hali ifade etmektedir. Bunun anlamı gök gibi geniş ve büyük demektir" (Han-shu, 1962:3751)

Görüldüğü gibi, Ch'eng-li, Türkçedeki Tangri veya Tanrı anlamındadır. Ku-tu da Türkçe Oğul anlamındadır. Yani tanrı oğlu demektir. Bu da Orhun Yazıtındaki "Tanrı tek Tanrı da bolmuş Türk Bilge Kaan" ifade tarzıyla benzerlik bulunurken, Hunların hanedan soyunun Türkçe kullandığını açıkça ifade etmektedir.

Bundan başka Hunların idarecilik sistemi sağ ve sol diye ikiye ayrılıyordu. Mesela sağ Ku-lu, sol Ku-lu iki bölgenin en büyük hükümdarıdır. Sağ Ku-tu-han ve Sol Ku-tu-han onların yardımcısıdır. (Han-shu, 1962:3751). Sağ ve Sol Ku-lu iki bölgenin hükümdarı olduğuna göre Ku-lu'nun, Türkçe "kolu" olma ihtimali vardır. Yani Ch'an-yü'nün "sağ kolu" ve "sol kolu" demektir. Ku-tu-hou'nun, Türkçe'de "kutluk" olma ihtimali vardır.

Yukarıda Uygur, T'ieh-le ve Kao-ch'elilerin Hunlardan menşeilendiğini göstermiştik. Bunlar Türk olduğuna göre, ataları olan Hunların da Türk olması muhtemeldir.

6. TING-LİN'LER: İlk olarak Shih-chi'de rastlanmaktadır. M.Ö. 3. yüzyıllarda Me-tu, Hunların kuzeyinde yaşayan Ting-lin'leri mağlup etmiştir (Shi-chin, 1975:2893). M.Ö. 69 yılında Ting-lin'ler, Wu-huan ve Wu-sun'larla birlikte Hunlara saldırmışlardır (Han-shu, 1962:3787). Hun hakimiyetini zayıflatan bu darbeden sonra Ting-lin'ler M.Ö. 61 yılında tekrar Hunlara saldırmışlardır (Han-shu, 1962:3788). M.Ö. 49 yılında Hunlar, Ting-lin'leri ve Chien-k'un'ları (Kırgız) hakimiyeti altına almıştır (Han-shu, 1962:3800). 85 yılında Ting-lin'ler, Wu-huan'lar ile birlikte Hunlara yaptığı bir taarruzda, Hunları tamamen zayıflatmıştır. Hunlar batıya ve Çin'e doğru kaçmışlardır (Hou Han-shu, 1965:2950-2952).

Hunlar kuzey bölgelerden çekildikten sonra, bu bölgelere Ting-lin'ler ve Wu-huan'lar hakim olmuştur. Bu arada Ting-lin'ler ikiye ayrılırken bir grup Orta Asya'ya (Semarkent'in kuzeyinde) yerleşmişler (Batı Ting-lin'ler). Bir grup da Baykal Gölü'nün güneyinde yerleşmişlerdir (Kuzey Ting-lin'ler). Daha sonra kuzeydeki Ting-lin'lerden ayrılıp çıkmış olan bir grup Ting-lin'ler, Kan-su eyaletinin He-hsi bölgesine yerleşmiştir (Ting-chi'ien, 1962:407-430). V. yüzyıllarda kuzeydeki Ting-lin'lerden başka Ting-lin'ler tarihte kaybolmuştur. Çin hudutuna yakın olan Ting-lin'leri, güneyliler, Ting-lin veya Koa-ch'e diye adlandırmaya başlamışlardır. Çin bölgelerine sığınan Ting-lin'ler hep Ti soyadını kullanmışlardır (Chou-wei-chou, 1983:8-30). Kao-ch'elerin ortaya çıkmasıyla Ting-lin ismi tarihte kaybolmuştur. Yani Ting-lin'ler sonradan Kao-ch'e şeklinde devam etmiştir. Bilindiği gibi Kao-ch'e toplumundaki altı soyun içinde, Ti ve Uygur toplumlarının çekirdeği olan Yuan-hu boyları vardır. Kao-ch'e toplumundaki Hsie-pi (Çibil) boyu da Uygur toplumunda bulunmaktadır. Kırgız Kavmini oluşturan He-ku boyu da Kao-ch'e toplumunda mevcuttur (Chou-wei-chou, 1983:34-36). Ting-lin ve Kao-ch'e'ler arasındaki bağ açıkça ortadadır.

Ting-lin hakkında gerek Çin'de gerek Rusya'da antropoloji, arkeoloji ve tarih bakımından derin araştırmalar bulunmaktadır. Chou-lian-k'uan, Rus araştırmacılarının Minusisk Vadilerindeki arkeolojik çalışmasına dayanarak, M.Ö. 3000-M.Ö. 2000 yıllarında asıl Avrupa ırkı olan Ting-lin'ler Batıdan doğuya, yani Sibiryaya yerleşmiş olduklarını söyler. M.Ö. 1200-M.Ö. 700 yıllarında Mongoloid insanlarla karışmıştır. M.Ö. 700-M.Ö. 200 yıllarında tekrar Batıdan gelen bir grup Avrupalılar ile

karışmıştır. Böylece Mongoloid tipi de azalmış oluyor. Hun dönemine ait mezarlarda bulunan kafa kemiklerinin incelenmesine göre Hunlar dahil Ting-lin'lerin tipi çok karışıktır. Fakat asıl Mongoloid tipindekilerle çok farklıdır (Lin-Kan, 1987:55-60). Yenisey bölgesindeki Chien-k'unlar (Kırgızların atası), Ting-lin'lere göre daha batıda olduğu için Avrupa ve Mongoloid karışımı az olmuştur (Lin-kan, 1987:73-76). Bunu T'ang dönemin (618-906)'deki Ha-ka-ssu (Hakas)lardan da görebiliriz. Yeni T'ang Sülalesi Tarihi adlı esere göre, Kırgızların atası olan Ha-ka-ssu'lar hem Çin tipine, hem de "uzun boylu, kırmızı saçlı, beyaz tenli ve yeşil gözlü" tipe sahip idiler (Hsin T'ang-shu, 1975:6147)..

Chu-po-lung'un bir araştırmasına göre Ting-lin'ler eski Sibirya'da yaşayan, Avrupa ırkından olup, Chien-k'unlar'ın sıkıştırmasıyla doğu ve güneydoğuya sürülmüştür. Ve orada Mongoloid insanlarla karışmış, kendi ırkını kaybetmiştir. Bu nedenle Ting-lin'ler Uygur ve Göktürklerin ataları olamaz diye değişik bir fikir ortaya koymaktadır (Lin-kan, 1987:843-844). Buna karşı Wang-ju-wei birçok tarihi kaynaklara dayanarak, Ting-lin'lerin Kao-ch'e, Tieh-le ve Uygurları oluşturan temel unsur olduğunu ortaya koymuştur (Lin-kan, 1987:25-54, 841-842).

7. JUNG VE Tİ'LER: M.Ö: 771-480 yıllarında bu iki toplum Çin'in kuzey ve kuzeybatısında yaşıyordu. Jung'larda yirmiden fazla kavim ve boy vardır. Bunların arasında Tibet, Türk ve Tunguz unsurları mevcuttur. Tiler ise dört kavimden oluşturulmuştur. Bu iki toplum tarihi eserlerde önce Jung sonra Ti olarak görünmüştür. M.Ö. VII-V. yüzyıllara ait eski eserlerde sık sık rastlanmaktadır. Yukarıda Kao-ch'e kavmini incelerken, Tiler'in Kao-ch'elerin atası olduğunu göstermiştik.

Batı araştırmacıları, bunların Türk ve Türk unsurunu taşıyan iki toplum olduğunu ileri sürmektedirler (Togan, 1981:400-401). Wang-kuo-wei eski Çince kaynaklara dayanarak bunların, Hunların temel kavimleri olduğunu kabul etmektedir (WA, 1968:585-588). Jung ve Tiler hakkındaki incelemeler bu çalışmamızda daha ayrıntılı araştırılacaktır.

8. HSÜN-YÜ VE HSIEN-YÜN'LER: M.Ö. 1027-771 yıllarında bu iki toplum Çin'in kuzeyinde yaşıyordu. Yukarıda Hunlardan söz ederken bu iki kavmin Hunların ataları olabileceğini ileri sürmüştük. Yani bunları "Yao dönemindeki Hsün-yü, Chou

dönemindeki (M.Ö.256-221) Hsiung-nu (Hun)'dur." (Shih-chi, 1975:2880). Bu iki toplum bu çalışmamızda ayrıntılı olarak incelenecektir.

9. KUI-FANG (Wei -Fang)'LAR: M.Ö. 1600-1027 yılları arasında Çin'in kuzey bölgelerinde yaşamış olan kuvvetli bir toplumdur. Wang-kuo-wei'in bir araştırmasına göre, bu toplum daha sonra ortaya çıkan Ti'lerin atasıdır (WA, 1968:566-574). Tuan-lien-ch'in bir araştırmasına göre, bu toplum Ti ve Ting-linlerin atasıdır (Lin-kan, 1987:86-97). Bu toplum hakkında bu çalışmamızda ayrıntılı inceleme yapacağız.

10. CH'ÜAN-Yİ: Bazı kaynaklara göre K'ung-yi ve Ch'üan-jung'da deniliyor.Bu kavim tarih kaynaklarında ilk olarak M.Ö. 2146 senesinde ortaya çıkmıştır. Shih-chi'nin bir açıklamasına göre, bu toplum hem Jung'luların hem de Ti'lilerin atasıdır (Shih-chi, 1975:2882). Wang-kuo-wei'in bir araştırmasına göre, bu toplum Hsün-yü ve Hsien-yün'lerle aynı telaffuzda olup Hsün-yü ve Hsien-yün'lerin Ch'üan-yi toplumunun bir uzantısı olduğunu iddia etmektedir (WA, 1968:573-574). Bu toplum hakkında bu çalışmamızda ayrıntılı inceleme yapacağız.

I.BÖLÜM

A. HSIA SÜLALESİ VE HANEDAN SOYU

Çinlilerin ilk resmi tarih kitabı olan Shih-chi ve eski çağlara ait çeşitli eserlere göre; Hsia(1) 夏 sülalesi (M.Ö. 2100-1600), Çinlilerin ilk sülalesi olarak bilinmektedir.

Hsia sülalesi tezkeresine yer veren Shih-chi'nin belirttiğine göre Hsia Sülalesi "Yü" 禹 adlı bir kavim lideri tarafından kurulmuştur. Yü'nün babası Kun, Kun'un babası Chuan-hsü (2), Chuan-hsü'nün babası Chang-yi ve onun babası da "Sarı İmparator"dur (Shih-chi 1975:49). Görüldüğü gibi bu sıralamada Yü'nün atası "Sarı İmparator"a bağlanmıştır.

Hsia tezkeresine göre, İmparator Yü, Çin'deki Sarı Nehrin meydana getirdiği sel felaketine karşı çare bularak Çin tarihine ünlü bir hükümdar olarak geçmiştir. Aslında Yü, Ch'ung Dağı civarındaki bir kavmin lideridir. Sarı İmparator ile arasındaki bağ oldukça şüphelidir (CÖMT, 1985:155). Çünkü Yü"ün yaşadığı Ch'ung Dağı, günümüzdeki Çin'in Hu-nen eyaletindeki Sung Dağı yanındadır (CÖMT, 1988:155-156). Sung Dağı Sarı İmparatorun yaşamış olduğu Shan-hsi eyaletine oldukça uzaktır. Buna göre, Sarı İmparator ve Yü'nün yaşadığı bölgeler birbirinden farklıdır. Shih-chi'de yer alan Altı Memleketin Silsilenamesine göre, İmparator Yü'nün doğduğu yer Shih-niu bölgesidir. Yü de bu bölgede yaşayan Batı Ch'iang (4) kavminin Yi kabilesi (5) içinde büyümüştür (Shih-chi, 1975:685).

Shih-chi'de yer alan "Hsia Sülalesi Tezkere"sinde Yü'nün soyunun "Batı Yi Kavmi" olduğu yazılmaktadır (ÇKMT, 1987:27) (6). Bazı eski kaynaklarda birbirinden farklı bilgiler bulunmaktadır. Mesela bazı kaynaklarda Yü'nün soyu "Jung Kavmi" (7) olarak bildirildiği halde, bazılarında "Batı Jung Kavmi" olduğu (ÇKMT, 1987:27) yazılırken bazılarında da Yü'nün Hunların atası olduğu iddia edilmiştir (Chin-shu, 1974:2645)

Çin'in en eski coğrafya eseri olan Shan-hai-chin (Dağlar ve denizler hakkındaki klasik eser) (8) adlı kitapta Yü'nün soyu şöyle anlatılmaktadır: "Sarı İmparator'dan Miao-lung doğdu. Miao-lung'dan Jung-wu doğdu. Jung-wu'dan Ning-min doğdu. Ning-min'den Pai-ch'üan (beyaz köpek) doğdu. Bu Pai-ch'üan'ın dişi ve

erkeği vardı. İşte bunlar Ch'üan-junglardır" (Köpek Junglar) (Shang-hai-chin, 1988:72). Aynı eserin bir başka bölümünde de Yü'den şöyle bahsedilmektedir. "Sarı İmparator'dan Luo-min doğmuştur. Luo-min'den Pai-ma (beyaz at) doğmuştur. Pai-ma, dediği Kun'dur. Kun'dan da Yü doğmuştur. (Shan-hai-chin, 1988:75) (9). Bu kitaba göre, Yü'nün, hem Sarı İmparator'un soyundan, hem de Ch'üan-jung ile akraba olduğu anlaşılmaktadır. Çin'in geleneksel bakışında Sarı İmparator, Çin milletinin ilk atasıdır; halbuki Sarı İmparator'un proto-Çinli olup olmadığı şüphelidir (Ting-ch'ien, 1962: 1397-1398).

Yukarıda gösterilen belgelere göre, Yü'nün soyunun çok karışık olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise, Çin topraklarında, aynı zamanda proto Çinliler, proto Türkler ve proto Tunguzlar'ın karmaşık halde yaşaması olabilir. Bunlar, savaş ve göçebelik gibi sebeplerle sık sık taşındıkları için yaklaşık iki bin yıl önceki olayları Shih-chi açıkça kaydedememiş de olabilir. Ya da Çin milleti, Han Sülalesi (M.Ö. Çin 220-M.S. 23) döneminde şekillendikten sonra Shih-chi gibi tarihi eserleri, kendi milletini duygusal biçimde ileri sürmek ve devlet birliğini sağlamak için Hsialılar'ın Çinli olduğunu yazmış olabilir (10). Çünkü yukarıda kullandığımız bazı kaynaklar, Shih-chi'den önce yazılmış ve bunu da ispat etmiştir. Ayrıca söz konusu olan eski eserlerde Yü'nün soyunun Batı Ch'ang, Batı Yi veya Jung (Hun) kavimlerine ait olduğu kayıtlıdır. Yani Hsia sülalesinin hanedan soyunun Çinli olması şüphelidir.

Dikkatimizi çeken ve bize çok ilginç gelen konu ise, Shih-chi'nin Hunlar Tezkeresi'nde yer alan bilgileridir. Bu tezkerede Hunlar'ın atasının Hsia hanedan soyundan geldiği ve adının "Ch'un-wei" 淳维 olduğu yazılmaktadır (Shih-chi, 1975:2879). Shih-chi'nin bir açıklamasına göre: "Ch'un-wei, Yin döneminde (M.Ö. 1300-1028) kuzeye kaçmıştır" (Shih-chi, 1975:2880). Shih-chi başka bir kaynağa dayanarak daha geniş bilgi vermektedir. "Hsia sülalesinin son hükümdarı olan Chieh, devletini zalimce yönettiği için, Hsia sülalesi sona ermiştir. Böylece yerine Shang sülalesi geçmiştir (M.Ö. 1600-1028). Shang sülalesinin ilk hükümdarı olan T'ang, Hsia sülalesinin son hükümdarı Chieh'i, Min-tiao adlı yere kadar kovalamıştır. O burada üç sene sonra ölmüştür. Chieh'in oğlu Hsün-yü 獯粥 (11), üvey anneleri ile evlenmiş, kuzeye kaçarak göçebe bir hayat sürmüştür. Bunlara Çinliler Hsiung-nu (Hunlar) demişlerdir" (Shih-chi, 1975:2880). Kaynaklarda Ch'un-wei ile Hsün-yü'nün aynı kişi olduğu göze çarpmaktadır. Kanaatimizce Hsün-yü kavmin adıdır. Ch'un-wei ise bu kavmin lideri olabilir. Böylece Hunların atalarının, Hsia sülalesi ile bağlantısının

olduğu ortaya çıkmaktadır. Yukarıda verdiğimiz bilgilerden sonra, bazı araştırmacıların Hunların Moğol soyundan olduğu iddiasını dikkate alacak olursak, Hsia sülalesinin hanedan soyunun Proto Türk veya Proto Moğollarla bir ilişkisinin olabileceği kanaatine varabiliriz.

Yukarıdaki açıklamalardan Hsia sülalesinin hükümdar soyunun Çinli olma ihtimalinin zayıf olduğu, fakat bunların proto Türk, proto Moğol veya proto Tunguzlardan biri tarafından meydana gelmiş olabileceğini düşünebiliriz. Fakat Hsia sülalesinin halkı karışık bir yapıya sahiptir. Bu yapıda proto Çinliler dahil birçok kavim vardır. Bu sülale hakkında yeterli kaynak olmadığı için daha ayrıntılı bir açıklama yapmak güçtür. Yalnız birçok araştırmacıya göre, Hsialıların "Yi" soyundan olduğu iddia edilmektedir (12).

Yang-Shao kültürünü taşıyan Hsialılar (Eberhard, 1987:23-24), Shih-chi'deki Hsia sülalesi tezkeresine göre, hep Sarı Nehrin yarattığı sel felaketi ile meşgul olmuşlar ve Yü'nün başarısı ile şöhret kazanmışlardır. Sonra da yüzlerce kavim birleştirilerek, büyük Hsia İmparatorluğu'nu kurmuşlardır. Askeri yapı ve ilk kanun bu zamanda ortaya çıkmıştır. Bu dönemde tunç ve bronz gibi maden eşyaları da kullanılmaya başlanmıştır (Pai, 1980:27 ve 53)(13). Hsia sülalesinin onyedinci hükümdarı olan Chieh'nin kötü idaresi sebebiyle devlet zayıf düşmüştür. Shang sülalesinin ilk imparatoru olan T'ang tarafından ortadan kaldırılmıştır. Yani devlet 471 yıl kadar ayakta kalmıştır.

B. HSIA SÜLALESİ DÖNEMİNDEKİ TÜRK KAVİMLERİ

Çin tarihi ile ilgili yapılan araştırmalarda Hsia sülalesi zamanında yazının mevcut olup olmadığı hakkında tartışmalar yapılmıştır. Hsia sülalesinin başkenti bugünkü He-nan eyaletinin Erh-li-t'ou kasabası idi. Burada Hsia sülalesine ait olan yirmiden fazla ilkel yazılar bulunmuştur, fakat bu yazıların ne anlamda olduğu daha aydınlanmamıştır.

Bu asrın başında, M.Ö. 1400-1300 yıllarına ait ilk Çince yazılar bir kazı sonucunda bulunmuştur. Onbeş bin kemik parçasına ve beş bine yakın kaplumbağa kabuğu üzerine yazılan yazılardan ancak bin tanesi açıklanabilmiştir. (15) İlk çağlarda

bu yazılar sadece fal için kullanılırken daha sonra diğer olaylardan da bahsetmeye başlamıştır. Bu yazıların ortaya çıkmasının önemli bir tarafı da M.Ö. 841 yılına ait, siyasi, tarihi ve edebi konularla ilgili bilgilerin bulunmasıdır. Hatta Chou sülalesindeki derebeylikler zamanında bile edebiyat ve siyaset ile ilgili mevzular burada kayıtlıdır (Fen, 1978:43).

Chou sülalesi M.Ö. 841 yılından M.Ö. 3. yüzyıla kadar çok parlak bir dönem yaşamıştır. Bu dönemden önceki ağızdan ağıza dolaşan tarihi ve edebi olayları Chou döneminde yazıya dökerek, bize kadar gelmesini sağlamışlar, ayrıca Türk kavimlerinin adını yazarak bugünkü bilgilerimizin elde edilmesini sağlamışlardır.

Shih-chi'ye göre, Shang-jung (16) ve Hsün-yülar "T'ang-yü" (17) döneminde (Hsia'dan önceki dönem) Kuzeyde yaşıyorlardı." Hsün-yülar'a "Yao döneminde Hsün-yü, Chou döneminde (M.Ö.1027-206) Hsiung-nu (Hunlar) denilmiştir (Shih-chi, 1975:2880). Han sülalesi tarihinin (M.Ö. 206-M.S. 25) Hunlar Tezkeresi'nde Hsün-yü ve Hsien-yün hakkında bir açıklama daha vardır. Hsün-yü ile Hsien-yün, Hsiung-nu (Hunlar)'nun başka bir adıdır, sadece telaffuzu değişiktir (Han-shu, 1962:3743). Fakat söz konusu Hsün-yü kavminin Hsia döneminde yaşayıp yaşamadığını söylemek zordur. Çin sosyal akademisi tarafından yayınlanmış olan "Çin'in Kuzey Milletleriyle İlişkisinin Tarihi" (ÇKMT) adlı kitapta da Shih-chi'ye dayanarak, Shan-jung, Hsün-yü ve Hsien-yün gibi kavimlerin Hsia sülalesi döneminde ve bundan önce de var olduğundan bahsedilmektedir (ÇKMT, 1987:25-32). Çin alimi Wang-kuo-wei, Türklerin eski kavimleri hakkındaki araştırmasında, Hsün-yü'lerin Chou sülalesinin ilk döneminde meydana geldiklerini ortaya koymuştur. Yani Hsia sülalesi döneminde söz konusu kavimlerin yok olduğunu savunmuştur (WA, 1968:574-578).

Ch'üan-Yiler (Kuan-yiler) 畎夷 : Ch'üan, tarladan geçen çay demektir. Yi, göçebe ve avcı kavimlere verilen bir addır. BTY adlı kitapta "Dokuz Yi"den bahsedilmektedir (WA, 1968:5517). Bilindiği gibi "Yi"ler Sarı İmparator'un kavmi olmayıp, avcılık ve göçebelikle meşgul olan kavimlere verilen genel bir addır. (18) "Yi" toplumunun içinde proto Türk kavminin olup olmadığını söyleyebilmemiz için yeterli açık kaynak bulunmamasına rağmen, bu kavmin içinde Proto Türkler'in bulunduğunu söyleyebiliriz.

BTY adlı kitapta şöyle yazılmaktadır. "Hsia sülalesinin hükümdarı Hsiang'ın saltanat yılının ilk senesinde (M.Ö. 2146) kuzeyindeki Ch'üan-yi kavmine saldırmıştı" (WA, 1968:5516). Aynı eserde, hükümdar Hsieh'in saltanat yılının yirmibirinci senesinde (M.Ö. 1993), Ch'üan-yi, Pei-yi (Beyaz yi), Ch'ih-yi (Kırmızı yi), Hsüan-yi (Siyah yi), Yang-yi ve Feng-yi (Rüzgar yi) gibi kavimlerin ülkesine tâbi olduğu kayıtlıdır (WA, 1968:5519). Aynı kitapta Hsia sülalesinin son hükümdarı olan Chieh'in saltanat yılının birinci senesinde (M.Ö. 1818) Ch'üan-yi kavminin bugünkü Shan-hsi ve He-nan eyaletleri arasında yerleştiklerini (WA, 1968:5517) ve M.Ö. 1815 yılında ise Hsia sülalesine isyan ettiklerini yazmaktadır (WA, 1968:5587).

"Son Han Sülalesi Tarihi" adlı kitabın Batı Ch'iang'lılar Tezkeresi'nde Ch'üan-yi'ler hakkında şöyle bahsedilmektedir: "Hsia sülalesinin hükümdarı Hsiang tahta çıktığında, Ch'üan-yiler'e taaruz etmişti. Hsia sülalesinin son hükümdarı Chieh'in zamanında Ch'üan-yiler, bugünkü Shan-hsi eyaletinin sınır bölgelerine yerleşmişlerdi. Shang sülalesinin kurucusu olan T'ang, Hsia sülalesini yok ettikten sonra (M.Ö. 1600) Ch'üan-yileri kendi hakimiyeti altına almıştır (Hou Han-shu, 1965:2870). Yukarıda yararlandığımız kaynakları esas alacak olursak Ch'üan-yiler, Hsia sülalesi döneminde yaşamışlardı ve Hsia memleketinin kuzeybatısında oturuyorlardı (19).

Çin âlimi Wang-kuo-wei eski Türk kavimleri hakkındaki yoğun araştırmalarından sonra, Ch'üan-yi'nin Hung-yi 混夷 olduğunu ispat etmiştir. Aynı zamanda Ch'üan-jung 犬戎 Hsün-yü 薰育 K'ung-yi 昆夷 ve Yen-yün 狔狔 gibi kavimlerin de yukarıda bahsettiğimiz kavimle aynı soydan geldiklerini söylemiş, Chou dönemindeki Ch'üan-jung ve Han dönemindeki Hunların da aynı soydan geldiğini iddia etmiştir (WA, 1968:574). "Çin Sülalesinden Önceki Milletler Tarihi" adlı kitapta da bu fikir savunulmuştur (CÖMT, 1988:29). "Çin'in Kuzey Milletlerinin İlişkileri Tarihi" adlı kitapta da aynı fikir ileri sürülmektedir (ÇKMT, 1987:29). Ayrıca "Tzu-hai Ansiklopedisi"nin Milletler cildinde (TH, 1982:115) ve "Çin Milletler Sözlüğü"nde görüş birliği vardır (MS 1987:93). Bize göre Ch'üan-yilerin Proto Türk kavmi olduğu fikrine varmak mümkündür. Ayrıca Shih-chi'ye göre, "Chou İmparatoru Mu (M.Ö.847-928) Ch'üan-jung'a taaruz etmişti. İmparator bu seferden dört tane Beyaz Kurt ve dört tane Beyaz Geyik ile ülkesine dönmüştü (Shih-chi, 1925:2881). "Han Sülalesi Tarihi" adlı kitapta bu olay aynı şekilde bahsedilmektedir (Han-Shu, 1965:3744). Bu iki eserde sözkonusu olan Kurt ve Geyik bilinen hayvan anlamında değil, kavim anlamında veya kavmin sembolü ve totemi anlamında kullanılmıştır. Bu

da bize Kao-cheler ve Göktürklerin kurt ile ilgili rivayetini ve Moğollar'ın türeyiş efsanesini hatırlatmaktadır (20).

BTY adlı kitaba göre; Ch'üan-yi'ler M.Ö. 1818 yılında kuzeyden bugünkü Shan-hsi eyaletinin başşehri Hsi-an'ın kuzeybatısına taşınmışlar (WA, 1968:5519) ve M.Ö. 771 yılına kadar burada yaşamışlardır (MS 1987:93).

Ch'üan-yi'lerin yaşadıkları bölgeler önceden Yang Shao kültürünün (20) tesiri altında idi (M.Ö. 5000-3000). Sonra Lung-Shan kültürünün (21) tesiri altına girdiler (M.Ö. 3000-1000). Dolayısıyla Ch'üan-yiler, Lung-Shan kültürünün son zamanlarında yaşamışlardır. Ch'üan-yilerin yaşadıkları bölgelerin kuzeydoğusunda, Lung-Shan kültürü ile birbirinden az farklı olan üç çeşit kültür ortaya çıkmaktadır. Bunlar Ma-chia-yao kültürü (22), Ch'i-chia kültürü (23) ve Ch'ih-wa kültürleridir (24). Bu kültürler Çin'in kuzey ve kuzeybatısında bulunan göçebe halklara aittir. (CÖMT, 1988:40-44). Yani bu göçebe kültürler Çin bölgesindeki kültürlerden farklı olup, Ch'üan-yilere aittir.

Hsia Sülalesi zamanında Çin'in kuzey bölgelerinde (Moğolistan dahil) birçok kavim yaşamaktadır. Bu kavimlerin hangisinin Proto Türk olduğu Çin kaynaklarında açıkça yazılmamıştır. Ancak BTY, Shih-chi ve Han-shu adlı kaynaklardan ve günümüzdeki özellikle Çinli alim Wan-kuo-wei ve diğer araştırmacıların fikirlerinden çıkardığımız sonuç şudur; yukarıda bahsettiğimiz kavimlerin içinde bir Proto Türk kavmi yaşamıştır. O da Ch'üan-yilerdir.

I. BÖLÜM NOTLARI

1. Hsia sülalesine ismini veren "Hsia" kelimesine kimi araştırmacılar Yü'nün kendi memleketine verdiği ad olduğunu söylemekte (Shih-chi, 1975:69), kimisi de Yao hükümdarı tarafından verilen bir kavim adı olduğunu (ÇKMT, 1987:34), bazıları da, Yao hükümdarı tarafından verilen bir ünvan olduğunu yazmaktadırlar (CÖMT, 1988:158). Son zamanlarda Hsia kelimesi (asıl anlamı yaz mevsimi demektir) orta memleket, kültürlü memleket, büyük memleket haline çevrilmiştir.

2. Chuan-hsü, Sarı İmparatorun ikinci hanımından olan oğlunun oğludur. (Shih-chi, 1975:2 ve 38-40) Bir başka kaynağa 大戴礼记 göre (CÖMT, 1988:144), Konfüçyüs'ün ifadesinde, Chuan-hsü, Sarı İmparatorun torunudur. Diğer bir kaynağa göre 《帝王世纪》 (CÖMT, 1988:144), Chuan-hsü'nün soy adı Sarı İmparator ile aynı olup, Chi 姬 soyadını taşımaktadır. Ayrıca Chüan-hsü'nün Sarı İmparatorun torunu olduğunu bazı kaynaklar ileri sürmektedir. Fakat Shih-chi'deki Beş İmparatorun Tezkeresi'ni incelerken, Sarı İmparator ve Chüan-hsü'nün arasında birkaç yüzyıl boşluk olduğunu görüyoruz. Belki de bundan dolayı Çin'in rivayet tarihinin alimi Hsü hsü-shen, "Çin'in en eski tarihinin rivayet çağları" 徐旭生: 《中国古史的传说时代》, adlı kitabında, (Hsü, 1966:143) Chüan-hsü'nün Sarı İmparatorun torunu olmadığını ortaya koymuştur.

Sarı İmparator 黄帝, Çin rivayetinde geçen büyük bir hükümdardır. Eskiçağ tarihi araştırmacıları bu şahsın tarihte gerçekten yaşadığını savunmaktadırlar. M.Ö. 2600-2500 yılları arasında yaşamış olan Sarı İmparator, günümüzdeki Sarı Nehrin orta bölgelerinde yaşamıştır. Günümüzde de Çin'in benimsemiş olduğu bu şahsın, Çin milletinin ilk atası olduğunu kabul etmişlerdir (OKK, 1979:1083). Bazı araştırmacılar, Sarı İmparatorun Küçük Asya ve Orta Asya'dan Çin'e göç ettiğini yazmaktadır (Ting-ch'ien, 1962:1397-1398).

3. Altı memleket, M.Ö. 480-222 yılları arasında bugünkü Çin Seddinin içindeki toprakta bulunan Ch'i 齐 (bugünkü Shan-tung eyaletinde), Ch'u 楚 (bugünkü Yün-nen eyaletinin civarında), Yen 燕 (bugünkü Pekin şehrinin civarında), Han 韩 (bugünkü Henan eyaletinin ortasında ve Shan-hsi eyaletinin güneydoğusunda), Chao 赵 (bugünkü Shan-hsi eyaletinin kuzey batısında ve He-pei eyaletinin güneybatısında), Wei 魏 (bugünkü Henan eyaletinin kuzeyi, Shan-hsi, eyaletinin

doğusu, Shan-hsi eyaletinin güneyi ve He-pei eyaletinin güneyinde), bir de Ch'in 秦 (bugünkü Shan-hsi eyaletinin ortasında ve Kan-su eyaletinin doğusunda), memleketi ile birlikte yedi memleket olarak bilinir.

4. Batı ch'iang 西羌 ; Ch'iang, çok eski göçebe topluluklardan biri olup, bugünkü Kan-su, Ch'ing-hai ve Szu-ch'uan eyaletinde yaşamışlardı. Bu topluluğun adına ilk olarak Çin'in Kaplumbağa yazıtında rastlanmıştır. M.Ö. 400. yıldan sonra Çin'in eski tarih kaynaklarına göre Hsien-lin 先零 , Shao-tang 烧当 , No 姑 , Kuang-han 广汉 , Wu-tu 武都 ve Yüe-hsi 越嶲 gibi birçok kavimlerden oluşan kalabalık bir topluluktur. Han sülalesine gelindiğinde (M.Ö. 206-M.S. 25) bu topluluk dağılmış ve bazıları doğuya, yani Çinlilerin arasına yerleşmiş, bazıları Çin'in güneybatısında kalmışlardır. Han sülalesi de bu güneybatıda kalan Ch'ianglılara, Batı Ch'iang adını vermişlerdir (MS 1987:384 ve TH, 1982:134). Günümüzde Çin tarih araştırmacıları Tibetlilerin atalarının Ch'ianglıların bir boyundan geldiğini iddia etmektedirler.

5. Yi 夷 , en eski kaynaklara göre, hayvancılık ve balıkçılık ile meşgul olan halklara ve boylara verilen bir kelimedir. Yi'nin anlamı ok ve yayı sırtında taşıyan bir kimse demektir. M.Ö. 22.yy. M.Ö. 7. yy. arasında Çin kaynaklarında belirtilen Dokuz Yi'lilerin içinde Türk kavimleri, Tunguz kavimleri, Tibet kavimleri hatta Kore kavimleri de yer almaktadır. M.Ö. 7. yüzyıldan sonra Çin topraklarında yaşayan halklar, çevresinde göçebe ve balıkçılıkla meşgul olan topluluk ve boyların birbiriyle farklı olduğunu öğrendikten sonra, özellikle Çin'in kuzeydoğusunda yaşamış olan topluluklara ve boylara "Yi" demişlerdir. Yi kelimesinin Han sülalesinden sonra anlamı biraz değişmiştir. Yi, barbar ve kaba olan milletler ve boylara verilen özel isim olmuştur. Son iki yüzyıldan beri Çinliler yabancılara, genellikle Batılılara, Yi ismini vererek aşağılamışlardır (MS, 1987:368; TH, 1982:203-204).

6. Ssu-ma-ch'ien tarafından kaleme alınmış olan Shih-chi adlı kitabın Hsia Sülalesi Tezkeresi, daha önce yazılmış olan "İmparatorlar Tezkeresi" «帝王紀» adlı kitaptan yararlanılarak yazılmıştır. Fakat kullandığımız bu kaynak şu anda bulunan Shih-chi adlı eserde bulunmamaktadır (ÇKMT, 1987:27).

7. Jung 戎 'un Çince anlamı, silah ve askerdir. Ayrıca büyük, güçlü ve batı anlamı da vardır (K'ang-hsi Sözlüğü, 1958:441). Junglular, M.Ö. 17.yy'daki tarih kaynaklarında, kuzeybatıda yaşamış olan göçebe ve silahı iyi kullanan kavimlere

verilen bir isimdir. M.Ö. 16-11. yy. arasında, Jung'lular, Kui-jung 鬼戎 (Cin Jung'lar), Hsi-jung 西戎 (Batı Jung'lar) ve Yu-wu jung 余无之戎 diye ayrılmaktadır. M.Ö. 11. yy.-M.Ö.5.yy. arasında Chi soyadlı Jung'lar 己氏之戎 , Pei-jung 北戎 (Kuzey Jung'lar), Yun-jung 允戎 , Yi-luo-jung 伊洛之戎 , Ch'üan-jung 犬戎 (Köpek Jung'lar), Li-jung 豳戎 ve Jung-men 戎蛮 diye yedi çeşide ayrılmaktadır. M.Ö. 7.yy.-3.yy. arasında Ch'in memleketinin (bugünkü Shan-hsi, Kan-su eyaletinde) kuzeybatısında Ti 狄 , Yuan 獯 , Kui 邠 , Chi 冀 Jung'lar, Yi-ch'ü junglar 义渠之戎 , Ta-li junglar 大荔之戎 vardı. Ch'in memleketinin (bugünkü Shan-hsi He-pei, He-nan eyaletinin ortak bölgesinde) kuzeyinde Ta jung 大戎 (Büyük Jung), T'iao Jung 条戎 , Pen-jung 奔戎 , Mao-jung 茅戎 , Lin-hu jung 林胡之戎 ve Lou-fen jung 楼烦之戎 vardır. Pekin şehrinin kuzeyinde Shan-jung 山戎 (Dağ Junglar), Shan-hsi eyaletinin kuzey sınırında Yang-chü 扬拒 , Kao-hao 皋皋 , Yi-tui 伊隹 ve Lu-hun 陆渾 jung'ları vardır. Bu kalabalık Junglar genellikle kaldığı yer adı ile adlandırılmışlardır. Göçebe hayatları olduğu için hep yer değiştirmişlerdir, dolayısıyla bunları birbirinden ayırmak çok güçtür (MS, 1987:364; TH, 1982:114-115; ÇKMT, 1987:27).

8. Shan-hai-chin: Bu eser, M.Ö. 403 senesinden önce yazılmış olan en eski coğrafya kitabıdır. Klasikleşmiş olan bu eser, eskiçağ ve rivayet dönemindeki Çin ve etrafında bulunan devletler ve kavimlerin coğrafya ve tarihi hakkında birçok bilgi veren önemli bir kitaptır.

9. Anlamı "Köpek Jung" 犬戎 olan Ch'üan-jung, Büyük Jung federasyon ailesinden olup Shan-hsi eyaletinin Wei ve Chin nehrinin etrafında yaşamışlardır. Tarihte çok kuvvetli bir kavim olarak geçmişlerdir. Çindeki bazı tarihçiler bunların Hunların atası olduğunu ileri sürmektedirler (TH, 1982:115, MS, 1983:93).

10. Bir milletin oluşması için aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında ülkü, duygu, gelenek ve çoğunlukla dil birliği olan insan topluluğu olması şarttır. Chou döneminden önceki Çin topraklarında çeşitli kavimler yaşamaktadır. Arkeolojik buluntulara göre bunların yaşam tarzı, kültürü ve dilleri çok farklıdır. Eski kaynaklara göre bunların dili ve inançları da farklıdır. Bazısının yazısı vardır, bazısının yoktur. Çin'de Ch'in Sülalesi imparatoru Shih-huang, M.Ö. 221 senesinde Çin topraklarındaki altı büyük memleketi ve bir sürü ufak toplulukları yenerek Ch'in sülalesini kurmuştur. Yazıları birleştirerek her yönden birliği sağlamıştır. Böylece Çin milletinin meydana

gelmesinin temeli atılmıştır. Ch'in İmparatorluğunun yerine geçen Han Sülalesi (M.Ö. 206-M.S. 23), Çin milletinin tam teşekkül etmesine sebep olmuştur.

11. Hsün-yü, Çin kaynaklarında kavim adı olarak geçmektedir. Hsün-yü 獯鬻 , tarihte çeşitli ad ve telaffuzlarla yazılmıştır. Bunlar Hsien-yün 豷豷 , Yün-yü 葷粥 , Hsiung-yü 熏育 , Hsün-yüü 豷豷 , Yün-yün 葷允 dır. Shih-chi'nin İmparator Tezkeresine göre Sarı İmparator bunları kuzeye sürmüştür. Hsia Sülalesi (M.Ö. 21.yy.-16.yy.) ile komşu olmuş, M.Ö. 16.yy.-10.yy. arasında bugünkü Çin'in Kan-su, Shan-hsi ve İç Moğolistan bölgesinde yaşamışlardır. bunlar Chou sülalesine defalarca saldırdıkları için, Chou sülalesi (M.Ö. 1027-771) Çin'in güneyine taşınmak zorunda kalmıştır. M.Ö. 8. yüzyıllarda Chou İmparatoru Hsüan 周宣王 ile yoğun bir savaşa girdikten sonra, Hsün-yü'ler kuzeye geri çekilmişlerdir. M.Ö. 8. yüzyıldan sonra Çin kaynakları bunları Jung ve Ti diye adlandırmaya başlamışlardır (MS, 1987:913).

12. Çin'deki araştırmacıların bir kısmı Hsia Sülale hükümdarının soyuna Shih-chi'ye dayanarak Çinli diyorlar. Çoğunluğu da proto Tunguzlardan olduğunu ifade ederler (Pai, 1980:53-54).

13. Bronz dökme sanatı, Eberhard'ın iddiasına göre ilk önce Türk kavimleri tarafından kullanılmıştır (Eberhard, 1987:24).

14. Pekin Üniversitesinin arkeoloji araştırma bölümünde yayınlanmış "Shang ve Chou Dönemindeki Arkeolojik Araştırmalar" 北京大学考古教研室:《商周考古》 adlı kitapta ilk yazı işaretleri bulunduğunu göstermekte (Pekin Ün., 1979:21) ve bazı araştırmacılar, bunların ilk Çin yazısı olduğunu iddia etmektedir (CÖMT, 1988:194). Bu işaretlerin yazı olmadığını da iddia edenler vardır (CÖMT, 1988:194).

15. Kaplumbağa kabuğu ve hayvan kemikleri üzerine Shanglılar fal amacıyla bir tür yazı yazmışlardır. En eski Çin yazısı olan bu yazılardan şu anda yaklaşık beşbin tane bulunmuştur. Bu yazılar önce tunç madeni üzerine ve daha sonra da bambu üzerine yazılmıştır. Biz kaplumbağa kabuğu üzerine yazılan yazıları kısaltarak kaplumbağa yazısı (Çincesi Chia-Ku-Wen 甲骨文), diğerlerini Tunç yazısı ve Bambu yazısı diye isimlendirdik.

16. Shan-jung 山戎 , Dağ junglular demektir. Shan-junglar kuzeyde yaşadıkları için Pei-jung (Kuzey jung) da denir. M.Ö. 771'den önce günümüzdeki Shan-hsi eyaletinin Yü-t'ian dağının kuzeybatısındaki Wu-chung dağı civarında yaşadığı için Wu-chung junglar 无终 da denmiştir. Shan-junglar'ın kaldığı yerler değişince, değişik adlar verilmiştir. Junglar soğan ve biber yetiştirmişlerdir. M.Ö. 790'da Chin 晋 memleketi tarafından, M.Ö. 769'da Hsin 邢 memleketi tarafından saldırıya uğramışlardır. M.Ö. 7.yüzyıla gelinceye yavaş yavaş güçlenen Shan-jung'lular, Chen 郑 (M.Ö. 806-375), Yen 燕 (M.Ö.1027-222), Ch'i 齐 (M.Ö. 1027-379) gibi memleketlere taarruz etmişlerdir. M.Ö. 663 yılında Shan-junglar, Yen memleketine saldırdıkları zaman Ch'i memleketinin hükümdarı Huan 齐桓公 , Yen memleketini kurtarmak için Shan-jung'a saldırarak onları yenmiştir. Böylece soğan ve biber yetiştirme yöntemini Ch'i memleketine götürmüştür. M.Ö. 569 yılında Ch'i memleketi ile dostluk antlaşması yapmışlar ve onlarla kaplan ve pars deri ticareti yapmışlardır. M.Ö. 541 yılında Ti kavimleriyle birlikte Ch'in memleketine saldırmışlardır. Shan-junglar, M.Ö. 461 yılında, Chao memleketi tarafından yok edilmişlerdir (MS, 1987:266, TH, 1982:116).

17. Sh'ih-Ch'i'nin Beş İmparator Tezkeresine 《五帝本纪》 göre Hsia Sülalesinin ilk hükümdarı Yü 禹 'den önceki, Shan-hsi eyaletinde hükümdar olan Yü 虞 'dür. Diğer adı Shün 舜 'dür. Bundan önceki hükümdarın adı T'ang唐'dır, diğer adı Yao 尧 'dur. Çin'in geleneksel görünüşünde Sarı İmparator'dan sonraki en ünlü olan üç hükümdarı: Yao (ve T'ang), Shün (Yü)ve Yü'dür. Shih-ch'i'de bahsedilen T'ang ve Yü, işte Yao ve Shün'dür (CÖMT, 1988:122-129).

18. Hsia sülalesinde, "Yi" ismi genellikle yabancı kavimlere verilmiştir. Shang sülalesinin (M.Ö. 1600-1028) son zamanında Yi genellikle, Çin'in doğu kesimindeki kavimlere verilen özel bir addır. Birçok tarihçi bu küçük farkı bilmediği için "Yi"lerin Hsia memleketinin doğusunda yaşadığını ve diğer yönlerde Yi'lerin yok olduğunu iddia ediyorlardı (CÖMT, 1988:203-204).

19. Eberhard, bu kavmin yaşadığı yeri tam olarak araştırmadığı gibi, bu kavimden çok az bahsetmiştir. Ayrıca Eberhard Ch'üan-yi'lerden Çüanlar diye bahsetmektedir (Eberhard, 1940:125).

20. Bu iki tarih kitabında da bahsedilen beyaz kurt ve beyaz geyik bize Moğolların türeyiş efsanesini hatırlatmaktadır. "Moğolların Gizli Tarihi"nde şöyle yazıyor: "Moğollar'ın ataları, Tanrının yarattığı boz kurt ile beyaz geyiğin evlenmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu ikisi birlikte Hazar Denizi'nden geçerek Yuo-nan (Moğolistan) adlı bir nehrin kaynağı olan yere gelmiştir (Ahmet Temir, 1948:1-2). Çinli araştırmacılar bu efsanenin Türklerden alındığını yazmaktadır (Hung, 1903:1a-2a).

21. Yang-Shou kültürü 仰韶文化 : 1921 yılında arkeologlar ve araştırmacılar bugünkü He-nan eyaletinin Mien-chih nahiyesinin Yang-Shao kasabasında cilalı taş devrine ait işlenmiş taş ve kemik eşyalar, renkli çömlekler bulmuşlardır. Bu kültürün özelliği, çömleğin dış kabuğunun ince işlenmiş olması ve üzerine boyalar ile güzel çizgiler çizilmesidir. Arkeologlar ve tarih kültürü araştırmacıları buna "Yang-Shao Kültürü" diye isimlendirmişlerdir. Bu kültürün menşei hakkında bazı araştırmacılar, Küçük Asya ve Orta Asya'dan Çin toprağına doğru yayıldığını söylerler. Bazı araştırmacılar ise, Çin menşei olup, Çinlilere ait bir kültür olduğunu söylerler. Eberhard, bu kültürde Tibet ve Türk unsurunun olduğunu iddia etmektedir (CÖMT, 1988:19-27; Eberhard, 1987:20-22; 1942:25).

22. Lung-Shan Kültürü 龙山文化 : 1928 yılında arkeologlar ve araştırmacılar, bugünkü Shan-tung eyaletinin, Li-ch'en nahiyesinin, Lung-shan kasabasında, Yang-shao Kültürü ile farklı olan çömlekler bulmuşlardır. Kırmızı ve renkli olmayan özellikle siyah renkteki çömlekler bulunduğu için bu ad verilmiştir. M.Ö. 3000-1000 yılları arasındaki Lung-shan kültürünün araştırma sonuçlarına göre, Çin'in kuzeydoğusunda oluşan bu kültürde, insanlar tarım ile meşguldür. Ataerkil bir sosyal yapıya sahiptirler. Zenginlik ve fakirlik ortaya çıkmıştır. Kavimleri arasında yoğun savaşlar olmuştur (CÖMT, 1988:33-40).

23. Ma-chia-yao 马家窑文化 : Bugünkü Kan-su'nun doğusu ve Ch'iang-hai, Ning-hsia eyaletinin arasında bulunan (M.Ö. 3000-2000 arası), Lung-Shan kültüründen biraz farklı olup, batılı junglular ile ilişkili olan bir kültürdür (CÖMT, 1988:40-42).

24. Chi-chia kültürü 齐家文化 : Bugünkü Kan-su eyaletinde bulunan, diğer kültürlerle biraz farklı olan bir kültürdür. Bu kültür döneminde özellikle, taş balta, taş bıçak hatta bakır ile yapılan küçük eşyalar gibi buluntular ortaya çıkmıştır. Kolayca

taşınabilen ve savaşta kullanılabilen aletler bulunmamıştır. M.Ö. 2100-1700 yılları arasında bu kültüre sahip olan insanlar, yarısı yer altında bulunan evlerde yaşamışlar, ölüyü toprağa gömmüşler ve ataerkil bir hayat sürmüşlerdir. Zengin ve fakir kavramı ile birlikte sınıflar ortaya çıkmıştır. Mezarlarda başı, kolu, bacağı olmayan ve vücudu paramparça olan cesetler bulunmuştur. Bu da ceza kanunlarının ve savaşların olduğunu göstermektedir. Araştırmacılar bu kültüre ait olan insanların "Batı Jung"lardan olduğunu iddia etmişlerdir (CÖMT, 1988:42-43).

25. Ch'ih-wa kültürü 寺洼文化 : Bugünkü Kan-su eyaletinin Ling-t'ao nehrinin civarında bulunan, diğer kültürlere benzemeyen kendine özgü bir kültürdür. Cilalı taş devrinin son zamanlarından başlayarak Han Sülalesine kadar uzanan (M.Ö. 5000-M.Ö. 206) bu kültür, günümüzde daha araştırma aşamasındadır. Araştırmacılar bunların ölülerini ateşle yaktığını, bu kültür tanıyan halkın Ch'iang kavmiyle aynı olduğunu ve Ch'ih-wa kültürünün Ch'iang kavmine mensup olduğunu ileri sürmektedirler (CÖMT, 1988:43-44).

II. BÖLÜM

A. SHANG SÜLALESİ VE HANEDAN SOYU

Shang 商 sülalesi Çin tarihinde kurulan ikinci feodal toplum olup, M.Ö. 17-11. yüzyıllar arasında yaşamıştır. Bu imparatorluk süresince (1) 18 nesil yaşamış ve 30 hükümdar tahta geçmiştir (CÖMT, 1988:226). Bu sülale Çin tarihinde önemli bir sülaledir.

Shanglıların soyu hakkında, Shih-chi kitabında şöyle yazılmaktadır: "Shanglıların atası olan Ch'i'nin 契 annesinin adı Chien-ti'dir (2). Chien-ti, Yo-jung'luların (3) hükümdarının kızı olup Yao (4) hükümdarının ikinci hanımıdır. Bir gün Yao'nun üç hanımı bir nehirde banyo yaparlarken, siyah kuşun yumurtasının gökten düştüğünü gören Chien-ti, bu yumurtayı yutmuş ve hamile kalmış, böylece Ch'i'yi dünyaya getirmiştir.

Ch'i büyüyünce Yü'nün (Hsia sülalesinin ilk hükümdarıdır) yanında Sarı Nehrin taşmasına çare bulmak için çalışmıştır. Böylece büyük hizmet vermiştir. Hükümdar Shun (5) Ch'i'nin çok kabiliyetli olduğunu duyunca ona şunları söylemiştir: "Halklar birbirini sevmiyorlar, örf ve adetler bozulmuştur. Onları eğitmen için sana Ssu-t'u (6) ünvanını vereceğim. Sen onları eğiteceksin." Ch'i'ye bu büyük başarısı dolayısıyla "Shang" adlı bölgeyi vermiş, "Tzu" soyadını da almıştır" (Shih-chi, 1975:91).

Çin kaynaklarında, kuş ve kuş yumurtasından türeyen efsanelere sık sık rastlamaktayız. "Tso-chuan 左传 adlı eski tarih kitabında (7), Çin'in kuzeydoğusunda yaşayan efsanevi hükümdar Shao-hao'ya hükümdar olduğu gün bir tavus kuşu (phoenix) gelmiştir. Bu hadiseden sonra bu kuşu kendi sembolü olarak kabul etmiş ve hukuk sistemlerinde de çeşitli kuş isimleri kullanmıştır (OKK, 1979:2083). Aslında kuş yumurtasından türemiş olan birçok kavim vardır. Bunlardan bazıları Çin'in kuzeydoğusundaki Hsü-jung'lular (8) ve Huai-yililer, (9) Çin'in doğusundaki eski Kore kavimleridir (CÖMT, 1988:26). Diğer taraftan bir çok Türk kavmi de avcı kuşları kendi sembolleri olarak benimsemişlerdir (Ögel, 1989:585-595).

Çin'in efsanelerinde yer alan hanedanların kendilerine has sembolleri vardır. (10) Araştırmacılar Çin'in kuzey--doğu kesimindeki halkları, kuş ve kuş yumurtasından türemiş kavimler olarak kabul etmektedirler.

Tonguz kavminde de bu türeyiş efsaneleri bulunmamaktadır. Shanglıların kuşa taptığını arkeolojik buluntular da desteklemektedir (CÖMT, 1988:112-216). Büyük ihtimalle Shanglılar Tonguz kavminin bir boyu olabilir. Shanglıların ilk atası Ch'i, eğitim işleriyle meşgul olduğu için bu kavmin kültürü çok yüksek olmalıdır. Arkeolojik buluntularla ilgili araştırmalara göre, yazının bu zamanda doğması da Shanglıların yüksek bir kültüre sahip olduğunu göstermektedir.

"Shih-chi"ye göre, Shanglılar imparatorluklarını kurmadan evvel, zaman zaman sekiz değişik bölgede yaşadıklarını kaydetmiştir (Shih-chi, 1975:92). Aynı olay, "Shang-shu" (Shang Tarihi) isimli kaynakta da kaydedilmektedir (OKK, 1975:158). (11) Shanglılar imparatorluklarını kurduktan sonra başşehirini de bir çok defa değiştirmişlerdir (CÖMT, 1979:288-334). Bu konu hakkında bir çok görüş olup, bu değişikliğe savaşların ve doğal afetlerin sebep olduğundan bahsedilmektedir. Bunun yanında yukarıda bahsettiğimiz sebeplerden başka göçebelik sebebiyle de taşındığını da düşünebiliriz (CÖMT, 1988:233).

Yukarıda anlattıklarımıza göre Shanglılar, Çin'in doğusunda ortaya çıkan bir "Yi" kavmidir (Tonguz kavmi) (WA, 1968:434). Onlar kuvvetli bir kültüre sahiptir ve Lung-shan kültürünü doğudan Çin'in her yerine yaymışlardır. (12) Tüm Shang sülalesinde Sarı İmparatorun soyuna (yani Çinliler) hiç rastlanmamaktadır. Dolayısıyla Shang'luların Çinli olması mümkün değildir. Yani Shang Sülalesinin Çin milleti tarafından değil, Tonguz kavmi tarafından kurulduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

Shang Sülalesi yüksek bir kültüre sahip olup aynı zamanda şehir kültürünü barındırmaktadır (Eberhard, 1987:27). Shang döneminde yazı ortaya çıkmıştır.(13) Onlar göğe, tabiattaki tüm varlıklara ve kendi atalarına tapıyorlardı (Özerdim, 1962:79). Devlet yapısı ve toplumsal teşkilatı şekillenmiş olan Shanglıların (CÖMT, 1988:241-247) tarım ile ilgili aletleri ilerlemiştir (CÖMT, 1988:235-241). Evlerinin yarısı toprak altında yarısı toprak üstünde inşa edilmiştir. Elbiseleri basit olup sadece vücutlarını örtecek şekildedir (CÖMT, 1988:245-247). Evlilikle ilgili bir yasaları da

yoktur. Ağabey ölünce, karısı kardeşi ile evlenebilir, kardeş ölünce de ağabeysi onun karısı ile evlenebilirdi (CÖMT, 1988:247-248). Köle sahibi ölünce köleleri kurban ederek birlikte gömüyorlardı (CÖMT, 1988:248-253). Bakır ve demir gibi madenleri kullanmasını öğrenmişlerdir (CÖMT, 1988:239). (14) Eberhard'ın araştırmasına göre, Shanglılar pirinç, buğday, darı ve sebze yetiştirmişler, savaşta at arabası bile kullanmışlardır (Eberhard, 1987:30-31). Tarihi ve arkeolojik araştırmaların sonucunda Shang kültürünün, Hsia kültüründen ileri olduğu anlaşılmaktadır ve ilkel dönemden uygar döneme geçmişlerdir.(15)

B. SHANG SÜLALESİ DÖNEMİNDEKİ TÜRK KAVİMLERİ

Shang sülalesinde yazının ortaya çıkmasıyla birlikte bir çok meselenin çözümü de kolaylaşmıştır. Tarihi eserlere göre, Shanglıların kuzeyinde Hsün-yü'ler 薰育, Yen-yünler 狻狻, Kui-fanglılar 鬼方, Ch'üan-junglular 夔戎, Ch'üan-yililer 吠夷 ve Tililer 狄 ile daha birçok göçebe kavimler de vardır (CÖMT, 1988:268). Shang memleketininin batısında ise Hsi-junglular 西戎, Ti'liler 氐, Ch'ianglılar 羌 ve K'ung-yililer 昆夷 gibi göçebe kavimler de bulunmaktadır (CÖMT, 1988:242).

Birinci bölümde anlattığımız Hsialılar doğu kesimindeki kavimlerle ilişkide buldukları gibi, Shanglılar da kuzey kesimdeki kavimlerle yoğun ilişkide bulunmuşlardır. Dolayısıyla bugünkü Çin'in kuzeybatısındaki proto Türk kavimlerini incelemek biraz daha kolaylaşmış bulunmaktadır.

1. Kui-fang 鬼方: "Kui" bu kavmin adıdır. "Fang" ise yöre, bölge anlamındadır. Wang kuo-wei'nin araştırmasına göre, Kui-fanglılar en eski Türk kavimlerinden biridir. (16) "Chou-yi" adlı kitapta (17) Choulular ile Shang imparatoru Kao-tzung (18), Kui-fanglılara taaruz etmiş, üç sene sonra da Kui-fanglılar'ı ancak yenmişlerdir. Fakat bu savaşta Shanglılar çok zarar görmüşlerdir. Shanglılar, zaferlerini inek keserek kutlarken, Shanglılarla birlikte savaşan Choulular küçük hayvanları keserek kutlamışlardır. Bu savaşta Choulular'ın Cheng-yüng adlı komutanının önderliğindeki askerler büyük hizmet gösterdiği için Shang tarafından hediye ile ödüllendirilmiştir. Shang ve Chouluların birleşik asker ordusu birçok Kui-fanglılar'ı esir almış, zaferlerini kutlamak için de içki içmişlerdir. Esir düşmüş olan Kui-fanglılar, fazla içki içmekten sarhoş olan Shang ve Chouluların muhafaza askerlerini öldürerek kaçmışlardır (OKK, 1979:71-72). Bu olay BTY adlı kitapta da yer almaktadır. Sözkonusu kitapta: (19) "Wu-ting'in saltanatının otuzikinci yılında (M.Ö. 1266) Kui-fanglar'a sefer yapılmıştır. İkinci yılında (M.Ö. 1265) Ching adlı yerde savaş olmuştur (bugünkü Hu-nan ve He-per eyaletinde), otuzdördüncü yılında (M.Ö. 1264) Shang ordusu, Kui-fanglılar'ı mağlup etmiştir" diye yazılmaktadır (WA, 1968:5603-5604).

Çin edebiyat tarihinin en eski şiir kitabı olan "Shih-chin"de şunlar yazılmaktadır: "Nefretlerimiz Çin topraklarına yayılıyor. Hatta uzaktaki Kui-fanglılar'a kadar"(OKK, 1979:553). Choulular'ın "Wen" adlı hükümdarının, Shang Sülalesinin son

hükümdarı Chou'ya karşı kendi nefretini anlatan bu şiirden ve yukarıdaki kaynaklardan da, Shang döneminde Kui-fanglılar'ın yaşadığını öğrenmekteyiz. Shang Sülalesinin Wu-ting döneminde (M.Ö. 1238-1180) kaplumbağa kabuğu üzerine yazılan yazıda, mağlup olan Kui-fanglılar'ın uzak bir yere kaçtığını yazmaktadır (ÇKMT, 1987:37). "Shih-chi" ye göre, Shang Sülalesinin son hükümdarı olan Chou, Hsi-pe-chang (Choulular'ın lideri), Chiu-hou ve E-hou adlı üç kişiye "Beylik" ünvanı vermiştir. "Shih-chi"nin açıklamasına göre, buradaki Chiu-hou, Kui-fanglılar'ın lideridir (Shih-chi, 1975:64). Shang'ın son hükümdarı Chou, Kui-fang Bey'inin kızı ile evlenmiş, fakat bu kız hükümdarın acımasız baskısına karşı çıktığından öldürülmüştür (Eberhard, 1942:129). Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı gibi, Kui-fanglılar'ın Shang Sülalesiyle siyasi açıdan bir ilişkisinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Shang Sülalesinin hükümdarı Wu-yi döneminde (M.Ö. 1129-1095) Choulular da Kui-fanglılar ile savaşmıştır. BTY adlı kitapta şunlar yazılmaktadır: "Shanglılar'ın hükümdarı Wu-yi'nin saltanatının otuzbeşinci yılında (M.Ö. 1094), Choulular'ın lideri Chi-li, Hsi-luo adlı yerdeki Kui-fanglılar'a saldırmış ve Ti kavminin yirmi liderini ele geçirmiştir." (WA, 1968:5525-5607) "Han Sülalesi Tarihi" adlı kitapta da aynı olaylardan bahsedilmektedir (Han-shu, 1962:2870). Bu kaynağa göre Kui-fanglılar'ın, daha sonraki Chou döneminde (M.Ö. 1027-256) ortaya çıkacak olan eski Türk kavmi Ti'lilerle aynı toplum olduğu anlaşılmaktadır.

Çin'in Shan-hsi eyaletinin Mei nahiyesinde bulunan bakır çömlek üzerine yazılan yazılara göre: "Chou Sülalesinin hükümdarı K'ang (M.Ö. 1004-967), Yü adlı bir kişiye "ömür boyu göçebe kavimleri yöneten kumandan" ünvanını vermiştir (WA, 1968:568-569).

Yukarıda anlattığımız Yü adlı kumandan, iki kere Kui-fanglılar'a taaruz etmiştir. Hsia yü-ting adlı Tunç yazısına göre ilk taaruzunda "Kui-fanglılar'ın iki liderini yakalamış, 4812 kişiyi kesmiş, 13081 kişiyi esir almış, 30 savaş arabasını ele geçirmiş, (?) at, 350 inek, 38 koyun gibi birçok ganimetin hepsini ele geçirmiştir" İkinci seferinde ise "237 insanın kafası kesilmiş, (?) kişi, 104 at, 100'den fazla savaş arabası ele geçirilmiştir." Her iki seferin sonunda 20 binden fazla insanı ele geçirmiş ve öldürmüştür (Lin-kan, 1987:93).

Chou hükümdarı K'ang, ele geçirilen Kui-fanglılar'ın liderlerini yargılamak için "neden bize taarruz etiniz?" diye sorduğunda onlar: "K'e-peililer (Choulular) Kui-fang halkına saldırdığından, biz de kendimizi savunmak için karşı çıktık" diye cevap vermişlerdir. Sonunda Chou hükümdarı K'ang bunların hepsinin kafasını kesmiştir. Bu olaydan sonra Kui-fanglılar'ın adı tarihten silinmiştir (Lin-kan, 1987:93).

Shang İmparatorluğu, Kui-fanglılar'ı üç senede ancak yenebildiğine göre, Çin topraklarındaki kuvvetli bir kavim olduğunu göstermektedir. Shang Sülalesinin üç beyliğinden biri olan Chou-hou da Kui-fanglılar'a mensuptur. Ancak bu toplumun Shanglılar için çok önemli olması gerekir. Zira Shang hükümdarı onların kızı ile evlenmiştir (ÇKMT, 1987:35-36). 10 binden fazla Kui-fang askeri Shanglıların eline geçtiğine göre, bu kavim çok kalabalık bir toplum olabileceği gibi, küçük kavimleri de içeren federal bir toplum da olabilir.

Kui-fanglılar'ın yaşadığı bölgelerin neresi olduğu hakkında, kaynaklarda değişik yerlerden bahsedilmektedir. "Shih-chin"e göre Kui-fang "uzaktaki memleket" anlamındadır (OKK, 1979:553). Bazı eski kaynaklara göre, Kui-fanglılar'ın kuzey bölgesinde olduğu (ÇKMT, 1987:36), bazı eski kaynaklara göre de batı bölgesinde olduğu yazılmaktadır (WA, 1968:568). "BTY" adlı eserde ise Kui-fanglılar'ın Çin'in güneyinde olduğu yazılmaktadır (WA, 1968:5603-5604). Wang kuo-wei, tüm tarihi eserleri ve arkeolojik araştırmalarda bulunan Tunç yazılarını inceleyerek, Kui-fanglılar'ın yaşadıkları bölgelerin Shan-hsi eyaletinin kuzeybatısındaki bölgeler olduğunu, yani Shang memleketini yarı çember halinde kuşattıklarını söylemektedir (WA, 1968:568).

Çin'deki eski çağ tarihi araştırmacıları, Wang kou-wei'in araştırma sonucunu kabul etmektedirler. Fakat enteresan olan, Çin'in güney bölgesindeki Hu-pei ve Hunan eyaletlerinde Kui-fanglılar'ın bulunmasıdır (WA, 1968:5604). Üstelik Çin'in bazı eski tarih araştırmacıları da bunu inkar ediyorlar. Çin'deki Türk tarihçisi Ch'ing chung-mien'in M.Ö. 8. yüzyıl başlarında devlet kuran Ch'ulular hakkındaki çalışmalarını içeren "Ch'ulular'ın Kültürü Ve Tarihi Hakkındaki Araştırmalar" ve "Ch'u Şiirlerindeki Türkçe Kelimeler" adlı kitap ve makalesinde, Ch'ulular'ın Orta Asya'dan kuzeye (Güney Sibirya), daha sonra Çin'in güneyindeki Hu-nan, Hu-pei eyaletlerine taşınmış olduğunu iddia etmektedir (Lin, 1988:888-892). Çin'in eski kaynaklarındaki kayıtlarına dayanarak, acaba Kui-fanglılar, Ch'ulular'ın ataları olabilir mi? Söz konusu

Ch'ulular'ın, Zeki Velidi Togan'ın ve Mahmut Kaşgar'ın eserinde yer alan "Çu Rivayeti" (Togan 1981:13-14) ile bir ilişkisi var mıdır? Biz şu noktaya varmak istiyoruz ki, Çin'in güneyinde Kui-fanglılar yaşıyordu. Yukarıda söz ettiğimiz Shang ve Kui-fang savaşında, bir grup Kui-fanglılar'ın kuzeyden güneye kaçmış olabileceğini ve Ch'ulular ile bir akrabalık ilişkisinin olabileceğini tahmin etmekteyiz.

Wang kuo-wei'nin araştırmasına göre, Kui'nin Çince yazılışı Wei telaffuzunu taşıyan başka bir karakterdir. Aynı zamanda Wei telaffuzu olmadığı için Kui telaffuzunu almışlardır (WA, 1968:570-572). Yani bu kavmin adı "Wei" diye adlandırılmalıdır. Dolayısıyla M.Ö. 8. yüzyılda ortaya çıkan "Wei memleketi" ve "Wei kızları" Kui-fanglılar'dan (Wei memleketi) gelmektedir (WA, 1968:570-574). "Ch'un-ch'iu" döneminde (M.Ö. 770-481) ortaya çıkan Ti'ler genellikle "Wei" kelimesini soyadı olarak kullanmışlardır. Yani Ti'ler atalarının Kui-fanglılar olduğu daha da ispat edilmiş bulunmaktadır (WA, 1968:573).

2. Kung-fang 匡方 (Kung Memleketi) ve **T'u-fang** 土方 (T'u Memleketi):
BTY adlı esere göre, Shang Sülalesi ile Kung-fang ve T'u-fanglılar ondan fazla savaşa girmişlerdir. Kung ve T'u kavmi birlikte defalarca Shang'ın derebeyliğinin bulunduğu Chih'e saldırmışlardır. Kuo-mo-jo'nun araştırmasına göre, T'ulular daima Chih'in doğusuna Kunglular da daima Chih'in batısına saldırmışlar, mal ve topraklarına el koymuşlardır (ÇKMT, 1987:35). Chih memleketi, Shang Sülalesinin batısındadır. Demek ki, T'ulular'ın Shanglılar'ın kuzeybatısında veya kuzeyinde olması gerekir. Bazı araştırmalara göre Kunglular, Shang sülalesinin kuzeybatısındadır. Bu iki kavim Shanglılar'ın başşehrine oniki ve onüç günlük uzaklıkta yani ortalama hesaba göre beşyüz kilometrelik mesafededir. T'ulular'ın oturduğu yer bugünkü Shan-hsi eyaletinin kuzeyindedir. Kunglular ise bugünkü İç Moğolistan'ın He-t'ao adlı bölgesinde yaşamışlardır. Bunlar şüphesiz Chou dönemindeki Hsien-yünler'in iki temel kabilesidir (CÖMT, 1968:269). Kung ve T'u kavmi, Kui-fanglılar'a göre Shang'a yakındır. Yani bugünkü Shan-hsi eyaletinin kuzeyinde ve İç Moğolistan'ın kuzeyindeki büyük yaylada yaşayan kuvvetli iki kavimdir (Ma, 1962:3).

Kunglular ok ve yay yapımında çok meşhurlardır. Shanglılar her zaman Kunglular'dan ok ve yay satın almışlar (ÇKMT, 1987:35), aralarında her zaman yoğun savaşlar meydana gelmiştir. M.Ö. 1205 yılının Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında Shanglılar, Kunglular'ın taarruzuna karşı altı defa üçbin kişiyi, bir defa da beşbin kişiyi

asker olmaya çağırılmışlardır.T'ulular'a karşı yapılan savaşta beşbin asker ile savaşa katılmışlardır (CÖMT, 1988:271). Bu örneklerden de anlaşıldığına göre Kung veya T'uların büyük bir kavim (ve bir kavim iki kabilesi) olduğunu söyleyebiliriz.

Çin'in Türk tarihi araştırmacısı Ma-ch'ang-shou, "Kuzey Ti ve Hunlar" adlı kitabında, eski kaynaklara ve yaşadığı coğrafyaya dayanarak, Kunglular'ın sonradan ortaya çıkan Türk kavmi olan "Kırmızı Ti"lerin atası olduğunu kanıtlamıştır (Ma, 1962:3). CÖMT adlı kitapta, Shang dönemine ait Kung ve T'ulular'ın yaşadığı bölgelerdeki arkeolojik buluntulara göre, burada iki kültürün yaşamış olduğu ileri sürülmektedir. Bunlardan biri Shanglılara benzeyen yerli kültür, diğeri de İskitlere benzeyen yabancı bozkır kültürüdür (CÖMT, 1988:270-272). Batı ve Küçük Asya'daki kültürü Uzak Doğu'ya taşıyan bu Kung ve T'uların eski Türk kavmi olma ihtimali çok fazladır.

Shang Sülalesi ve Kui-fanglılar'ın arasında yaşayan Kung ve T'ulular, daha sonra ortaya çıkacak olan Türk kavmi T'iler'in atası olduğu kabul edilmiştir. Shanglılar'dan değişik bir kültüre sahip olan Kung ve T'ulular'ın birer proto Türk kavmi olduğu sonucuna varmaktayız.

II. BÖLÜM NOTLARI

1. Shang Sülalesinin tarihi için kesin bir bilgi yoktur. Bazı araştırmacılar M.Ö. 16. - M.Ö. 11. yüzyıl (CÖMT, 1988:228); bazısı M.Ö. 1766-1122 yılları (Eberhard, 1987:279), bazısı M.Ö. 18. yy. - M.Ö. 11.yy. arasında (Pai-shu-hsi, 1980-56), bazısı da M.Ö. 17. yy. -M.Ö. 11. yy. arasında mevcudiyetlerini devam ettirdiklerini söylerler (Wang-chin-ting, 1980:28).

2. Chian-ti 簡狄 bir başka kaynakta 簡翟 şeklinde yazılmaktadır. Burada "Ti" farklı yazılmıştır. Her iki "Ti" yazısı Chou döneminde ortaya çıkan eski Türk kavmi olan "Ti" yazısıyla aynıdır. Chian bir boyun adı olup, "Ti" onun soyadadır. Burada "Ti" soyadı olarak kullanıldığına göre, bu boyun eski Türk kavminden gelme ihtimali vardır.

3. Yo-jung 有戎氏 kavmi hakkında Shih-chi'deki Shanglılar Tezkeresinde, "Huai- nen-tzu" adlı esere dayanarak "Yo-jung kavmi Chou'ların kuzeyindedir" diye yazmaktadır. Bu yer bugünkü İç Moğolistan'dır (Shih-chi, 1975:91). Çin'in edebiyat tarihinde ilk şiir kitabı olan Shih-chin'de yer alan, Shanglılar'ın bir ibadet şiiri olan "Büyük Güçlenme" adlı şiirde, Yo-jung kavmi hakkında kısa bilgi vermektedir. "Yo-junglular yavaş yavaş güçlendi. Junglu Kız Chien-ti hükümdarla evlendikten sonra, bir oğlan doğdu ve Shang devleti kuruldu" (OKK, 1979:626). Shih-chin'in bu açıklamasına göre, Yo-jung bir kavmin adıdır. Bu kavimden gelen Chien-ti, Shang sülalesinin ilk hükümdarının annesidir (OKK, 1979:626). Çince Jung 戎 yazısı klasik Çin yazısının yapısına göre, söz konusu Junglular ana erkil döneminde yaşamış olabilirler. Ayrıca Jung kelimesi bir "bayan" ve bir "jung" (silah ve asker anlamındadır) telaffuzundaki iki yazının birleşmesinden oluşmaktadır. Bayan işaretini attığımızda, bu kelime eski Türk ve Tibet kavimlerine verilen özel kelime olan "Jung" 戎 olacaktır. Ayrıca, bu kavim İç Moğolistan'da yaşamış olduğuna göre, bunların Türklerle bir bağlantısının olduğunu göstermektedir.

Shih-chin 诗经 , Çin edebiyatında ilk şiir kitabının adıdır. Bu kitap o dönemdeki halkın ve aristokratların şiirlerinden oluşmaktadır. Ssu-ma-ch'ien'in iddiasına göre: "eskiden üçbinden fazla şiir vardı. Konfüçyüs'ün dönemine gelince (M.Ö. 551 yılından evvel), bu zat Lu memleketinin kültürel ideolojisine uyum

sağlamak için, Shang sülalesinden Chou sülalesine kadar olan üçyüzbeş parça şiiri seçmiştir. Bu şiirler genellikle müzikle söylenebilen şiirlerdir (Shih-chi, 1975:1924). Shih-chin, halk şiirleri, saray şiirleri ve ibadet şiirleri olarak üç bölüme ayrılmıştır. Shih-chin daha çok edebi bir kitap olsa bile, Shang ve Chou sülalesi hakkında en önemli tarihi kaynakları içermektedir. Aynı zamanda eski Türk tarihi hakkında da çok önemli bir kaynak kitaptır.

4. Yao hükümdarı ,Çin mitolojisinde bilinen bir hükümdardır. İlk yaşadığı yer Kao-hsin olduğu için (bugünkü He-nan eyaletinin Shan-ch'iu nahiyesinin güneydoğusunda) "Kao-hsin Hükümdarı" da deniliyor (CÖMT, 1988:120). Hsia sülalesini kuran Yü'dür. Ancak Yü'den önceki hükümdar Shun'dur. Bundan önce ise Yao gelmektedir.

5. Shun , Hsia sülalesinin ilk hükümdarı Yü'den hemen önceki, Çin mitolojisinde bilinen bir hükümdardır.

6. Ssu-t'u 司徒 Çin tarihinde hükümdarın eğitim işleriyle ilgilenen ve bugünkü eğitim bakanına verilen bir ünvanıdır (OKK, 1979:639).

7. Tzo-chuan 左传 , Konfüçyüs dönemindeki (M.Ö. 551-479) Tzo-ch'iu-min adlı tarihçi, Konfüçyüs'ün hazırladığı "Ch'un-ch'iu" 春秋 adlı kitaba (M.Ö. 770-480 yıllarının siyasi tarihini içeren bir eserdir) ekleme yaparak bir kitap hazırlamış, bu kitabı da Tzo-chuan demişler (Tzo adlı kişinin yazdığı tarihi eser anlamındadır) "Ch'un-ch'iu" ve "Tzo-chuan" adlı iki eserin farkı ise, "Ch'un-ch'iu" sadece Lu memleketinin (Chou sülalesinin bir derebeylik devletidir. Yani Konfüçyüs'ün memleketidir.) tarihidir. "Tzo-chuan" ise, her derebeylik devletinin tarihini içermektedir. "Ch'un-ch'iu" genellikle büyük siyasî olayları yazmıştır. "Tzo-chuan" ise bunun yanında sosyal, hatta küçük olayları bile yazmıştır. "Ch'un-ch'iu" bir siyasî eserdir. "Tzo-chuan" ise bir tarih eseridir.

8. Hsü-jung 徐戎 ,Çin kaynaklarında, genellikle Tonguz kavmi olarak geçmektedir. Bu kavim Hsia sülalesinden Chou sülalesine kadar, bugünkü Çin'in Chiang-su eyaletinin kuzeydoğusunda yaşamıştır. Chou Sülalesinin ilk çağında, Chiang-su eyaletinin Ssu-hung bölgesinde Hsüler kendi devletlerini kurmuşlardır. Hsü-junglar M.Ö. 512 yılında, Chou'nun bir derebeylik devleti olan Wu tarafından ortadan kaldırılmıştır (TH, 1982:86).

9. Huai-yiler 淮夷 : Yukarıdaki Hsü-junglara komşu olarak, Huai nehrinin aşağı tarafında oturmuşlardır. Huai-yiler Ch'in Sülalesi (M.Ö. 221-206) tarafından ortadan kaldırılmıştır (TH, 1988:86)

10. "Tzo-chuan" adlı kitapta şunlar yazılmaktadır. "Eskiden Sarı İmparator 黃帝 bulutlara, Yen İmparatoru 炎帝 ateşe, Kung-kung 共工 suya, T'ai-hao 太皞 ise ejdere tapıyordu" (OKK,1979:2083).

11. "Shang-shu" 尚書 , "En eski çağdaki tarih eser" demektir. Hsia sülalesinin birinci hükümdarı Yü'den başlayarak Ch'in imparatorluğun (M.Ö. 221-206) Miao-kung'a kadar ki Hsia, Shang ve Chou sülalelerinin siyasi tarihi ve kültürleri hakkında bilgi veren çok önemli bir eserdir. Genellikle, Konfüçyüs tarafından hazırlandığı söylenir. "Shang-shu"nun aslı ve sahtesi olmak üzere iki nüshası vardır. V. yüzyıldan sonra, bu iki nüshası birleştirilerek yeni Shang-shu ortaya çıkarılmıştır Ancak bu eser önemini kaybetmiştir. Bu eser, diğer kaynak kitaplarla karşılaştırılarak kullanılabilir. Çin'in eski eserleri arasında hâlâ önemini muhafaza etmektedir.

12. "Shih-chi"ye göre, Shanglılar'ın atası olan Ch'i, imparatorluğunu kurmadan önce, Hsia sülalesinin ilk hükümdarı Yü zamanında, onunla birlikte çalışmıştır. On nesil Hsia imparatorluğunda ondört nesil da Shanglılar da geçmiştir. Yani, Shanglıların ataları Hsialılar'a geçmiştir. Hsia sülalesi zayıflayınca, Shanglılar Hsialılar'ı yok ederek kendi sülalesini kurmuşlardır (Shih-chi, 1975:49-50). Dolayısıyla Lung-shan kültürü, hem Hsialılar'a, hem de Çin'de bulunan diğer kavimlere geçmiştir.

13. Shang hükümdarı günlük hayatında önce fal açar, sonra olayın ne olacağını kemik üzerine yazar. Bu yazı işte Çin yazısının ilk şeklidir. Bu tür yazılar ilk defa 1899 yılında, Çin'i He-nan eyaletinin, An-yang nahiyesinin kuzey batısındaki Hsiao-tung kasabasında arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkmıştır. Buna Chia-ku-wen demişlerdir (Kaplumbağa kabuğu ve kemik üzerine yazılan yazılar anlamındadır). Bugüne kadar bulunan dört beşbin tane yazı işaretlerinin binyediyüz tanesi okunabilmiştir (Pai, 1980:54). Bu yazıların kesin kullanılma tarihi M.Ö. 1300-1028 yılları arasındadır (CÖMT, 1988:254).

14. Bakır çok kıymetli olduğu için hep dini törenlerde kullanmışlardır. Kazılara göre, az sayıda silah ve tarım eşyası da bulunmuştur. Demirin kullanılması hakkında tartışmalar vardır. Çünkü tarihi eserlerde demirin ne zaman kullanıldığı hakkında hiçbir bilgi yoktur. Fakat 1973 yılında He-pei eyaletinin, Kao-chan nahiyesinden ve Pekin'in yakınındaki bir yerde Shang sülalesine ait iki bakır balta bulunmuş, baltanın keskin yeri çok az bir demir madeni ile kaplanmıştı (CÖMT, 1988:239).

15. Amerikalı antropolog Lewis Henry Morgan "Eski Cemiyetler" adlı kitabında, "yazının kullanılması uygarlığın ilk işaretidir, taş üzerine yazılmış yazı bile aynı anlamdadır" ifadesine göre, Shanglılar ilk uygarlık yaşamına geçmişlerdir (CÖMT, 1988:191).

16. Wang-kuo-wei'in Hunların ataları hakkında çok orjinal bir araştırması vardır. "Kuei-fang, K'ung-yi ve Yen-yun hakkındaki araştırmalar" adlı çalışmasında Kui-fanglılar'ın adını ve yaşadığı yerini incelemiştir. Ayrıca Kui-fanglılar'ın Ti, junglar ve Hunlar ile akraba olduklarını iddia etmiştir (WA, 1988:566).

17. Chou-yi 周易 : Chou sülalesine ait olan felsefe ve fal hakkında bir eski eserdir. Toplam 64 tane falı içeren bu kitapta, her bir falda bir olay ve düşünce anlatılarak, Chou sülalesinin siyaseti, ekonomisi, kültürü, dinî inancı örf ve adetleri yazılmıştır. Bu eserdeki son iki fal, "sevincin arkasından kötü olaylar çıkabilir" 周易 既济 · 未济 teorisini anlatırken, Shang ve Kui-fang arasındaki savaşı örnek olarak kullanmıştır. Bu faldaki bilgiler Kui-fanglılar hakkındaki en eski orjinal kaynak olarak yazılmıştır (OKK, 1979:71-72).

18. Kao-tzung 高宗 , bir başka adı da Wu-ting'dir. Shang sülalesinin 22. hükümdarıdır (M.Ö. 1238-1180). Bu hükümdarın Kui-fanglılara yaptığı sefer için Han Sülalesi Tarihinde (Han-shu, 1975:2870) de bilgi bulunmaktadır.

19. Chu-shu-chi-nian 《竹书纪年》 yani BTY adlı eser, 281 yılında He-nan eyaletinin Chi nahiyesindeki bir mezar kazısında birçok eski tarihi eserlerle birlikte bulunmuştur. Önüç bölümlü bu eserde rivayet dönemi ve Hsia sülalesinden başlayarak Chou sülalesinin You hükümdarına (M.Ö. 781-771) kadar üç sülalenin genel tarihi hakkında bilgiler mevcuttur. Ming sülalesi zamanında da (1368-1641) aynı mahiyette bir eser daha bulunmuştur (1522-1566). (Bazı tarihçiler, son bulunan eserin Sung

sülalesi (960-1127) zamanında yazıldığını iddia etmektedirler. Yani sahte olduğunu söylemektedirler). İki eserin arasında bir çok fark vardır. Wang-kuo-wei bu iki eseri yoğun halde incelemiş ve diğer eski kaynaklar ile karşılaştırarak kullanılabilir hale getirmiştir. Bu iki tür bambu yazısı hâlâ önem taşımaktadır. Çin'in eski çağdaki tarih, siyaset ve kültür araştırmalarında vazgeçilmez bir tarih eseri olarak kullanılmaktadır.

III. BÖLÜM

A. CHOU SÜLALESİ VE HANEDAN SOYU

Bu imparatorluk M.Ö. 1027 - M.Ö. 771 yılları arasında Shan-hsi eyaletinde yaşamıştır. Ancak kuzeydeki Türk kavimlerinin darbesiyle M.Ö. 771 senesinde He-nen eyaletine göç etmiştir. Bu devlet M.Ö. 256 senesine kadar yaşayabilmiştir. Göç etmeden evveki devlet, tarihte Batı Chou Sülalesi, He-nen eyaletine göç ettikten sonraki devlet ise Doğu Chou Sülalesi olarak bilinmektedir.

Shih-chi'ye göre, "Choulular'ın ilk atasının adı Ch'i 弃 idi. Annesi T'ai 郟 kabilesinden olup adı Chiang-yüan 姜原 idi. Chiang-yüan, Ti-yao'nun 帝嚳 birinci eşiydi (1). Efsaneye göre Chiang-yüan bir gün gezmeye çıktığında, bir dev adamın ayak izini görmüş ve bu ayak izine kendi ayağını koymuştu. Bu hadiseden sonra hamile kalmış ve Choulular'ın ilk atası Ch'i'yi doğurmuştur. Bu bebeğin uğur getirmeyeceğini sanan annesi çocuğu sokağa bırakmıştır. At ve inekler onun üstüne basmadan yanından geçmiştir. Çocuğu daha sonra ormana bırakmış, bu sefer de ormanda yaşayan insanlar onu bir başka yere götürmüşlerdir. Anne daha sonra çocuğu bir ırmağın üzerindeki buzun üzerine bırakmış fakat kuşlar, kanatlarının altına alıp çocuğu ısıtmışlardır. Bütün bunlardan sonra bebeğin keramet sahibi olduğunu anlayan annesi, bu bebeğe kendisi bakmaya başlamış ve adını "Bırak" koymuştur (Çince Ch'i bırakmak anlamındadır). Dev adamın ruhunu taşıyan Ch'i, oyun oynarken hep ağaç dikmiş, kendir ve darı yetiştirmiştir. Büyüyünce tarla ile meşgul olup bu konuda şöhret kazanmıştır.

İnsanlar hep ondan tarla işlerini öğrenmişlerdir. Hükümdar Yao (bu şahıs II. Bölüm dördüncü dipnotta anlatılmıştır) bunu duyunca, onu "çiftçi ustası" yapmış, insanlar onun sayesinde aç kalmamışlardır. Hükümdar Shun, (bu şahıs II. Bölüm beşinci dipnotta anlatılmıştır) bu başarılarından dolayı T'ai adlı bölgeyi, Chi 姬 soyadını, ve Hou-chi 后稷 (tarla bakanı demektir) ünvanını vermiştir (Shih-chi, 1962: 16).

Hou-chi (Choulular'ın atası) öldükten sonra, (2) yerine Pu-chou (3) 不窳 geçmiştir. Pu-chou'nun yaşlandığı döneminde Hsia Sülalesinin zalimce yönetimi dolayısıyla çiftçiliğe önem vermemiş ve Hsia imparatoru Pu-chou'yu kovmuştur. (4)

Mevkisini kaybeden Pu-chou, Jung ve Tiler'e (5) sığınmıştır. Choulular, Jung ve Tiler'in arasında onüç nesil yaşadıktan sonra Ku-kung Ten-fu 古公亶父 isimli Chou liderinin dönemine gelmişlerdir (Shih-chi, 1975:1-4). Ku-kung Ten-fu Choulular'ın önemli lideri olup, çiftçiliği devam ettirmiş fakat Hsün-yü'ler, Junglar ve Tiler Choulular'ın mal varlığına göz dikmişlerdir. Chou halkı bu duruma çok kızdığından onlara karşı saldırı hazırlığına başlamıştır. Ku-kung Ten-fu, bu olaylardan sonra herşeyden vazgeçerek Feng 邠 adlı yurdundan (bugünkü Shan-hsi eyaletinin batısında) Ch'i 岐 isimli dağın aşağısındaki vadiye (bugünkü Shan-hsi eyaletinin batısında) yani Chou-yuan adlı vadiye yerleşmiştir. Böylece Choulular, Jung ve Tiler'in göçebe geleneğini bırakarak ev ve kale (şehir) yapmışlar, yerleşik hayata geçmişlerdir (Shih-chi, 1975:4)(6). Chou-yuan vadisinde hayatını süren Ku-kung Ten-fu imparator olacağıının kerametini burada göstermeye başlamıştır. Chou-yuan isminden dolayı bunlara tarihte Choulular denmiştir (OKK, 1979:183).

Ku-kung Ten-fu'nun üç oğlu vardı. Bu oğulları arasında küçük oğlunu ve bu oğuldan olan torununu seviyordu. Torunun hükümdarlık makamına geçirmek istiyordu. Bunu duyan diğer iki oğlu bu duruma karşı çıktılar ve başaramayınca daha sonra Çin'in güneyine kaçtılar (Shih-chi,1975:5). Ku-kung Ten-fu öldükten sonra yerine küçük oğlu Chi-li geçti. Chi-li'nin yerine oğlu Ch'ang geçti. "Hükümdar Wen" ünvanını alan Ch'ang'ın döneminde, Chou her yönden güçlenmiştir. Bunu duyan Shang Sülalesinin son imparatoru Chou, Hükümdar Wen'i yakalayarak hapsedmiştir. Bir süre sonra rüşvet ile hapisshaneden çıkmış olan Hükümdar Wen, Shang Sülalesinin zulmüne karşı bu sülaleyi yok etmek için güçlenmeye başlamıştır. Birçok memlekette gizlice Hükümdar Wen'e tabi olmuştur (Shih-chi, 1975:6).

Hükümdar Wen öldükten sonra, yerine oğlu "Wu" geçmiştir. İmparatorluğun Tanrı tarafından verildiğini iddia eden imparator Wu, birçok memleket ve kavimler ile birlikte Shang Sülalesini yok etmiş ve Chou İmparatorluğunu kurmuştur (M.Ö. 1027) (7) Tarihte bu sülaleye "Batı Chou İmparatorluğu" denmektedir (Shih-chi, 1975:6).

Chou Sülalesi kurulduktan sonra, ilk zorlu düşmanı Çin'in kuzeybatısındaki göçebe kavimler olmuştur. Defalarca savaştıktan sonra, M.Ö. 771 de Batı Chou Sülalesinin son imparatoru You, Jung ve Tiler tarafından öldürülmesiyle devlet yıkılmıştır. Bundan sonra Batı Choulular bugünkü Shang-hsi eyaletinin doğusundaki

He-nan eyaletinin Lou-yang şehrine taşınmışlar ve Doğu Chou Sülalesini kurmuşlardır (M.Ö. 770) (Shih-chi, 1975:36-40).

Çin topraklarında yaşayan Doğu Chou Sülalesi zamanının en kalabalık halkını teşkil etmiştir. Chou Sülalesinin ilk zamanında birçok derebeylik de kurulmuştu. Bu derebeylik devletleri Doğu Chou döneminde kendilerini güçlendirerek Chou Sülalesinin zayıflamasına sebep olmuşlar ve Chou İmparatorluğunun siyasi hakimiyetinden kurtulmaya çalışmışlardır. Bu döneme Ch'un-ch'iu dönemi denmektedir (M.Ö. 770-481) (Shih-chi, 1975:40-50).

Yavaş yavaş güçlenen derebeylik devletleri birbirleriyle savaşarak bağımsız devletler kurmuşlar ve tamamen Chou İmparatorluğunun kontrolünden çıkmışlardır. Chou İmparatorluğu bir kukla yönetimine dönüşmüştür. Bugünkü Çin topraklarında çeşitli kavimler tarafından kurulan devletler birbirleriyle savaşmış ve bu toprakları savaş alanına çevirmişlerdir. Bu dönemin tarihine bundan dolayı "Savaşan Devletler Dönemi" (Muharip Devletler Dönemi) denmiştir.

Derebeylerin kendi aralarındaki savaşlar sonucunda yedi büyük devlet kalmıştır. Bunlar da yine birbirleriyle savaş halini devam ettirmişlerdir. Neticede, Çin'in kuzeybatısında meydana gelen Ch'i devleti diğer altı devleti yok ederek Çin'de büyük Ch'in imparatorluğunu kurmuştur (M.Ö. 221) ve Chou Sülalesine son vermiştir (OKK, 1979:1730-2170, Shih-chi, 1975:50-60).

Chou Sülalesi, Çin topraklarında kurulan en medeni ilk devlet olarak Çin tarihine geçmiştir. Özellikle devlet teşkilâtı, sosyal hayat, askeri düzen, edebiyat, tıp, astronomi, matematik, felsefe, fal gibi konularda çok önemli eserler bırakmışlar. Bu sülale döneminde bütün Çin tarihinin en önemli şahsiyetleri olan Konfüçyüs (M.Ö. 551-479), Tao-tzu, M-tzu (M.Ö. 478-392), Men-tzu (M.Ö. 389-305), Hsiung-tzu (M.Ö. 313-238), Hen-fei-tzu (M.Ö. 280-233), Ch'ü-yuan (M.Ö. 340-278) gibi filozoflar ortaya çıkmıştır.

Chou Sülalesinin soyu hakkında birçok tartışma vardır. Shih-chi'nin yazarı Ssu ma- ch'ien'e (M.Ö. 145-86) göre Choulular'ın ilk atası Ch'idir. Ch'i'nin babası Ti-yao'nun Sarı İmparatorun torunu olduğu kaydedilmektedir. Ssu ma-ch'ien'in bu bilgileri hangi kaynaklara dayanarak yazdığını bilemiyoruz. Fakat Shih-chi'deki Chou

Sülalesi Tezkeresi'nde Choular'ın silsilesi hakkındaki bilgilerin yanlış olduğu anlaşılmaktadır. (8)

Eberhard (1987:33), Z.V.Togan (1981:13-14) ve İ. Kafesoğlu (1988:50) gibi ünlü tarihçiler Choulular'ın bir Türk kavmi olduğunu ortaya koymuştur. Çin'de ünlü tarihçi Ch'in chung-mien, Chouluların dini, yazısı ve tarihi konusunda yaptığı yoğun bir araştırmanın sonucunda Choulular'ın Türk olduğunu savunmuştur. Çinli tarihçilerin iddiasına göre, Choulular Küçük Asya'dan doğuya göç eden bir kavimdir. Türkler gibi Choulular da eskiden heceli alfabeye konuşuyorlardı. Shang Sülalesinin yerine Choulular geçtikten sonra imparator Wen döneminde Choulular Shanglılar gibi konuşmaya başlamışlardır. Yani hece hece konuşmuşlardır. Dolayısıyla Çince bir sürü Türkçe kökenli kelimeler vardır (Lin, 1987:888,891-892). Avrupa'daki Türk tarihi araştırmacıları da Choulular'ın bir Türk kavmi olduğunu iddia etmektedirler. Harletz'in dediğine göre, Choulular'ın menşei Türk'tür. Franke'de aynı fikirdedir. G. Haloun, Choulular'ın silsilesini incelerken, birçok kelimenin Türkçe olduğunu ortaya koymaktadır (Togan, 1981:400-401, not 39b)

Aslında, Chou sülalesinin tarihine baktığımızda birçok ilginç olay ile karşılaşırız. Çince yazılan en eski siyasi tarih eseri Shang-shu'da Choulular'ın devletlerini kurmak için mücadele ettiği zamanlarda, kendilerine "Batı Topraktakiler" ismini verdiğini yazmıştır. Shang-shu'da bu isim yedi defa geçmiştir (OKK, 1979:182,198,203,205,206). Aynı isim Shih-chi'de de mevcuttur (Shih-chi, 1962:5b). Çindeki tarihçiler bunu açıklarken, "Batı Topraktakiler" in anlamının Çin'in batısı olduğunu söylemektedirler. Acaba, bu "Batı Topraktakiler" sözü, Choulular'ın oturduğu Çin'in batısından da daha batı da bir yer olabilir mi? Çünkü Choulular'ın geldiği yer zaten Çin'in batısıdır. Yani Feng, Kao ve You gibi yerlerde yaşamışlardır. Choulular neden kendi oturduğu Feng ve Kao gibi isimlerini kullanmadan kendilerine "Batı Topraktakiler" demişlerdir? Bu hadise çok düşündürücüdür.

Choulular devletlerini kurmak için mücadele ettikleri zamanlarda, askeri teşkilatlarında Binbaşı ve Yüzbaşı diye askeri komutanlar vardı (OKK, 1979:183). Bu tür asker yapısı hakkında Türkiye'de de birçok araştırmalar yapılmıştır. Çin'in eski kaynaklarına dayandığımızda, bu tür askeri teşkilatı Hunlularda, Avarlılarda, Göktürklerde, Chinlilerde (Tonguz milletinden) ve Moğollarda görüyoruz (Shih-

chi,1975:2890; Han-shu 1962:3752; Orkun 1 1987:165). Fakat bu tür askeri teşkilat yapısına Han sülalesinden sonra Çinlilerde hiç rastlamıyoruz.

Choulular devleti kurduktan sonra, beylere toprak bağışlamıştır. Tarlaları ve toprakları nehir ile parçalayarak mevkisine göre bölüp vermişlerdir. Chou-li adlı Choulular'ın devlet tüzüğü ile ilgili kitabında bu konu hakkında daha da ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Onbaşı rütbesine sahip olan kişi, genişliği ve derinliği bir buçuk metre olan nehire, beş kilometre kare toprağa sahiptir. Binbaşı, genişliği ve derinliği dört metre büyüklüğündeki nehire, elli kilometre kare toprağa sahiptir. Onbinbaşı ise, genişliği ve derinliği beş buçuk metre büyüklüğündeki nehire, beşbin kilometre kare toprağa sahiptir (OKK, 1979:719). Bu tür askeri teşkilat yapısının Choulular tarafından kullanılması ve Türk milletinde ve diğer göçebe milletlerde de bulunması olayın bir diğer düşündürücü tarafıdır.

Choulular'ın atası Pu-chou, Hsia Sülalesinde darbeden kaçarak halklarla birlikte Jung ve Tililer'e sığınmıştır (Shih-chi, 1962:1b). Onlar bugünkü Shan-hsi eyaletinin Kuzeybatısındaki Fen adlı yere yerleşmiştir. Batısında Junglar, kuzeyinde Tiler bulunmaktaydı (CÖMT, 1988:292). Shih-chi'ye göre onlar bu dönemde Junglulaşmıştı (Shih-chi, 1975:2881). Pu-chou'nun buraya yerleştiği tarih M.Ö. 2188-2160 dır. Dokuz yüzyıldan fazla birlikte yaşamışlardır. Bu süre içinde büyük bir ihtimalle Jung ve Tililerleşmişlerdir. Ancak M.Ö. 1222-1216 yılları arasında Jung ve Tililer'in darbesiyle ayrılmak zorunda kalmışlardır.(9)

Choulular'ın Jung ve Tililer'den ayrılma sebebi Shih-chi ve Tso-chuan adlı eserlerde yazıldığına göre, toprak kavgasıdır. Fakat göçebe milletlerde genelde hep ekonomik bakımdan kıt malların kavgası olur; toprak kavgası olmaz. Çin'deki tarihçiler de bu iddiadır. Bu tarihçilerin diğer bir iddiasına göre, Choulular'ın, Jung ve Tililer'le birlikte yaşamışlar, yavaş yavaş güçlendikten sonra, esas ayrılma, doğudaki Shang devletini yok etmek için hazırlıklara başladıktan sonra gerçekleşmiştir (ÇKMT, 1987:46).

Ayrıca Choulular'ın yurdu zaten Hsia Sülalesinde bulunan ve Türk kavmi olan Ch'üan-yilerin M.Ö. 2146 yılında ilk yerleştiği bölgedir. Bundan dolayı Choulular, göçebe olan Ch'üan-yi kavminden etkilenmiş olabilirler (Shih-chi, 1962:2b). Choulular Shang sülalesiyle savaştığı zaman hükümdarları Chou ordu

komutanlarına çeşitli hayvan adlarını ünvan olarak vermişlerdir (Shih-chi, 1962:6b). Bu da Choulular'ın hayvancılıkla meşgul olduğunu göstermektedir. Ayrıca Choulular'ın ilk atası Hsia döneminde tarım bakanı olmuştur (Shih-chi, 1962:1b). Fakat Choulular Jung ve Tiler'le kaynaştıktan sonra, yani Shang Sülalesine gelince, İmparator Wu'nun dedesi Chi-li hayvancılık bakanı olmuştu (Hou han Shu 1965:2870).

Chou Sülalesinin devlet tüzüğü hakkındaki kitabı olan Chou-li'de "hayvancılık bakanının tüm yayla düzenlemesi ve at beslemesini kapsayan bir yönetici" olduğu yazılmaktadır (OKK, 1979:861). Yani Choulular Jung ve Tiler'den ayrıldıktan sonra Shang Sülalesinin hayvan işleri ile uğraşmışlardır. Bu da bize Choulular'ın hayvancılık konusunda başarılı olduklarını göstermektedir.

Choulular Çin tarihinde ilk olarak göçe inanan kavimdir (Shih-chi, 1962:7b). Şamanizmde bulunan tanrıçılık inancına da burada rastlanmaktadır. Bu dönemde demircilik Choulular'ın yaşamında yoğun halde kullanılıyordu (Shih-chi,1962:7ab). Buna göre Choulular göçebe halklarda rastlanılan özellikleri taşımaktadırlar.

Shih-chi'ye göre Chou devleti kurulduktan sonra, Chou imparatoru Sarı İmparator'un, Hükümdar Yao'nun, Hükümdar Shun'un ve İmparator Yü'nün evlatlarını, ayrı ayrı bölgelere yerleştirilmişlerdir. Bunlar Chou Sülalesine bağlı bir beylik gibi yaşamışlardır (Shih-chi, 1962:8a). Demek ki Chou kavmi, yukarıda bahsedilen ve Çinliler tarafından Çinlilerin atası diye iddia edilen ırk ve kavimlerle aynı değildir.

Choulular'ın ilk atası olan Ch'i'nin annesi, dev bir adamın ayak izine basmış olduğundan hamile kalıp, Ch'i'yi doğurmuştu (Shih-chi, 1962:1a). Chou sülalesinin kurucusu İmparator Wu'nun babaannesi, Yani Chi-li'nin karısı, rüyasında uzun bir adamla karşılaşmıştı ve hamile kalıp imparator Wu'nun babası Ch'ang'ı doğurmuştu. Hükümdar Chang'ın boyu da çok uzun imiş (WA, 1968:5615). Doğu Asya'daki insanlar genelde kısa boylu olup, bu dev ve uzun adam ile ilgili rivayetler, acaba Choulular batıdan geldi mi sorusunu aklımıza getirmektedir.

Choulular devletlerini kurmak için mücadele ettiği zamanlarda, yüzlerce devlet ve kavimlerle savaşmıştır. Bundan sonra kendine tabi olan birçok kavim ve devletlerle

birleşerek Shang sülalesine savaş açmışlardı. Ancak bu arada Jung ve Tiler'den hiç bahsedilmemektedir (Shih-chi, 1962:4b-8a). Aslında Choulular'ın asker ordusu hep Jung ve Ti gibi kavimlerden oluşturulmuş ve birlikte Chou sülalesini kurmuşlardı (WA, 1968:5617; ÇKMT 1987:44).

Çin alimi Wang kuo-wei, Hsia, Shang ve Chou sülalelerinin devlet yapısı ve sosyal durumunu karşılaştırarak bir araştırma yapmıştır. Sonuçlar Chou sülalesinin bazı konularda Shang ve Hsia sülaleleri ile farklı olduğunu ispat etmiştir. (10)

Görüldüğü gibi Choulular ve Chou devleti Çin topraklarındaki diğer kavimler ve devletler ile çeşitli konularda benzerlikleri bulunmamaktadır. Üstelik farklı bir grup olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu Choulular'ın proto Türk'e daha yakın oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmamıza göre, Choulular'ın proto Türk olduğu muhtemeldir. Fakat şunu açıkça belirtmek gerekir ki, Chou hanedan soyu daha sonraki dönemlerde Güney Hunları, Doğu Göktürkler, kısmen Moğollar ve Mançurlar gibi, Çin bölgesine yerleşince, kendi kültürlerinden uzaklaşmışlardır.

III. BÖLÜM NOTLARI -A-

1. Shih-chi'ye göre Shang Sülalesinin atası Ch'i, hükümdar Ti-yao'nun ikinci hanımından doğmuştur (Shih-chi, 1975:91). Chou sülalesinin ilk atası Ch'i (Shang hükümdarı Ch'i ile Chou hükümdarı Ch'i aynı telaffuzda iki farklı yazıdır) de Ti-yao'nun birinci hanımından doğmuştur (Shih-chi, 1975:111). Bu kayıtları esas alırsak, Shang ve Choulular'ın atası aynı zamandaki kişilerdir. Fakat bu imkânsızdır. Bu konuyu Çin'deki birçok tarihçi araştırmış ve imkânsızlığını ispat etmiştir (CÖMT, 1988:120-291).

2. Shih-chi'nin açıklamasına göre "Hou-chi'nin mezarı Çin'den onbeşbin kilometre uzaklıkta"dır (Chou Sülalesi Tezkeresi, 1962:1b). Fakat, hangi yönde olduğu hakkında kesin bir yer göstermemiştir.

3. Pu-chou'daki Chou, şu anda pek kullanılmayan bir kelime olup Chou ve Cha olarak iki ayrı telaffuzu vardır (Kang-hsi Sözlüğü, 1984:864). Bunların anlamı aynıdır. "Tümsekten başını kaldırıp dışarıya bakmak" anlamındadır. Biz bu çalışmamızda Chou telaffuzunu almaktayız.

4. Shih-chi'nin açıklamasına göre, bu zalimce yönetim Hsia sülalesinin hükümdarı T'ai-k'ang dönemindedir (Shih-chi, 1969:1b). Yani 2188-2160 yılları arasındadır.

5. Jung ve Tiler hakkındaki ayrıntılı bilgiler III. Bölümün "Chou dönemindeki Türk kavimleri" bölümündedir.

6. Bu olay Shih-chi'den beşyüz yıl önce yazılmış olan Meng-tzu «孟子» adlı eserde de kaydedilmiştir. "Eskiden, Ta-wang (büyük hükümdar demektir, yani Ku-kung Ten-fu'dur) halk ile birlikte Fen adlı yerde (bugünkü eyaletinin kuzeybatısında) yaşamıştır. Tililer'in saldırısına uğrayan Choulular, Tililer'e hayvan derisi vermişler, ama kurtulamamışlardır. Sonra köpek ve atlarını vermişler gene de kurtulamamışlardır. Bu durumda, Ta-wang büyükleri çağırarak şunları söylemişlerdir: "Tililer'in istediği toprağımızdır. Bizim ananelerimize göre, iyi insanların kendilerini besleyen kişilere kötülük yapmaması gerek (Choulular Tililer'e sığınmış olduğu için

söylüyor. O yüzden biz gidelim. Böylece Fen adlı yerden göç ederek Ch'i adlı dağın altındaki vadiye yerleşmişlerdir" (OKK, 1979:2682).

Bu iki kaynağa göre, Hsün-yü, Jung ve Tiler aynı soydan olabilir. Shih-chi'de Ku-kung Ten-fu, Jung ve Tiler uğraşır, Meng-tzu adlı eserde Ta-wang'ın (büyük hükümdar Ku-kung Ten-fu) Hsün-yülerle uğraştığını yazmaktadır. Acaba Shih-chi'de bahsedilen Jung ve Tiler Meng-tzu'da bahsedilen Hsün-yü mü? Meng-tzu adlı eserde Hsün-yü'nün açıklaması şöyledir: "Hsün-yü, Kuzey Tililer'in kuvvetli bir boyunun adıdır, bugünkü Hunların atasıdır." (OKK, 1979:2675) Yani Hsün-yü'lerin Jung ve Tilerin atası olması muhtemeldir.

Choulular'ın şehir hayatı yaşayıp yaşamadığı hakkında birçok tartışmalar vardır. Fakat, son otuz senedeki arkeolojik kazılarda, Choulular'ın yaşadığı bölgelerde, gerçekten o zamana ait şehir hayatının izleri bulunmuştur (CÖMT, 1988:294-295).

7. BTY adlı esere göre Choulular'ın önderi Pu-chou, M.Ö. 2188-2160'da yaşamıştır. Onüç nesilden sonra Ku-kung Ten-fu'nun zamanına gelinir. Bir nesil yirmibeş yıl olursa, onüç nesil üçyüzyirmibeş yıl olur. Yani M.Ö. 1835 yılı civarında olması lâzım. Ku-kung Ten-fu'dan imparator Wu'ya kadar dört nesil vardır. Aradan yüz sene geçmiştir, M.Ö. 1735'li yıllar olması lâzım; fakat, tarih eserlerine göre, Chou sülalesi M.Ö: 1027 yılında kurulmuştur, arada yediyüz yıllık boşluk görülmektedir. Dolayısıyla, Shih-chi adlı tarihi eserde Choulular'ın seceresi hakkında yanlışlık olduğunu söyleyebiliriz. Aslında, imparator Wu'dan önceki Choulular'ın tarihi çok karışıktır. Kesin bir bilgi vermek de çok güçtür.

8. Shih-chi'nin Chou Sülalesi Tezkeresi, Choulular'ın şeceresi hakkında yanlış bilgilerle doludur. Bazı örnekleri not 1 ve 7'de belirtmiştik.

9. Choulular'ın önderi Ku-kung Ten-fu döneminde Jung ve Tiler'den ayrılmıştır. Ku-kung Ten-fu, Wu'nun babasının dedesidir. Yani Wu, Ku-kung Ten-fu'nun, dördüncü nesil evladıdır. Yani dört nesil yüz sene olursa, Ku-kung Ten-fu M.Ö. 1222 yıllarında Jung ve Tiler'den ayrılmış olacaktır. Bundan sonra M.Ö. 1222 yılında Chou Beyliği'ni kurmuşlar, beylik zamanla büyümüş, M.Ö. 1027 senesinde Shang İmparatorluğunu yok ederek, imparatorluk haline gelmiştir.

10. Wang kuo-wei'in bu konudaki araştırmalarına göre, Chou sülalesinden evvel, kurulan devletlerin hepsi Çin'in doğu kesiminde oluşmuştur. Yalnızca Chou sülalesi Çin'in batısında kurulmuştur (WA, 1968, 434). Hsia Sülalesi ve Shang Sülalesi karışık halde yaşıyordu (WA, 1968:433). Bu nedenle Hsia ve Shang Sülalelerinin kültürlerinde benzerlik vardır. Hsialılar genelde gün ve mevsim adlarını nvan olarak kullanmışlardır (Çin takvimine göre). Shanglılar da bu tür kaideyi olduğu gibi kabul etmişlerdir (WA, 1968:434). Choulular, Hsia ve Shanglılar ile çeşitli konularda çok farklı olup, hiç bir kaidelerini ve devlet yapılarını kullanmamışlardır (WA 1968:435).

Choulular, Hsialılar ve Shanglılar devlet yapısı konusunda çok farklıdır. Chou imparatoru özellikle birinci karısının oğlunu veliaht olarak seince aile kanunu ortaya çıkmıştır. Ölüm ve örf-adet gibi kaideleri de şekillenmiştir. Chou hükümdarının çocukları ve yakın akrabalarının çocukları, yüksek bir mevkiye sahiptirler. Hükümdar kendini "Tanrı'nın oğlu" diye kabul etmektedir. Vezirler ve üst düzey yetkilileri de "bey" olarak kabul edilmiştir (WA, 1968:435). Chouluların kendilerine özgü ibadetleri, Hsialılar ve Shanglılar'a benzememektir (WA, 1968:436).

Hsia ve Shang hükümdarlarında "Tanrı'nın oğlu" diye nvan yoktu (WA, 1968:448). Beylik devletlerine dost devletler demişlerdir. Choulular ise Beylik devletlerini tamamen hakimiyeti altına almıştır (WA, 1968:449). Choulular Tanrıya tapıyor, oysa ki Shanglılar her şeye tapıyorlardı (WA, 1968:450).

Hsia ve Shang döneminde, bayan ve kızlarda soyadı yoktu. Chou döneminde gelince aynı soyadlı kişilerle evlenme yasağı konmuş, bayanlar ile kızlarda soyadı kullanmaya başlanmıştır (WA, 1968:455-456).

Shanglılar'ın dönemindeki ceza kanunlarında sadece katil, hırsız ve tecavüzcüler için cezalar vardı. Chou döneminde ise dostluğa ihanet eden, aileye ve hükümdara sadık olmayan kişiler için bile kanunlar çıkarılmıştır. Shanglılar'ın adalet ve ahlk yapısı çok bozuk olup, ikiye çok önem vermişlerdir. Choulular devleti kurduktan sonra tüm gleriyle devlet düzeni, adalet ve ahlk konularla uğraşmışlardır (WA, 1968:459-461).

B. CHOU SÜLALESİ DÖNEMİNDEKİ TÜRK KAVİMLERİ

Chou sülalesi döneminde Çin topraklarında yüzlerce değişik kavim yaşamıştır. Aynı zamanda bu sülalenin çevresinde birçok derebeylik ile kavimler de bulunuyordu. Bunlar: Chin 晋 ,Wei 卫 , Hsin 邢, Ch'i 齐 Lu 鲁 ,Tang 唐 , Chi 杞 , Sung 宋, Ts'ao 曹 , Ch'en 陈 , Ts'ai 蔡 , Hsü 许 , Chen 郑 , Yü 虞, Sui 随 , Teng 邓, Ch'in 秦 , Ch'u 楚 adlı kavim ve derebeyliklerdi. Bu zamanlarda herkes kavim halinde yaşadığı için, millet kavramı oluşmamıştır. Bunların dışında Chou sülalesinin etrafında birçok göçebe halklar da yaşamaktadır.

Çin'de ve Dünyada bu dönemdeki Türk tarihi ile ilgili olaylar az çok araştırılmış olsa bile, sınırlı kaynaklar nedeniyle Türk kavimleri hakkında, detaylı ve sistemli araştırmalar yeterince yapılmamıştır. Çalışmamızın bu bölümünde, eski kaynaklardan ve son zamanlardaki bazı araştırmalardan faydalanarak Chou döneminde Türk kavimleri üzerinde durduk. Bu kavimler Hung-yi, Hsün-yü, Hsien-yün, Chüan-jung, Junglar ve Tilerdir.

1. *Hung-yi* 混夷 : Öbür adı da K'un-yi'dir. Bu kavim hakkında gerek Çin'de gerekse Dünyada çok az araştırma yapılmıştır. Hung-yi kavmi hakkında Shih-chin (Klasik Şiirler) adlı eserde (OKK, 1979:509-512) şöyle yazılmaktadır: "Chouluların lideri Ku-kung Ten-fu, Jung ve Tilerden ayrılıp Ch'i kasabasına gelirken (bugünkü Shan-hsi eyaletinin kuzeybatısında) Choulular'dan korkmuş olan Hung-yiler buldukları yerlerden kaçmışlardır." Bu şiirde görüldüğü gibi Hung-yiler, Ku-kung Ten-fu döneminde (M.Ö. 12.yüzyılda) Shan-hsi eyaletinin kuzeybatısında yaşıyorlardı.

Shih-chin'de Chou hükümdarı Wen döneminde K'un-yiler Choulular'ın başına dert olmuştu diye yazmaktadır (OKK, 1979:912). OKK adlı kitabın açıklamasına göre, "K'un-yi, Hung-yi'dir. Ti kavmindendir. Chou ile Hung-yi arasında savaş olmuştur. Bu savaşta Hung-yiler bir günde üç defa Choululara saldırmış, Chou hükümdarı Wen, savaşmak istemediği için kalenin kapısını açmamıştır." (OKK, 1979:511) (1) Kaynaklardan anlaşıldığı gibi Hung-yi aynı zamanda K'un-yi'dir. Ayrıca eski Türk kavmi olan Tiler'le bir bağlantısının olduğu ortaya çıkmaktadır.

Shih-chi adlı kitabın Hunlar Tezkeresi'nde; aynı telaffuz, değişik Çince yazıyla, "Batıda Hung gib çeşitli Junglular var" diye kaydedilmiştir (Shih-chi, 1975:2883). Shih-chi'de "Hung" hakkında açıklama şöyledir: "Hung-yi'ye, aynı zamanda Hung da denilir. Ch'un-ch'iu döneminde (M.Ö. 770-481) bunlara Ch'üan-jung (köpek Junglular) diyorlardı. Muharip devletler döneminde (M.Ö. 481-220) ise Ti diyorlardı." (Shih-chi, 1975:2884). Bu kaynaklara göre Hung aynı zamanda Hung-yi'dir. Ayrıca söz konusu kavmin Türk ve Tibet unsurunu taşıyan Junglularla ve eski Türk kavmi olan Tililer'le bir bağlantısı olduğu anlaşılmaktadır.

Han Sülalesi (M.Ö. 206-M.S.25) Tarihi'nin Hunlar Tezkeresi'nde ayrıca Shih-chi'nin Hunlar Tezkeresi adlı bölümünde yukardaki olayı kaydederken, "Choulular'ın hükümdarı Wen (M.Ö. 1027 yılından önce), Ch'üan-yiler'e saldırmıştı" diye yazmaktadır (Han-shu, 1962:3744, Shih-chi 1975:2881). Bu kayıtlara göre Hung-yi'ye aynı zamanda Ch'üan-yi de denilmektedir. Hung-yi kavminin Hsia sülalesi dönemindeki eski Türk kavmi olduğu ispat edilen Ch'üan-yiler'le bir münasebetinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani Hsia dönemindeki Ch'üan-yiler, Shang döneminin son zamanlarında Hung-yi adıyla ortaya çıkmışlardır.

"Shih-chi" ve Han Sülalesi Tarihi" eserlerinin açıklamasına göre, Ch'üan-yi, Hung-yi'dir. Jung kavminin bir kabilesidir. Onların yüzü insana, vücudu hayvana benzer (yani yüzü Çin topraklarındaki insanlara benzer, vücudu tüylü demektir). Kırmızı Tiler'in menşei Ch'üan-yiler'e dayanıyordu (Shih-chi, 1975:2882, Han-shu, 1962:3745). Eberhard "Çin'in Şimal Komşuları" adlı eserinde, Hung-yiler'in Kui-fanglar'a ve Ch'üan-junglar'a benzediğini tahmin etmektedir (Eberhard, 1942:135) (2).

Çin âlimi Wang-kuo-wei, bu konuda yoğun araştırma yapmıştır. Wang kuo-wei, Kaplumbağa ve bronz üzerindeki yazıların, Çince fonetik ve etimoloji konularını inceleyerek Hung-yi ile Kun-yi kavimlerini telaffuzları ayrı fakat aynı kavim olduğunu tespit etmiştir. Kui-fang ile Hsün-yüler'in, bunlarla aynı kavimden olup, Hunların ataları olduğunu söylemiş ve bunların hepsinin aynı yerde yaşadığını özellikle Shan-hsi eyaletinin kuzey ve batısında olduğunu ortaya koymuştur (WA, 1968:574-576). Çin'de bazı eski çağ tarihi araştırmacıları, Hung-yi kavminin Batı Jung kabilesine ait olduğunu da iddia etmektedir (CÖMT, 1988:373).

Hung-yi kavminin yaşadığı bölge ve göç ettikleri yerler hakkında bir inceleme gerekmektedir. BTY adlı eserde, M.Ö. 2146 senesinde Hsia İmparatoru Hsi-an'ın Ch'üan-yiler'e sefer yaptığını yazmaktadır (WA, 1968:5516). M.Ö. 1993 senesinde Hsia İmparatoru Hsieh Ch'üan-yiler'i hakimiyeti altına almıştır (WA, 1968:5517). Ch'üan-yiler M.Ö. 1818 senesinde imparatorluğun karışık durumundan faydalanarak bugünkü Shan-hsi eyaletinin kuzeybatısındaki Ch'i adlı vadiye yerleşmişlerdir (WA, 1968:5519). Yani Chouluların atalarıyla aynı yerdedir. Ch'i vadisi, Hsia sülalesinin batı sınırının dışındaki bölgedir. Hsia devletinin karışık durumundan faydalanan Ch'üan-yiler'in batıdan Ch'i vadisine yerleşmeleri mümkün değildir. Mantıken kuzeyden güneye inmeleri mümkün gözükmemektedir. Bu konudan araştırmamızın "Hsia Süalesindeki Türk Kavimleri" bölümünde bahsetmiştik. Yani Ch'üan-yiler'in asil yurdunun Çin'in kuzey bölgeleri olması gerekir.

M.Ö. 1126 senelerinde, Choulular'ın atası Ku-kung Ten-fu, Ch'i vadisine yerleşince (Shih-chi, 1962:7b). Hung-yiler bu zattan korkup kaçmışlardı (WA, 1968:76). Yalnız Hung-yiler'in hangi yöne kaçtıkları belli değildir. Büyük ihtimalle batıya kaçmış olabilirler. Çünkü M.Ö. 1081 senesinde Chou hükümdarı, batı bölgesindeki Hung-yiler'e saldırmak için general Nan-chung'u göndermişti (WA, 1968:5609). Dolayısıyla birçok tarihçi, Hung-yiler'in batı kavminden olduğunu iddia etmektedir. Görüldüğü gibi M.Ö. 1081-1025 yılları arasında Choulular ve Hung-yiler arasında büyük savaşlar olmuştur (WA, 1968:5609-5611). Bu savaşlardan sonra Hung-yiler tarihten kaybolmuştur. Yalnız Hung-yiler Ti olduğuna ve Choulular'ın kalesinin doğu kapısına hücum ettiğine göre (OKK, 1979:413,511-512), bunların Çin'in kuzeybatısına hatta kuzeydoğusuna kaçmış olma ihtimali kuvvetlidir. Hung-yiler, Hsün-yüler, Tiler, Junglar ve Hunların aynı kavimden olması bu fikrimizi desteklemektedir.

Hung-yiler tarih sahnesinde çok az buldukları ve kaynak kısıtlılığından dolayı bu konuda araştırma fazla yapılmamış veya yanlış değerlendirilmiştir. Araştırmamıza göre, Hung-yilerin akıbeti şöyle olabilir: Bunlar kuzeye göç ettikten sonra, kuzeydeki diğer kavimlerle (eski Türkler ve Mongoloidler) kaynaşmış, sonra da başka kavim adı ile tarih sahnesine çıkmış olabilirler. Çünkü Çince kaynaklar genellikle bu fikri desteklemektedir.

2. *Hsün-yü* 獯鬻 : Bu kavim ilk olarak Men-tzu adlı eserde yazılmıştır. "Choulular'ın hükümdarı olan Ku-kung Ten-fu döneminde, Choulular Hsün-yü için çalışıyordu." Aynı eserin açıklamasına göre, "Hsün-yü, kuzeydeki Tiler'dir. Şu andaki Hunlardır. Ku-kung Ten-fu'yu barındırmayanlar işte Hsün-yü'dür" (OKK, 1979:2675) diye yazılmaktadır.

Shih-chi'nin Choulular Tezkeresi'nde, "Hsün-yü, Jung ve Tiler'in saldırmasıyla, Ku-kung Tan-fu eski yurdundan taşınmıştır" diye bahsetmektedir (Shih-chi, 1962:2a). Shih-chin (klasik şiirler) adlı eserin Mian şiirinde ki «诗·大雅·绵» açıklamasına göre, Ku-kung Ten-fu'ya saldıranların Tiler olduğu yazılmaktadır (OKK, 1979:509-510). Bu da Hsün-yü kavminin Tiler'le aynı soydan olduğunu göstermektedir.

Shih-chi'nin Beş İmparator Tezkeresinde: "Sarı İmparator Hsün-yü'leri kuzeye kovmuştur" diye yazılmaktadır (Shih-chi, 1962:2b). Aynı eserin Hunlar Tezkeresi'nde "İmparator Yao ve Yü'nün döneminden evvel, kuzeyde Shan-junglar (dağ Jung), Hsien-yünler ve Hsün-yüer yaşıyordu" diye bahsedilmektedir (Shih-chi, 1975:2879). "Han Sülalesi (M.Ö. 206-M.S. 23) Tarihi" adlı eserde de aynı kayıt bulunmaktadır.

"Shih-chi" ve "Han Sülalesi Tarihi" adlı iki eser, Han sülalesi zamanında yazılmıştır. Hsün-yüer için, bu iki eserde hangi kaynaklara dayanıldığını bilmiyoruz. Eğer kaynaklar doğru ise Hsün-yüer, Sarı İmparator döneminde yaşamaktadır. Yani M.Ö. 2600 yıllarında yaşadıklarını ispat etmektedir. Oysa Shih-chi ve Han Sülalesi Tarihi eserlerinden önce yazılmış olan en eski kaynaklarda, Hsün-yüer'in M.Ö. 2600 yılları civarında yaşadıklarından hiç bahsetmemektedir. Ancak Hsün-yüer, Chou devletinin kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Shih-chi ile Han Sülalesi Tarihi eserlerinde bu konu yanlış yazılmış olabilir.

Eberhard, Hsün-yüer hakkında Wang kuo-wei'in araştırmalarına dayanarak "Bunlar eski Kui-fanlardır. Bunlar Yen-chin junglar'ına benzeme ihtimalleri vardır" demiştir. Eberhard, Hsien-yüer'in Chou döneminde yaşamış olduğunu da iddia etmektedir. (Eberhard, 1942:130). Aslında Eberhard eski kaynak ve araştırma sonuçlarını sıralamış ama kendisi bu konu üzerinde araştırma yapmamıştır.

Men-tzu adlı eserin açıklamasına göre, Hsün-yü kavminin hangi topluluğa mensup olduğu hakkında, Tiler olduğu yazılmaktadır (OKK, 1979:2675). Shih-chi adlı

eserde, Hsün-yü kavmi açıklanırken "Yao İmparatoru döneminde (Hsia sülalesinden önce) bunlara Hsün-yü, Chou döneminde (M.Ö. 1027-220) Hsien-yün, Chin döneminde (M.Ö. 221-206) Hunlar diyorlar" diye yazmaktadır (Shih-chi, 1975:2880). "Han Sülalesi Tarihi" adlı kitapta, Hsün-yüler'in, Hunlar'ın atası olduğunu yazmaktadır (Han-shu, 1962:3742) Shih-chin (klasik şiirler) adlı eserde, Hsün-yü kavminin Hsien-yün kavmi 狫狫 olduğunu yazmaktadır (OKK,1979:412). Araştırmacılar, Ch'ün-ch'iu döneminde (M.Ö. 771-480) ortaya çıkmış olan Ti kavminin Hsien-yü 鮮虞 鮮于 kabilesi olduğunu yazmaktadır (ÇKMT, 1987:28). Hsün-yüler'in diğer adının ise Ch'üan-yi olup Chou döneminde ortaya çıkmış olan Tiler'in ataları olduğunu iddia etmektedirler (CÖMT, 1988:390). Bütün bu isimlerin tarihin çeşitli dönemlerinde Hsün-yüler'e verilen değişik adlar olduğu da iddia edilmektedir (ÇKMT, 1987:29). Bu fikirler Hsün-yüler'in, Tiler ve Hunlar'ın ataları olduğunu göstermektedir. Oysa araştırmacılar Hsün-yüler'in atalarının kimler olduğuna dair açık bilgiler vermemişlerdir.

Shih-chi ve Han Sülalesi Tarihi adlı iki eserde, Hunlar hakkındaki açıklamalar şöyledir: "Hunların atası, Hsia sülalesinin hükümdar soyundan olup, Hsia sülalesinin yok olmasıyla beraber Hsün-yü adlı prens, üvey anneleri ile evlenip, bir grup halkla kuzeye kaçmıştır. Kuzey yaylalarında hayvancılık ile uğraşan bu kavme Çinliler, Hun adını vermişlerdir (Shih-chi, 1975:2880). Yani Hunlar'ı Hsün-yüler'e bağlamışlardır. Gerçi tarihçiler bu açıklamaya şüphe ile baksalar da, Hsün-yü ile Hunlar'ın arasında bir bağın olduğunu Shih-chi işaret etmektedir.

Aslında Hsün-yüler hakkında en iyi araştırma yapan Avrupalı tarihçilerdir. Fakat onların bilgileri, Wang kuo-wei'in araştırmasına dayanmaktadır. Wang kuo-wei , Çin'in en eski kaplumbağa yazıları, çömlek ve tunç üzerindeki yazıların ve ayrıca Mentzu, Shih-chin, Shih-chi ve Han Sülalesi Tarihi adlı eser ve belgelerin, tarihî ve fonolojik açıdan incelemesini yaparak Hsün-yü kavminin menşeinin Hung-yi kavmine dayandığını savunmuştur. Bundan başka Wang kuo-wei çeşitli kaynaklarda bahsedilen Hsün-yü 羴粥 ve Hsün-yü'nün 薰育 aynı kavim olduğunu söylemiş, sadece değişik bir Çinceyle yazılmış olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Hsün-yü'den sonra ortaya çıkan Hsien-yünlerin 狫狫 狫狫 Hsün-yü kavmiyle aynı soy olduğunu, bu kez yazılan Çince yazıda, köpek anlamında bir işaret kullanıldığını ve bunların Hsiüing-nular'ın 匈奴 (Hunlar) ataları olduğunu ortaya koymaktadır. Çince fonetik ve fonolojik açıdan, Hung-yi, Hsün-yü, Hsien-yün ve Hsiüing-nu (Hunlar) ların aynı kavim

olduğunu, ancak farklı Çince telaffuz ve şive ile yazılmış kelimeler olduğunu iddia etmiştir (WA, 1968:574-577). Bugüne dek bu kavimler hakkında hiçbir araştırmacı Wang kuo-wei'in araştırmasından başka bir fikir ortaya koyamamıştır.

Hsün-yüler'in yaşadığı bölgeler hakkında yukarıdaki kullandığımız kaynaklara göre, Çin'in kuzey bölgesinde oturdukları ortaya çıkmaktadır. Ancak kuzey bölgesinin neresinde yaşadıkları hakkında kesin bir bilgi kaydedilmemiştir. Bazı araştırmalara göre Hsün-yüler Çin'in He-pei (Sarı nehrin kuzeyi anlamında) ve He-nan (Sarı nehrin güneyi anlamında) eyaletlerinin kuzeyinde yaşadıkları söylenmektedir (ÇKMT, 1987:28). Bazı araştırmalara göre, Hsün-yüler, He-pei ve Shan-hsi (dağın batısı anlamında) eyaletlerinin güneyinde (ÇKMT, 1987:29), bazı araştırmalara göre ise Hsün-yüler, Shan-hsi (Shan adlı yerin batısı anlamında) eyaleti ve Shan-hsi (dağın batısı anlamında) eyaletinin batı bölgesinde yaşamışlardır (ÇKMT, 1987:29).

Eğer yukarıdaki araştırmacıların iddiaları doğru ise, Hsün-yüler bugünkü Çin'in ortasında yaşamışlardır. Fakat bu imkânsızdır. Çünkü bu araştırmacıların dayandığı kaynakalarda bahsedilen Hsün-yüler'in yaşadıkları bölgeler, onların saldırı düzenledikleri bölgelerdir. Yani bu bölgeler Hsün-yüler'in Çin bölgesine saldırı düzenlerken gitmiş oldukları bölgelerdir. Bu nedenle Çince kaynaklarda, Hsün-yüler bu bölgelerde savaştıkları için, buralarda izleri görülmektedir.

Wang kuo-wei bu konuyu daha iyi bir şekilde incelemiştir. Hsün-yüler'in bugünkü Kan-su ve Shan-hsi eyaletlerinde ve İç Moğolistan bölgelerinde, yani Çin'in kuzeybatı bölgelerinde yaşadıkları ispat etmiştir (WA, 1968:576-577). Bu açıklamalara göre Kui-fan Hung-yi, Hsün-yü, Hsien-yün ve Hsiung-nular'ın (Hunlar) yaşadığı bölgeler aynı olmalıdır. Bazen Çin'in bölgelerine akınlarda bulunsalar bile, asıl bölgesi Çin'in kuzeybatısıdır.

Hsün-yüler hakkındaki kaynakların yetersiz olmasından dolayı ancak Chouluların atası olan Ku-kung Ten-fu'dan başlayarak (Ölm. M.Ö. 1108) Hükümdar Wen'e kadar (Ölm.1035) olan 73 yıllık dönem boyunca Hsün-yüler'in Choulular'la defalarca savaştığını, belki de yenilince daha sonra kuzeybatıya gitmiş olabileceğini savunuyoruz. Çünkü Hsün-yü kavim ismi bir süre sonra Hsien-yün adıyla tekrar tarih sahnesine çıkmıştır.

3. *Hsien-yün* 豸豸 豸豸 : BTY adlı eserde M.Ö. 845 senesinde, Hsien-yünler'in Chou İmparatorluğu'na saldırmış olduğu yazılmaktadır (Shen, 1965:50). Aynı eserde, M.Ö. 822 senesinde Chou İmparatorluğu'nun komutanı Yi chi-p'u, ordusu ile Hsien-yünler'e sefer yaparak T'ai-yuan adlı yere ulaşmıştır (Shen, 1956:51).

Shih-chin (Klasik şiirler) adlı eserdeki Ts'ai-wei 《诗·小雅·采薇》 isimli şiirde (3) şunlar yazılmaktadır: "Ailemizi ve evimizi mahveden Hsien-yünler'dir. Yatıp kalkmamızı rahatsız eden Hsien-yünler'dir. Hsien-yünler'in sık sık saldırımları panik yarattı. Biz eğer hazırlanmazsak acaba başımıza neler gelebilir? (OKK, 1979:413-414). Bu şiirin önsözünde "Hükümdar Wen döneminde (M.Ö. 1027'den evvel), devletin batısındaki Hung-yiler, kuzeydeki Hsien-yünler, Choulular'ın düşmanı olmuştur" (OKK, 1979:412) diye yazılmaktadır. Bu şiirin Han Sülalesi Tarihi adlı kitabın Hunlar Tezkeresinde, Chou imparatoru Yü döneminde (M.Ö. 907-898) yazıldığı belirtilmektedir (Han-shu, 1962:3744). Yani Hsien-yünler M.Ö. 1027-907 yılları arasında tarih sahnesinde görülmüştür.

Shih-chin'deki (klasik şiirler) Ch'u-ch'e 诗经·小雅·出车 adlı şiirde (4) "Ünlü komutan Nan-chung, kuzeyde Hsien-yünlüler'i sonbaharda kuzeyden batıya gidip Batı Junglular'ı yok etmeye çalışmış, sonunda Hsien-yünler'i yenmiştir" (OKK, 1979:416) diye yazmaktadır. Wang kuo-wei'in araştırmasına göre, Komutan Nan-chung, Chou imparatoru Hsüan'ın Dönemindeki (M.Ö. 827-782) şahıstır (WA, 1968:584-585). Yani Choulular bu dönemde (M.Ö. 1027-782), Hsien-yünler'le yoğun halde savaşmış ve Hsien-yünler'in bu dönemde mevcut olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Shih-chin (klasik şiirler) deki Liuh-yüeh 诗·小雅·六月 (Haziran) adlı şiirde şöyle yazılmaktadır: "Chou imparatoru Hsüan, Chou Devleti'ni güçlendirme maksadıyla bilhassa kendisi kuzey seferine çıkmıştır. Chou ordu komutanı Yi-chi-p'u ile Hsien-yünler'le savaşa girmiştir. Hsien-yünler ciddi halde bize saldırıyordu. Durum kötü, hükümdarımız beni (Yi-chi-p'u) savaşa gönderdi. Hsien-yünler'e tüm gücümüzle saldırdık. Zaferimizin haberini hükümdarımıza gönderdik. Hsien-yünler mağlup oldukları kabullenmeden Chiao-he adlı yerde orduları tekrar düzenleyerek Kao adlı yere (Choulular'ın başşehri) gelip, Ching-yang'a (Shen-hsi eyaletinde) ulaştılar. Biz Hsien-yünler'e tekrar saldırdık ve T'ai-yuan adlı yerden kovduk." (OKK, 1979:424-425). BTY adlı eserde M.Ö. 822 senesinde, "Chou ordusu komutanı Yi-chi-p'u ordusu

ile Hsien-yünler'e sefer yaptı ve T'ai-yuan'a ulaştı." (Shen, 1956:51) diye yazılmaktadır. Demek ki bu savaşlar M.Ö. 822 yıllarında gerçekleşmiştir.

Bu dönemdeki savaşlar Tunç yazılarında da yazılmıştır. Bu yazılar Proto Türk kavmi hakkında yazılmış en eski tarih belgeleri sayılır. (5) Pu-chi-tung «不嬰穀»

(6) adlı Tunç yazısında şunlar yazılmaktadır. "Eylül ayının (M.Ö. 824) başında şanslı bir gündü. Hükümdar diyor ki: "Pu-chi, savaşçı millet olan (ok ve yay kullanan milletler) Hsien-yünler, Hsi-yü adlı yere (Shan-hsi eyaletinin kuzeybatısındaki dağ bölgeleri) saldırmışlar" Hükümdarımız bana; "Bunları (Hsien-yünler) batı tarafına sür" diye emir verdi. Ben bu savaştan döndüm ve esir aldığım Hsien-yünler'i hükümdara teslim ettim. İmparator şu anda sana emir veriyorum diyerek; "Kuzeydeki Luo adlı yere (Shan-hsi eyaletinin kuzeydoğusunda) gidip Hsien-yünler'e saldır. Sen onların kafalarını çok kesmeye, onları esir almaya çalış. Junglular (Hsien-yünler) büyük çapta birleşerek sana hücum ettiler. Sen onlarla büyük savaşta bulundun. Senden başkası bu işi güzel yapamaz. Eskiden sen benim savaş arabam (ordu) ile onları Hsi adlı yerde (7) mahvettin, sen onların kafasını çok kestin ve onlardan çok yakaladın. Pu-chi! sen savaş yöntemini çok iyi bilirsin. Sana hediye olarak bir tane yay, elli tane ok, beş hizmetçi aile, on dönüm toprak verdim, sonsuza kadar kullanabilirsin." dedi. Pu-chi alnını yere vurarak teşekkür etti. Bu yazı imparator ve hanımı için saygıyla yazılmıştır. Atalarımız bizi bela ve kazadan kurtarsın. Sonsuza kadar mutlu etsin ve yaşatsın, evlatlarını sonsuza kadar korusun."(WA, 1968:2045).

Yukarıda bahsettiğimiz Tunç üzerine yazılmış metinde, Hsien-yünler'in M.Ö. 824 yılında Choulular'la iki defa savaştığını ve Hsien-yünler'in yenilmiş olduğunu görüyoruz. Fakat tarih eserlerinde bu savaşlardan hiç bahsedilmemektedir.

Hsia chia-p'an adlı Tunç yazısında "İmparator, M.Ö. 822 yılının mart ayında, Luo nehrinin kuzeydoğusunda Hsien-yünler'le harp yaptı" diye yazılmıştır (WA; 1968:1309-1310). Bu olay BTY adlı eserde "M.Ö. 822 yılının haziran ayında Chou imparatorunun asker komutanı Yi-chi-p'u, ordusu ile Hsien-yünler'e sefer yaparak T'ai-yuan'a ulaşmıştır" (Shen, 1956:51) diye yazılmaktadır. Her iki eserde yazılmış olayların arsında bir bağlantı olması muhtemeldir. Yalnız Tunç yazısında, imparator bilhassa kendisi mart ayında harp yaptığını, BTY adlı kitapta ise, Yi-chi-p'u tarafından haziran ayında harp yapılmış diye yazılmaktadır. Bu fark belki de şunu anlatıyor; bu iki kaynaktaki olaylar tarih sırasıyla yazılmış olabilir. Şöyle ki, önce imparator mart

ayında kendisi sefere çıkmıştır. Bu seferin sonucunun ne olduğunu bilemiyoruz. Haziranda ise tekrar imparator tarafından Yi-chi-p'u'yu Hsien-yünler'e saldırmak için göndermiş olabilir.

Kou chi-tzu adlı Tunç yazısında; M.Ö. 815 senesinin ocak ayında Hsien-yünler'le Choulular "Luo adlı yerde (Shan-hsi eyaletinin Luo nehrinin civarında) savaşmış, Hsien-yünler'in beşyüz adamının kafası kesilmiş, beşyüz adam esir alınmış ve imparatora teslim edilmiş" diye yazmaktadır (WA, 1968:1981-1982). Bu olay tarihi kaynaklarda bulunmamaktadır. Yalnız savaş yapılan yer, Hsia chia-p'an adlı Tunç yazısında (M.Ö. 822yılında) bahsedilen yere çok benzemektedir.

Kullandığımız Bambu yazıları, Tunç yazıları ve tarihi kaynaklara göre, Hsien-yünler M.Ö. 1027-815 yüzyıllarının arasında Chou'lu devleti ile kuzeybatı kesimlerinde yoğun halde savaşmıştır. Bunlar kuvvetli bir kavim olarak Choulular'ı zor durumda bırakmış ve kısa zaman sonra Hsien-yünler tarih sahnesinden kaybolmuştur.

4- Ch'üan-jung 犬戎: Köpek Junglar anlamındadır. Bu kavim hakkında Shih-chin (klasik şiirler), Chou-shu (Chou sülalesinin siyasi tarihi), Kaplumbağa yazısı ve Tunç yazısı gibi eserlerde hiç bahsedilmemiştir. Bu ad ilk olarak BTY adlı eserde yazılmıştır. Chou imparatoru Mu, M.Ö. 935 senesinde Batı seferinden önce Ch'üan-junglar'la harp yapmıştır. Aynı senenin ekim ayında bir kez saldırı düzenlemiştir. Bu olay bazı kaynaklarda da yazmaktadır (Shen, 1956:44).

Kuo-yü (devletler tarihi) adlı eserde, (8) Chou imparatoru Mu'nun Ch'üan-junglar'a sefer yapmak için vezirine danıştığı yazmaktadır. Veziri diyor ki: "Onlar bize sadıktır. Düşmanlık yapmamışlardır. Bu sebeple onlarla savaşmak bizim eski geleneğimize uymuyor. Onlara misafir olarak davranmak gerekiyor." Bu öneriyi dinlemeyen imparator Mu, Ch'üan-junglar'a sefer yapmış ve dört tane "Beyaz Kurt", dört tane "Beyaz Geyiği" esir alarak dönmüştür. Bundan sonra Ch'üan-junglar bir daha ziyaretlerine gitmediler (CÖMT, 1988:391). Aynı olay Shih-chi'de de yazılmaktadır (Shih-chin,1975:2881). Yalnız Ch'üan-jung'daki "Ch'üan" yazısı ile "Hsia sülalesi dönemindeki Türk kavimleri" bölümünde bahsedilen Ch'üan-yi'deki "Ch'üan" yazısı birbirlerinin aynıdır (Han-shu, 1962:2871). "Han Sülalesi Tarihi" adlı eserde "Batı Ch'iang Tezkeresi"nde, "İmparator Mu'nun batıdaki Ch'üan-jung'a (burada köpek anlamındaki yazı ile yazmış) sefer yaptığı, beş hükümdarını yakaladığı,

dört tane beyaz geyik, dört tane beyaz kurdu da esir aldığı ve Junglular'ı T'ai-yuan adlı yere yerleştirdiği yazmaktadır (Han-shu,1962:2781). Anlaşıldığı gibi, söz konusu olan Ch'üan-junglar'ın,Hsia Sülalesi dönemindeki Ch'üan-yi kavminin bir uzantısı olması muhtemeldir.

Mu-tian-tzu Tezkeresi «穆天子传» (İmparator Mu'nun Tezkeresi) adlı eserde (9) "İmparator Mu kuzeydeki Ch'üan-junglar'a sefer yaptı. Yenilgiye uğrayan Ch'üan-junglar, Tang-yang nehrinin (Shan-hsi eyaletinin T'ang-he nehri) güneyinde imparator Mu'yu ağırlamıştır" diye yazmaktadır (Mu-tian-tzu, 1988:3).

Ch'üan-junglar, Choulular'la olan savaşlardan sonra tarih sahnesinden bir dönem (M.Ö. 935-781) kaybolmuştur. Chou imparatoru You (M.Ö. 781-771), birinci karısından olan oğlunun veliahdlığını iptal ederek Pao-yi adlı karısından olan oğluna veliahdlığını vermiştir. Veliahdlığı kaldırılan, You'nun birinci karısının ağabeyisi olan Shen, Ch'üan-junglar'ı yardıma çağırarak imparator You'ya savaş açmış ve onu öldürmüştür. Ch'üan-Junglar, Chou İmparatorluğu'nun kuzeybatı bölgelerini tamamen ele geçirmiştir. 771 senesinde Ch'in devletinin hükümdarı Jang, Chou İmparatorluğu'nu kurtarmaya gelmiş ve tüm Chou ailesinin doğuya göç etmesine yardım etmiştir. Böylece Ch'in devleti ilk defa Chou İmparatorluğu'na ait derebeylik devletlerinin arsına girmeyi başarmıştır. Ch'in devleti Doğu Chou İmparatorluğu'nun ayakta kalmasına yardımcı olduğu gibi karşılık olarak Junglar'ın elindeki kuzeybatı bölgesini onlara vermişlerdir. Böylece Batı Chou İmparatorluğu (M.Ö. 1027-771) yıkılmıştır (Shih-chi, 1975:2881). Chou İmparatorluğu bu darbeden sonra gittikçe zayıflamaya, derebeylik devletleri ise güçlenmeye başlamıştır. Yukarıdaki kaynaklardan anlaşılıyor ki, Chüan-Junglar döneminin kuvvetli imparatorluğu olan, Chou sülalesine karşı koyabilecek ve yok edebilecek güce sahip idier.

M.Ö. 750 senesinde Ch'inliler, Chou imparatorluğu'nun boşalttığı yerde Ch'üan-Junglar'la savaşmışlar, Junglular'ın mağlup olmasıyla, bu bölgeler Ch'in Devleti'nin eline geçmiştir. Ch'inliler bundan sonra güçlenmeye başlamış, nihayet M.Ö. 246 senesinde de Çin topraklarındaki tüm devletleri yok edip Ch'in İmparatorluğu'nu kurmuşlardır (Shih-chi, 1975:230). M.Ö. 660 senesinin sonbahar ayında, Chou İmparatorluğu'nun derebeylik devleti Kuo, Ch'üan-Junglar'ı mağlup etmiş ve Ch'üan-Junglar tarih sahnesinden yok olmuştur (OKK, 1979:178).

Ch'üan-Junglar, Shih-chi ve Han Sülalesi Tarihi adlı eserlerin açıklamasına göre, Hsia sülalesindeki Ch'üan-yiler'in evlatları olduğu ve Hung-yiler'le akraba olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu kavmin köpek soyundan olduğu ve Kırmızı Tiler'in de bu soydan olduğu iddia edilmektedir (Han-shu, 1962:3745). Yalnız Hsia sülalesindeki Ch'üan yazısındaki "Köpek" anlamı yoktu. Chou Sülalesindeki Ch'üan yazısında ise köpek anlamını taşıyan yazı kullanılmıştır. Bunun sebebi, Ch'üan-Junglar Batı Chou İmparatorluğu'nu yok ettiği için nefret ile kınayarak bu ad (yazı) verilmiş olabilir (WA, 1968:585-586). Bazı araştırmacılar da, bunların köpek beslediği için bu adın verilmiş olduğunu iddia etmektedirler (CÖMT, 1988:292-293).

Wang kuo-wei, Ch'üan-Junglar'ı, Ch'üan-yi ve Hung-yiler'le aynı soydan geldiğini ve bunların Hsün-yü ve Hsien-yünler'le de aynı kavim olduğunu ileri sürmektedir (WA, 1968:586-587). Böylece Ch'üan-Junglar'ın da bir proto Türk kavmi olduğu ortaya çıkmaktadır.

5. Junglar 戎 : Tunç yazılarında da Çince yazı şu şekillerde yazılmaktadır: 𠄎、𠄎、𠄎、𠄎、戎. K'ang-hsi Sözlüğü'ne göre bu yazı asker ve silah anlamındadır. Daha sonra ise savaş ve savaş arabası anlamına gelmiştir. Ayrıca kuvvet ve güçlü anlamına da gelmektedir (K'ang-hsi, 1984:441). Eski Çince eserleri okumak için hazırlanmış olan Er-ya Sözlüğünde, "yardımcı" anlamını da taşımaktadır. Aynı eserin bir başka yerindeki açıklamasına göre, kesip öldürmek ve vahşi demektir (OKK, 1979:2583,2616). Eserin tarifine göre, Junglar savaşçı bir kavimdir. Jung ismi Çinliler'in verdiği bir ad mı? Veya kendi kavminin öz adı mı? Şu anda bilemiyoruz. Birçok tarihçi Çinliler'in bunlardan nefret ettiği ve korktuğu için verilmiş bir ad olabileceğini savunmaktadır (WA, 1968:585-586).

Junglular'ın ne zaman ortaya çıktığı hakkında eski Çince kaynaklarda çok karışık halde yazılmaktadır. Wang kuo-wei'in araştırmasına göre, Junglular, Hsün-yü ve Hsien-yünler'in ortadan kaybolmasından sonra, onların yerine geçmiştir (WA, 1968:587-588). Eski Çince kaynaklarda Junglar'ın, Çin'in kuzeyinde yaşadığı ve bunlara "Kuzey Junglar" dendiği kaydedilmektedir. M.Ö. 650 senesine gelince Kuzey Junglar tarih sahnesinden kaybolmuşlardır (OKK, 1979:1718-1719,1800). Yalnız bu sıralarda Batı Junglar ortaya çıkmıştır. Kuzey Junglar'ın bazı kavimleri ile Batı Junglar'ın bazı kavimleri karışmış, dolayısıyla, Junglar hakkında araştırmalar zorlaşmıştır.

Kuzey Jung'lar eski Türk proto tipinde olup, Batı Junglar daha çok Tibet tipindedir. Fakat Türk-Tibet karışımı olan Junglular'ı ayırmak çok zordur. Çünkü bu zamanlarda yazılan Çince kaynaklarda bunların hepsine Jung denmiştir. Choulular Çin'in kuzeybatısından doğusuna göç ettikten sonra, kuzeybatıda yaşamış olan Junglar, Choulular için batı olmuştur (10). Söz konusu Batı Jung toplumunda Ti 氐, Chang 羌 gibi Tibet unsurları da vardır. Jung kavmi, Proto Tibetlerden başka, yani bugünkü Shan-hsi, Kan-su eyaletinin kuzeybatısında yaşayan Junglar'ın da Türk kavmi olması lazımdır. Çin'in kuzeydoğusunda, Tunguz soyundan olan Shan-jung, Lou-fen-jung ne Lin-hu-junglar da mevcuttur. Yani görüldüğü gibi Çinliler batıda, kuzeyde ve kuzeydoğuda yaşayan tüm kavimlere "Jung" denmiştir (11).

Bu araştırmamızda, Tibet ve Tunguz kavimlerinden olan Junglular değil, Türk kavminden oluşan Junglular inceleme konusu olacaktır.

Ch'un-ch'iu ve Tso-chuan adlı eserlere göre, Junglar M.Ö. 772 senelerinde kuzeyde oturuyorlardı. Onlar, Çin topraklarındaki derebeylik devletleriyle temas halindeydiler. Sonra bazı kavimler güneye inerek, batıdaki Tibet menşeli kavimlerle karışmış ve her bölgeye dağılmıştı. İşte bunlar Batı Jung diye isimlendirilmiştir. Kuzeydeki bazı Junglar Çin'in kuzey bölgelerinde hayatlarını sürdürmüşler ve M.Ö. 650 senesine gelince bir grup Jungların yerine Tiler'in geçmesiyle tarih sahnesinden yok olmuşlardır (CÖMT, 1988:396-397).

Shih-chi, Han Sülalesi Tarihi, Son Han Sülalesi Tarihi gibi M.Ö. 100- M.S. 445 seneleri arasında yazılan kaynaklara göre, Jung adının Shang sülalesinden (M.Ö. 1600-1028) başlayarak ortaya çıktığı belirtilmektedir (Shih-chi, 1975:2882). Bu kaynaklar, 1500-2000 sene önceki tarihi yazmıştır. Bu kaynakların ne kadar doğru olduğuna şüphe ile bakıyoruz. Wang kuo-wei'nin iddiasına göre, Kui-fan, Hsien-yün gibi Hunlar'ın ataları, tarihte Çin topraklarındaki halklara baş belası olmuş ve bin sene sonraki tarihçiler (Han sülalesindeki Chang-ch'ien ve Pan-ku gibi) onlardan nefret ettiği için, adlarını aşağılama ve kötüleme anlamındaki Jung ve Ti gibi kelimeler kullanmışlardır. Böylece tarihi gerçeği karmaşık hale getirmişlerdir (WA, 1968:585-588). Bu nedenle biz Jung ve Ti kavimlerini incelerken çalışmamızın daha güvenceli olması için, M.Ö. V. yüzyıldan evvel yazılmış olan ilk siyasi tarih eserlerine başvurduk.

Çin'deki araştırmalara göre, Junglar proto Türk kavmi ve Türk-Tibet karışımı bir kavim olarak kabul edilmektedir (WA, 1968:565-568). Diğer ülkelerdeki araştırmacılardan, E. Chavannes'in iddiasına göre, Çin'in kuzeyinde Tililer, batısında Junglar oturuyordu. Grum Gujımaylo'nun fikrine göre, Jung ve Tiler'e ait kayıt M.. 1328 senesinde olup Aryaniler'e aittir. De Groot M.. 781-771 senelerinde Jung ve Tiler Çin'de büyük sarsıntılara ve i hadiselere neden olduklarını ileri sürmektedir (Togan, 1981:400-401, not 29b). Türkiye'de ise, eski Çinliler kendilerinden olmayan kavimler için Ti, Yi, Jung ve Mo gibi terimler kullanmıştır (İzgi 1982:629). Emel Esin'in araştırmasına göre, Junglar Avrasya kültürünün etkisinde olup, Çin kaynaklarında geçen Kuzey Junglular ve Dağ Junglular'ının Ti kavmiyle aynı olması gerektiğini ortaya koymuştur. Yani bu Junglar Türk kavmidir (Esin, 1978:33-42). Eberhard, "Çin'in şimal Komşuları" adlı eserinde Çin kaynaklarındaki Jung adı ile ilgili kaynakları tümüyle sıralamıştır. Ama Proto Türk kavmi olduğunu yazmamıştır (Eberhard, 1942:133-135).

Biz bu araştırmamızda, Çin kaynaklarına dayanarak, önce Kuzey Jungdan sonra da Batı Junglar'daki Türk unsuru taşıyan bazı Jung kabilelerinden söz edeceğiz.

Batı Chou İmparatorluğu yıkıldıktan sonra (M.. 771), Choulular doğudaki Lou-yan'a g ettiler ve Doğu Chou Sülalesini kurdular. Yalnız Türk kavmi olan Ch'an-Junglar tarafından verilen bu darbeyle Choulular'ın hakimiyeti zayıfladı. Böylece derebeylik devletleri güçlenerek topraklarını genişletmeye çalıştılar. Chou İmparatorluğu bir kukla haline geldikçe güçlenen derebeylik devletlerinin oyunağı oluyordu. Derebeylik devletlerinin şiddetli toprak yağmalaması sonucu, bu devletler kuzeybatıda yaşayan eski Türk kavimleriyle karşı karşıya gelmişlerdir. Bir yandan kuzeyliler güneye inmeye çalışmış, bir yandan da güneyliler toprak kazanma amacıyla onları dışlamışlardır. Derebeylik devletlerinin arasında geçici anlaşmazlık olsa bile, kendi ırk ve tipine benzemeyen kuzeylilere karşı birleşerek, eski Türk kavimlerine saldırmışlardır. İşte böyle bir durumda Junglular gneylilerle temas halinde olmuşlar ve bu temasların sonunda Junglar tarih sahnesinden kaybolmuşlardır.

a) Kuzey Junglular 北狄 : Elimizdeki kaynaklara göre bu kavim ilk olarak M.. 722 senesinde ortaya çıkmıştır. Ancak bu seneden önce de yaşamış oldukları tahmin edilmektedir. M.. 721 senesinin ocak ayında, derebeylik Lu devleti (bugünkü Shan-tung eyaletinin Ch'-fu bölgesinde) Junglularla Ch'ien adlı yerde (bugünkü

Shan-tung eyaletinin Chi-nan bölgesi) toplantı yapmışlardır. Aynı senenin ağustos ayında Lu devletinin hükümdarı Junglularla T'ang adlı yerde (Shan-tung eyaletinin Chin-hsrang nahiyesinde) barış anlaşması yapmıştır (OKK, 1979:1718). Bu kaynaklara göre, kuzey Junglular Lu devletiyle eşit durumdadır.

M.Ö. 716 senesinin kış ayında, Chou İmparatorluğu tarafından gönderilen elçisi Fen-po, yıl sonunda Junglardan haraç almaya gelmiştir. Junglular, Fen-po'nun aşağılama hareketlerine öfkelenerek onu öldürmek istemişler, fakat Fen-po kurtulup kaçmıştır (OKK, 1979:1732). Bu kayda göre, Kuzey Junglular Chou İmparatorluğu'na karşı çıkabilecek güce sahiptiler.

M.Ö. 713 senesinin bahar ayında, Junglular Cheng devletine (He-nan eyaletinin Hsin-cheng nahiyesi) saldırmışlardır. Cheng hükümdarı bizzat kendisi Junglular'a karşı savaşa girişmiş, fakat mağlup olup geri çekilmiştir. Cheng memleketi buna bir çare bulmak için toplantı yapmış, Hükümdarın oğlu T'u şunları söylemiştir: "Onlar (Junglar) cesurdur, fakat savaşa dayanma gücü zayıftır. Onlar hemen saldırır ve hızla çekilirler. Sen üç grup asker ile pusu kurup bekle. Junglular disiplinsiz, aç gözlü ve şefkatsiz olurlar. Galip olunca birbirlerine girerler. Mağlup olunca da birbirlerini kurtarmazlar, kaçarlar. Ordunun önündekiler galip gelince hemen içerilere hücum ederler. Kurduğumuz tuzağa düşerler ve hızla kaçarlar. Arkadan gelenler önündekileri kurtarmadan geriye kaçarlar,böylece biz başarabiliriz."

Hükümdar oğlunu tavsiyesini kabul etmiştir. Böylece Jung ordusunun önündeki askerler pusuya düşmüşler, hepsi dönüp kaçmışlardır. Bu sefer öndeki askerler arkada kalmışlar, ikinci defa pusuya düşmüşler ve yok edilmişlerdir. Kalan Jung askerleri de üçüncü pusuya düşürülmüş ve birinci, ikinci pusuyu kuranlar, üçüncü pusuyu kuranlarla birlikte, kalan Jungluları önden arkadan sıkıştırarak yok etmişlerdir. Sonunda Junglular'ın ana ordusu geriye çekilmiştir. Aynı senenin Kasım ayında, Chengliler Junglulara' büyük saldırıda bulunmuşlar, Junglular kuzeye kaçmışlardır (OKK, 1979:1734).

M.Ö. 712 senesinin eylül ayında Lu devleti T'ang adlı yerde Junglularla tekrar dostluk anlaşması yapmıştır (OKK, 1979:1740). Bu kaynaktaki Kuzey Junglular hakkındaki bilgilerin Hunlar ve Göktürkler hakkındaki bilgilere benzediği görülmektedir. Kuzey Junglular'ın savaşta cesur olmasına rağmen, siyaset ve savaş

stratejisi açısından yenik düşmeleri Hun ve Göktürklere benzemektedir. Kuzey Junglular 706 senesinde Ch'i, 607 senesinde Lu, 674 senesinde Ch'i, 670 senesinde T'sao, 667 senesinde Lu ve en son 650 senesinde Ch'i devletleriyle savaşmışlardır (OKK, 1979:1750,1772,1773,1779,1780,1801). Bundan sonra Kuzey junglar tarih sahnesinden silinmiştir.

Tso-chuan adlı eserde Kuzey Junglular'ın Shan junglar (Dağ Junglular) olduğu yazılmaktadır (OKK, 1979:1801). Shan-jungların da Kuzey Tiler olduğunu yazmaktadır (OKK, 1979:1782). Yani, Kuzey Junglular, Kuzey Tililer demektir. CÖMT adlı araştırmada, Ti kavminin Kuzey Junglular'a mensup olduğu iddia edilmektedir (CÖMT, 1968:585-588). Wang kuo-wei araştırmasında Jung ve Tilerin aynı kavim olduğunu yazmaktadır (WA, 1968:123-149). Tso-chuan'da Kuzey Junglular'dan bahsederken, M.Ö. 663 senesinde, Shan Junglar'ın Ch'i devleti tarafından saldırıya uğramasından da bahsetmiştir. Kung-yang Ch'uan'da, Shan Jungların Kuzey Junglarla aynı yerde yaşamadıklarını ve Kuzey Jungluların bir kolu olduğunu yazmaktadır (OKK, 1979:2241). Demek ki bu iki kavim birbirinden biraz farklıdır. Sadece Kuzey jungların eski Türk kavmi olan Tiler'le bir ilişkisi olduğunu kabul etmekteyiz.

Shih-chi'deki Hunlar Tezkeresi'ne göre, Jungların yüzlerce kabilesi vardır. Çin'in kuzeydoğusunda Tung-hu ve Shan Junglar yaşamaktadır. Aynı eserde, Tung-hular daha sonra Hunlar tarafından saldırıya uğradıkları ve bunların Tunguz ırkından olduğu açıklanmaktadır (Shih-chi, 1975:2883). İki kavim çok yakın bölgede yaşadığına göre, Shan Junglular'ın Tonguz ırkından olması gerekir. Dolayısıyla, Shan Junglular bu araştırmamızda yer almamaktadır.

Kuzey Junglular defalarca derebeylik devletleriyle savaşmış, Çin toprağının içlerine kadar girmişlerdir. O zamanlarda, derebeylik devletleri bunların hepsine Jung diyordu (Shih-chi, 1975:2883). Çin'in orta bölgelerine sığınmış olan bazı Junglar yani Tibet unsuru taşıyan Ti ve Ch'ianglar'dan başka Jung kabilelerini, Türk kavmi olarak kabul etmemiz mümkündür. Ch'iang ve Tiler Tibet unsurunu taşıdığı için araştırmamızda yer almamaktadır.

b) Lu-hung-jung 陆浑戎 : Bunlar ilk olarak bugünkü Kan-su'nun Tung-huang adlı bölgesinde yaşamışlar, daha sonra He-nan'ın Lu-hung bölgesine taşınmalarıyla Lu-hung-jung adını almışlardır. Choulular imparatorluğunu kurmak için mücadele

ederken, Lu-hung-jung, Chou ordusu ile birlikte savaşmışlardır. Choululara büyük hizmet gösterdikleri için "Tzu" ünvanını mükâfat olarak almışlardır (MS, 1987:601). M.Ö. 637 senesinde, Lu-hung-junglar Ch'in ve Chin adlı iki derebeylik devletinin sıkıştırmasıyla Yi-ch'uan (Yi nehri) adlı yere taşınmışlardır (OKK, 1979:1813). Yi-ch'uan, bugünkü He-nan eyaletinin Yi nehri civarında olup bu bölgenin günümüzdeki adı da Lu-hung'dur. Kaldıkları yer nehrin güneyi, dağın da kuzeyinde olduğu için bunlara Ying-jung 阴戎 da denmiştir (MS, 1987:601) (Çinliler genelde dağların güneyine Yang, kuzeyine Ying ismini veriyorlar).

Tso-chuan'a göre bunlar Yun 允 soyadlı Jnuglar'a mensup olup çok eskiden Ch'in ve Chin devletlerinin arasında yaşamışlardır (OKK, 1979:1813). Bazı araştırmalara göre Çin kaynaklarındaki Sailer (Sak, Saka) aslında Yun soyadlı olup, Kan-su eyaletinin Tung-huang bölgesinde yaşamışlardır. Sonra Yüe-Ch'iler burayı eline geçirince Sailerler de Pamir dağının tepesinin güney bölgelerine gitmişlerdir (Xing-jiang'ın Kısa Tarihi, 1980:12, Not:2).

ÇKMT adlı eserde, eski kaynaklarda geçen Chiang junglar'ın 姜戎 da Yun soyadlı Junglar'a mensup olduğunu ortaya koymaktadır (ÇKMT, 1987:49). Eski Çin kaynaklarında Yun soyadlı Junglar'ın menşei hakkında çok açık bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda Prof. Ch'ao-t'ieh-han'ın araştırmasına dayanırsak, Ch'ao-t'ieh-han, Yun soyadlı Jungların Ch'üan-jung soyundan gelme ihtimalinin olduğunu iddia etmektedir (Hsü, 1966:29). Eğer bu tahmin doğru ise, söz konusu Lu-hunglular'ın bir proto Türk kavmi olması muhtemeldir. Bu sebeple Çin kaynaklarındaki Ying Junglular ve Chiang junglular'ın da Türk kavmi olması ihtimal dahilindedir.

Lu-hung junglular tarım ve hayvancılık işleriyle meşgul olmuşlardır (TH, 1982:115). M.Ö. 605 senesinde, Ch'u devleti (bugünkü He-pei ve Hu-nan eyaletlerinin kuzeyinde) kendi topraklarını genişletmek için Chou devletlerine saldırmışlar, ilk olarak Lu-hung junglular'ın bölgesini işgâl etmişlerdir (OKK, 1979:1868). Lu-hung junglular M.Ö. 584 senesinde, Chin devletiyle birlikte, Sung devletine (OKK, 1979:1902), M.Ö. 532 senesinde Ying (Chou imparatorluğuna ait olan yer) adlı yere saldırmışlardır (OKK, 1979:2056). M.Ö. 525 senesinde ise Chin devleti tarafından yok edilmişlerdir (OKK, 1979:2082). Lu-hung junglular'ın hükümdarı, Chou devletine Lu-hung jung kavmi ise Chou imparatorluğunun Lu isimli

bölgesine kaçmıştır (OKK, 1979:2334). Bir grup Lu-hung junglar, Chin devletine esir olup, Chiu-chou yere yerleştirilmişlerdir. M.Ö. 520 senesinde, Chiu-chou'da kalan Lu-hung junglar Chin ordusuyla, Chou imparatorluğunda kalan Lu-hung junglular'a saldırmışlardır(OKK, 1979:2100). En son M.Ö. 490 senesinde ise, bir grup Lu-hung junglar'ın Chin devletinde yaşadığı görülmektedir (OKK, 1979:2158). Bundan sonra Lu-hung junglar tarih sahnesinde gözükmemişlerdir.

c) Li-jung 彌戎: Li simsiyah at anlamında olup, bu kavim günümüzdeki Shanhsi eyaletinin Lin-tung bölgesinin Li-shan dağlarının civarında yaşamışlardır. Bunlar Batı Chou döneminde (M.Ö. 1027-771), kuzeyden gelerek buraya yerleşmişlerdir (MS, 1987:950). Yalnız bu Junglar kısa bir zamanda tarih sahnesinde silinmişlerdir.

M.Ö. 665 senesinin bahar ayında, Chin derebeyliği Li-junglara saldırmıştır. Daha sonra Chin hükümdarı Li-junglu bir kızla evlenmiştir. Hsi-ch'i adlı bir erkek çocuk doğmuş ve Li-junglar Chin devletine tâbi olmuşlardır (OKK, 1979:1781). M.Ö. 656 senesinde, Chin hükümdarı, Li-junglu bir başka kız ile evlenmek istemiş, fakat fal açıldığında uygun olmadığı görülerek vazgeçilmiştir (OKK, 1979:1793). Daha sonra, Chin devleti Li-junglar'ı yok etmiştir (MS, 1987:950).

Chao-t'ieh-han, Li-junglular'ın Chou dönemindeki Hung-yiler bölgesinde yaşadığını ve Li-junglular'ın menşenin Ch'üan-junglar'a dayandığını ileri sürmüştür (Hsü, 1966:31). Yukarıda Hung-yi ve Ch'üan-junglar'ın bir Proto Türk kavmi olabileceğini ortaya koymuştuk. Dolayısıyla biz bu Li-junglular'ı eski bir Türk kavmi olarak kabul etmekteyiz.

d) Chiang-jung 姜戎 : Bu kavmin Lu-hung junglular'la aynı yerde, yani Tung-huan'da yaşadığını ve bu iki kavmin aynı soydan olan bir Proto Türk kavmi olabileceğini yukarıda ileri sürmüştük. M.Ö. 792 senesinde Chiang-junglar, Chou ordusu ile savaşmış ve bunların güney ordusunu ele geçirmişlerdir (Shen, 1956:53). M.Ö. 638 senelerinde, Ch'inliler topraklarına Chinliler de onların kavmine göz dikmişlerdir. Böylece Chiang-junglulara hem baskı yapılarak hem de kandırılarak Lu-hung junglular'la birlikte Chin devletinin güneyine yerleştirilmişlerdir (OKK, 1979:1955-1956). M.Ö. 626 senesinde, Chinliler Chiang-junglular'la birlikte Ch'in devletine saldırarak mağlup etmişlerdir (OKK, 1979:1832). M.Ö. 558 senesinde Chin devletinin ordu komutanı, Chiang-jungların kendileriyle işbirliği yapmadıkları için

lideri Jung-tzu chü-ch'i 戎子驹支 'yi yakalamışlar ve bundan sonra Chiang-junglar tamamen Chinliler'e tâbi olup tarih sahnesinden kaybolmuşlardır (OKK, 1979:1955-1956).

Chin hükümdarı Jung-tzu chü-ch'i'yi öldürmek isteyince, Jung-tzu chü-ch'i kendi kavmini savunurken şöyle demiştir: "Bizim Junglar'ın yemesi, içmesi, giysileri Çin topraklarında yaşayanlara benzemez, düşünce ve anlayışta benzerlik yoktur. Dilimiz de aynı değildir. Dolayısıyla biz nasıl kötülük yapabiliriz? Senin ile aynı toplumdan olmamak suç mudur?" Sonunda Chin diliyle "Ch'in-yin" (Yeşil sinek) adlı şiiri okumuş ve ölümden kurtulmuştur (OKK, 1979:1955-1956).

Shih-chin (klasik şiirler) adlı eserdeki "Hükümdarıma sadığım, dedikodulara inanmayın" (OKK, 1979:484) anlamındaki "Ch'in-yin" adlı bu şiirin bir Junglu tarafından okunması, hem de maksadını şiirle ifade edebilmesi, Jung-tzu Chü-ch'i'nin zor durumdan kurtulmasında büyük etken olmuştur. Ayrıca Jung liderinin Chin dilinde yeterli olduğunu görmekteyiz.

Tso-chuan'ın açıklamasına göre, Chiang-junglar, Lu-hung-junglar gibi Yun soyadlı Junglular'dır (OKK, 1979:1955-1956). Lu-hung-junglularından bahsederken biz, Yun soyadlı Junglar'ın Sai ve Saklar olduğunu belirtmiştik. Batı kaynakları Çin kaynaklarındaki Sai ve Sakların ve İskitler olduğunu tahmin etmektedir (MS, 1987:1152). Fakat Çin kaynaklarındaki Sailerin Saka (İskit) olup olmadığı ve İskitlerin proto Türkler olup olmadıkları konusu hâlâ çözülmemiş bir mesele olduğu için, MS adlı eserdeki fikire çalışmamızda yer vermedik.

6. Tiler 狄, 翟 : Ti yazısı, kaplumbağa yazıtlarında 𪛗、𪛘、𪛙、𪛚 Tunç yazılarında da 𪛛、𪛜、𪛝 şeklinde yazılmaktadır. Bugün Ti kavmi hakkında iki şekilde "Ti" yazısı vardır. Bu iki Ti telaffuzunda Çince yazının, zaman zaman karışık halde kullanıldığını "Shang Sülalesi ve Hanedan Soy" bölümünde bahsetmiştik. Ti 狄 en eski Çince sözlük Shou Wen Chieh Tzu'da: "Kırmızı Tiler köpek soyundandır. Ti çirkin ve pis anlamındadır." (Hsü-sheng, 1985:205) diye yazılmaktadır. Klasik Çince'yi okumak için seçkin bir sözlük olan K'ang-hsi Tzu-tian'da "Ti" kuzeylilere verilen addır. Asıl "uzak" anlamına gelmektedir (Kang-hsi, 1984:707-708). Wang-kuo-wei'nin araştırmasına göre "Ti, Çinlilerin verdiği addır, anlamı uzaktır. Uzaktan geldiği için uzağa kovmak anlamına gelmektedir" (WA,

1968:585-586). Birinci Ti yazısının yapısında sağ taraf "köpek ve yırtıcı hayvan", sol taraf "ateş" anlamındadır. Öbür "Ti" 翟 ise, Shuo-wen-chieh-tzu Sözlüğünde "uzun kuyruklu kuş" anlamındadır (Hsü-sheng, 1985:75). K'ang-hsi tzu-tian'ın bir diğer açıklamasına göre, "Ti" "kuş ve kuş tüyü" diye yazılmaktadır. Önceki Ti yazısı ile karışık halde kullanılmıştır (K'ang-hsi, 1984:957). Bu yazının yapısı şöyledir: Yukarısı kanat tüyleri, aşağısı da tüm kuşlara verilen genel bir ad anlamına gelmektedir.

Bazı araştırmacılar, bu iki "Ti" yazısının karışık kullanılması nedeniyle Tiler, kuşu sembol olarak kullanan bir kavim olduklarını ortaya koymuşlardır. Ayrıca "Shan-hai-chin" adlı coğrafya eserine dayanarak, Çin'in kuzeyinde ikiyüzseksendört kavimden ondördünün kuşu sembol olarak ullağığını ileri sürerek, Ti kavminin yırtıcı kuşa totem olarak tapınan bir kavim olduğunu iddia etmişlerdir (Lin-kan, 1987:707-708).

Türkler'in tarihte kurttan ve geyikten başka yırtıcı kuşlar olan kartal, doğan ve Sungur gibi kuşları sembol ettiği bilinmektedir (Ögel, 1989:585-595). Uygur Hanlığı'nın veziri Hsie-tie, 789-809 yılları arasında hanlığı ele geçirerek, Uygur'un Çincesi olan Hui-he kelimesini Hui-hu olarak değiştirmiş, bunu T'ang imparatoruna açıklarken Hui-hu'nun "dolaşan şahin kuşu" olduğunu açıklamıştır (Hsin-T'ang-shu, 1975:6124). Vezirin kabilesi sahini sembol olarak kullanmış olabilir. Ayrıca Selçuklular, Macarlar, Ruslar, Almanlar gibi bazı milletler de Kartal, Doğan, Sungur gibi kuşları sembol olarak kullanmaktadırlar.

Kuzey Devletleri Tarihi (386-581) Kao-ch'e (yüksek arabalılar) Tezkeresi'nde: "Kao-ch'eliler çok eski zamandaki Kırmızı Tilerin evlatları olmalıdır. İlk adı Ti-li'dir. Kuzeyliler (Juan Juanlar) T'ieh-le (Tölüs Tirek) diyorlardı. Çin bölgesindekiler Kao-ch'e veya Ting-lin diyorlardı. Dilleri Hunlar'a benziyor ama biraz farklıydı. Bu kavimde Ti, Yuan-hu (Uygur), Hu-lü, Hsieh-pi, Hu-ku ve Yi-chin (İl İrkin) gibi etnik gruplar vardı." diye yazılmaktadır (Pei-shi, 1974:3270). Buna göre Kırmızı Tiler'in daha sonra ortaya çıkan Uygurlarla bir ilişkisi olduğu bir gerçektir.

Ma-ch'ang-shou'nun araştırmasına göre, Ti ve Junglar Hun milletini oluştursun temel kavimlerdir. Araştırmacı "Ti" ile "Jung"ların, Shang dönemindeki Kui-fang, Chou dönemindeki Hsien-yülerle aynı ırktan olduğunu ileri sürmektedir (WA, 1968:565-568). Chou Sülalesi Tarihi, Ch'i-hu Tezkeresinde şunlar yazılmaktadır:

"Ch'i-hu'nun diğeri adı Pe-luo-ch'i olup, Chin dönemindeki (265-420) Hunlar'ın bir boyu olmalıdır. Bazı kimseler, Chi-huların Shan-jung (dağ junglar) ve Kırmızı Tiler'in evlatları olduğunu söylerler. Dilleri de kuzeylilere benzer." diye yazmaktadır (Chou-shu, 1971:896).

Ch'in-chung-mian'in kullandığı başka bir kaynağa göre: "Ch'i-hular eski beyaz Tiler'in bölgesinde yaşamaktadır. Onların yüzü ve başı, Hu gibidir. Dili ise Çince'dir. Tipi ve karakterleri de Hu'ya benzemektedir. Ama Çince konuşmaya çalışırlar. Son zamanlarda (518-618) onlara Pu-luo-ch'i (bulak, bölük) diyorlardı. Kendilerinin Beyaz Tilerin evlatları olduklarını iddia ederlerdi." Ayrıca Ch'in-chung-mian, Ch'i-hular'ın kölelerine Ku-li demesine dayanarak Ku-li kelimesinin eski Türkçe'deki kul ve köle olduğunu savunmuştur. Yani Tiler'in Türkçe konuşan Proto Türkler olduğunu ileri sürmüştür (Ch'in, 1982:459, 463-464).

Çince'deki Hu işareti hakkında Wang-kuo-wei'nin araştırması şöyledir: "Hu, Çin'in kuzeybatısında yaşayan, gözü derin, burnu yüksek, gür sakallı ve bıyıklı, Çinliler'e benzemeyen etnik gruplara verilen bir addir (WA, 1968:588-602). Ch'i-hu'lar da "Hu" tipinde olduğuna göre, Ch'i-hu'lar muhakkak ki sakallı, yüksek burunlu ve gözleri derindi. Buna göre Ch'i-hu'lar'ın atası Tiler de bu tipteydi. Hun ve Göktürk toplulukları içinde kimisi "Mongoloid" tipinde, kimisi de "Hu" tipinde insanlar vardı (WA, 1968:599-601). Anlaşıldığı gibi eski Türk toplumunda, hem "Mongoloid" ırk, hem de "Hu" ırkı bir arada yaşamaktaydı.

Yukarıdaki verilere göre, Kao-ch'eliler'in dili Hunlara benzemekteydi ama aralarında biraz farklılıklar vardı. Ch'i-hular'ın dilinin kuzeylilerin diline benzediğine bakılırsa veya Ch'in-chung-mian'in araştırmasına dayanırsak, Tiler'in eski Türkçe ve az miktarda Moğol kökenli kelimelerle konuştuklarını anlarız.

Türkiye'de yabancı araştırmacılara dayanarak Tiler hakkında inceleme yapan Özkan İzgi, Emel Esin, İbrahim Kafesoğlu, Zeki Velidi Togan gibi ilim adamları vardır (İzgi, 1981-82:630). Eberhard'ın bu konudaki araştırması ise, sadece Çin kaynaklarındaki Tilerle ilgili kaynakları sıralamış, üzerinde ciddi ve yoğun halde inceleme yapmamıştır (Eberhard, 1942:119-129) (12). Dolayısıyla Türkiye'de Tiler'in etimoloji, antropoloji ve tarihçesi hakkındaki araştırmalar yetersiz kalmıştır. Zeki Velidi Togan ağırlığını dipnotunda vermiş olsa bile, bugüne kadar tüm yabancı ilim adamlarının araştırmasını içeren değerli bir inceleme yapmıştır.

Z.V. Togan, "Umumi Türk Tarihi'ne Giriş" adlı eserinde Avrupa tarihçilerinin Tiler hakkındaki araştırmalarını bir araya toplamıştır. Bu kitaptan Avrupa'daki araştırmacıların Tiler hakkındaki incelemelerinin ne durumda olduğunu öğrenmekteyiz. Burada konunun bütünlüğü açısından Z.V. Togan'ın eserinde yer alan yabancı araştırmacıların görüşlerini aynen aktarıyoruz.

"Chavannes'e göre "Kuzey Çin'de; Shan-hsi eyaletinde, Sarı nehrin boyunda, onun batısı ve kuzeyine uzanarak ve Çinlilere komşu olarak, M.Ö. ki devirlerde yaşamış olan kavimlerin kuzeyi Çin kaynaklarında Ti adı ile, batısına da Jung isimleri ile isimlendirilmiştir. Monolia'ya göre Çin'in batı sınırlarına kadar uzanan Aryani ırkıdan kavimler bulunduğunu ve onlara da Ti denildiği Grum Grjmaylo tarafından iddia olunmuştur. O Aryaniler'e ve onların kadim uzakdoğu kavimlerinin mukadderatı üzerine tesirlerine dair geniş ve hayal mahsulü faraziyelere dalmağa yol açmıştır. Grjmaylo'ya göre Tiler'e ait malumatta Türkler bariz bir şekilde ayrılmaktadır. Ti ve Junglar'a ait ilk kayıt M.Ö. 1328'de yahut daha sonra vuku bulan hadiselerle başlar. "Ti" şeklinde okunan Çince işaretin "Terk" bunun da "Türk" demek olduğu tahmin edilmiştir. Umumiyetle bu Tiler'in Türk olduğu fikri şayidir. Viyanalı tarihçi Çiniyatçı Dr. Maenchen-Helfen, "Ti" sözünün Çinliler'i daha muahher zamanlarda Tin-ling şeklinde yazılan Türk kavminin isyanının baş taraflarında hiçbir zaman bulunmadıkları için Okhuş ismi adlandırdıklarından onların dilindeki bir minin kısaltılmış şekli olduğu fikrindedir. Togan'a göre Tiler daha sonra Ting-ling ismiyle bilinen kavimlerin atalarıdır. Grjmailo'ya göre Tiler M.Ö. 463 senesinde kuzeye göç ederlerken bir kısmı da M.Ö. 200-85 arasında Selenge nehri havzası arasında göçkürler. Tiler 85 senesinde hunlar tarafından mağlup ve tâbi edilmiştir. Ting-lingler'in diğer batı kısmı aynı senelerde Sırderya ve İrtiş nehri arasındaki sahaları, yani şimdiki Kazakistan'ı işgâl eden büyük bir kavim olarak ortaya çıkmaktadır. Selenge, Ting-ling (Ti)lerinin Uygurların cediti olduğu muhakkaktır. Sırderya-İrtiş Ting-linglerini de G. Nemeth "Türk"lerin yani Tiyaşan'da muharen büyük devletler kuran Göktükler'in cediti sayıyor. Göktürk-Türgiş hakanı Kürsol'a ait Arap kaynaklarından öğrendiğimiz gibi, eti naht ederek, yani kemiklerinden ayırmak, yahut Kırgızlarda olduğu gibi, yakarak kemiği ceseden ayırmak adeti Tiler'de de olmuştur. Cücen (Avar)ler Usunlar'a baskı yapıp Tiyaşan'ın güneyinden çıkardıktan sonra bu Türk (ting-ling)ler Orta Tiyaşan'da onların yerini tutmuş olabilirler. Göktükler'in Onok kabilesinin cedleri olarak kabul edilmek icab eden on kam(Şaman)a ait rivayetlerde bunlar Çin'den gelmiş ve oradan Orta Tiyaşan'a çömləkçilik, kazancılık v.s. sanatları getirmiş olarak tasvir

edilmişlerdir. Yani bu rivayetler Göktüklerin cedlerinden (ihtimal Şular'dan) 10 kabilenin bir zamanlar Çin tarafında yaşayıp, oradan buraya dönüp geldiğini anlatsa gerektir. Grjmailo, Kıpçaklar'ın cedlerinin de Ting-ling (Ti) olarak kabul ediyor. Tiler hakkında daha çok Çin kayıtları mühimdir. Hunlar hangi dilde konuşuyorsa, Kao-che (Huey-hu) yani Uygurlar ile Ting-lingler de aynı dilden konuşuyorlar. Gav-çiğ (yani Huay-hu Uygur)lar Kızıl Tiler'in bir kısmıdır. Bu cihetten bunların ilk adı Ti-li idi. Ting-lingler'le bunlar ve Hunlar hemen hemen aynı dilde konuşuyorlar. Eberhard'a göre Çinliler'in Ti için kullandıkları işaret köpeğe delalet eder. Bundan kurda da intikal edilir ki Hunların totemidir. Junglar'da köpek efsanesi olmuş, bu yolla Ti ve Junglar Hunlar'la bağlanabilirler. De Groot'a göre Ti ve Junglar'ın M.Ö. 5.asır ortasında Moğolistan'a ve Türkistan'a taşınmalarından önceki hayatlarında Çin kayıtlarında şunlar bulunmaktadır; Jung ve Tiler M.Ö. 781-771 senelerinde Çin'de büyük sarsıntılara mucip olan büyük iç hadiselerle sebep oldular. Tiler Çin'in kuzey ve batı taraflarında Shan-hsi vilayetinin kuzey ve güneyinde müteaddit büyük vilayetlere malik idielr. Çinliler buralarını Tiler'den almak için uğraştılar. Bu Junglar'ın Kien Jung denilen bir kısmı daha 7.asrın son rubunda Hun denilerek de tesmiye ediliyordu. M.Ö. 627'de Beyaz Tiler'in beği Kio-k'üe isminde birisi idi. Bu isim ékök" demek olacak. M.Ö. 670-60 seneleri hadiselerinde Tiler'in büyük bir kısmına Suban (herhalde subar) denildiğini M.Ö. 593 senesi hadiselerinde Kızıl Tiler'in büyük bir kısmının Liu-hu, diğerinin Tok-sin isimlerindeki kabileler olduğu zikrediliyor. Burada zikredilen "Tok-sin" Orta Tiyanşan'daki Göktürk kabilelerinden "Tukhsinler"i hatırlatıyor ki, bu "in" edatı eski Türkçe'de kavim isimlerine eklenmiştir Burada yine Tiler'in bir kısmı olmak üzere Tso-ts'uan isminde bir kabile zikredilmiştir. Kızıl Tiler Çin kaynaklarında son defa olarak M.Ö. 588'de, Beyaz Tiler de yine son defa olarak M.Ö. 453'de zikredilmiştir. Yani Tiler bu tarihten sonra Moğolistan ve Türkistan taraflarına taşındılar." (Togan, 1981:400-401 not 29b).

Yukarıda yer alan araştırmalara ve Batılı araştırmalara dayanırsak, Tiler'in proto Türkler olduğu kanaatine varabiliriz. Ayrıca Çin'deki tarihçiler de Tiler'in proto-Türk olabileceğini söylemektedirler (Chin, 1982:458-461).

a- Kuzey Tiler 北狄 : Bu kavim için en eski kayıt BTY adlı eserdir. M.Ö. 1077 senesinde Chou hükümdarı Wen, Tiler'e sefer yapmıştır. Bu kayıt şu anda elimizde bilinen en eski bilgidir (Shen-yüeh, 1956:35). Wang kuo-wei, "Mu İmparatorunun Tezkeresi" adlı esere dayanarak, bu olayı şöyle kaydetmiştir:

"İmparator Mu, sonbahar ayında Fang adlı yere gelip gecesini geçirmek isterken Piler Mu İmparatorluğu'na şikayetini sunmuştur. Onlar demiştir ki, Lin Tililer (lin tepe anlamında) bize saldırdılar (WA, 1968:5629, Mu-tian-tzu chuan 1988:14). M.Ö. 894 senesinde Tiler Choulular'ın memleketi Ch'i'ye saldırmışlardır (Shen-yüeh, 1956:47). Han Sülalesi Tarihi, Hunlar Tezkeresi'nde , İmparator Yü döneminde (M.Ö. 907-898) imparatorluğun zayıflamasıyla Jung ve Tiler sık sık Çin'e (Orta Çin) akın yapmış ve Çin'in başbelası olmuştur" diye yukarıdaki olayı ispat etmektedir (Han-shu, 1962:3744). M.Ö. 728 senesinde, Tiler Chi memleketine saldırmak için Chin devletinin (derebeylik bugünkü Shan-hsi, He-pei ve He-nan üç eyaletinin arasında) sahasından geçmiştir (Shen-yüeh, 1956:58).

Yukarıda görüldüğü gibi Ti kavmi sık sık ortalıktan kayboluyor ve bir süre sonra tekrar ortaya çıkıyorlar. Bunun sebebi de yararlandığımız BTY adlı eser, genellikle Çin'in orta bölgelerindeki Hsia, Shang ve Chou sülalelerinin tarihini yazdığı için, kuzeyde yaşamış olan Tiler hakkında pek fazla malumat verilmemiş olmasından ileri gelmektedir. Konfüçyüs'ün hazırladığı Chün-Ch'iu adlı esere gelince, Tiler bu eserde sık sık görülecektir.

M.Ö. 661 senesinde Tiler, Hsin memleketine (He-pei eyaletinin Hsin t'ai şehri) saldırmışlardır (OKK, 1979:1783). M.Ö. 660 senesinde ocak ayında Ch'i devletinin devlet büyükleri aralarında Hsin memleketini kurtarıp kurtaramayacağı hakkında bir tartışma olmuştur. Ch'i Devleti'nin veziri Kuan ch'in-chung, Ch'i hükümdarına kendi fikrini şöyle aktarmıştır: "Jung ve Tiler çakal ve kurt gibi insanlardır. Onları doyuramazsın. Hsialılar (Çin'in orta bölgesindeki tüm halklar) samimi ve birbirine yakındır, onları bırakmamalı." Ch'i hükümdarı bu fikri kabul eder ve Hsin memleketini kurtarmaya karar verir (OKK, 1979:1786).

M.Ö. 660 senesinin aralık ayında Tiler, Wei memleketine (He-nan eyaletinin kuzeyi, He-pei eyaletinin güneyi arasındaki bölgede) saldırmışlardır. Kuşunu çok seven Wei hükümdarı Yi-kung, askerlerini Tiler'e karşı savaşılmaya çağırmış, fakat askerler: "Hükümdarın kuşu gidip savaşsın, biz savaşmayacağız" diye itiraz etmişlerdir. Hükümdar, asker komutanına yetki verip, devletin menfaatinin önemli olduğunu söyleyince, askerler savaşa girmişlerdir. Yin-tse adlı yerdeki savaşta Wei ordusu mağlup olmuş ve Wei devleti yok edilmiştir. Mağlup olan Wei hükümdarı bayrağını saklamıştır. Tiler, Weiler'in Shi-hua-lung-hua ve Li-k'ung adlı devlet adamlarını (iki

din adamıdır), hapsedmişler ve Weilier'i memleketlerinden kovmuşlardır. Tiler tarafından hapsedilen iki din adamı: "bize saygı göstermezseniz devletiniz çökecektir" deyince Tiler onları serbest bırakmışlardır. Yalnız bu iki mahkum yediyüzotuz kişiyle nehirden geçerek doğuya kaçmışlardır. Tiler arkasından gelmiş ve bunları da mağlup etmişlerdir (OKK, 1979:1788). Ocak M.Ö. 299 senesinde Chin, Sung ve Tsao devletlerinin ordusu Hsin bölgesine gelmiştir. Haziran ayında Hsinliler, Yi-yi adlı yere (Shan tung eyaletinin Liu-chen nahiyesi) taşınmışlar ve üç devletin ordu birliği Hsin memleketine yerleşmiş, böylece Tileri Hsin toprağından çıkarılmışlardır (OKK, 1979:1790-1791).

M.Ö. 653 senesinde Chin Devleti'nin generali Li-k'e ve asker komutanı Liang you-mi ile Kuo-she, Tiler'le Ts'ai-sang adlı yede savaşmış ve Tiler'i mağlup etmiştir. Bu savaştan sonra Liang you-mi demiştir ki, "Tiler namussuzdur. Eğer arkalarından kovalasaydık, büyük darbe indirebilirdik". General Li-k'e de pek önem vermeyerek demiştir ki: "Onları korkutmamız yeterlidir. Yoksa daha sonra Tililer gelip işi zorlaştıracaktır". Kou-she karşı çıkarak; "Ertesi yılda Tililer tekrar gelecektir. Biz onlara acemi davranmışız" diye ısrar etmiştir. M.Ö. 652 senesinin yaz ayında Tililer, Chin Devleti'ne saldırmışlar, bu da geçen seneki öçlerini aldıkları savaş olmuştur (OKK, 1979:1799). M.Ö. 650 senesinin bahar ayında, Tiler, Wen memleketini (He-nan eyaletinin Wen ve Men nahiyesinin arasındadır) yok etmiştir (OKK, 1979:1801).

M.Ö. 646 senesinin sonbahar ayında Tiler, Cheng Devleti'ne (He-nan eyaletinin Hsin cheng nahiyesinde) saldırmışlardır (OKK, 1979:1803). M.Ö. 643 senesinin sonbahar ayında Chin Devleti'ne saldırıda bulunmuşlardır. Tililer, Fen nehrinin (Shan-hsi eyaletinde) kuzeyinden, güneyine geçerek Chin ordusunu mağlup etmişlerdir. Hu-ch'u, Shou-tuo ve K'ung-tu gibi şehirleri ele geçirmişlerdir (OKK, 1979:1809). M.Ö. 641 senesinin bahar ayında Sung, Ts'ao, Wei, ve Ch'u gibi devletler, Ch'i Devleti'ne (Shan tung eyaletinin kuzeyi, He-pei eyaletinin kuzeydoğusunda) saldırmış, Tililer de bu senenin sonbahar ayında Ch'i Devleti'ni kurtarmıştır (OKK, 1979:1809). Bu senenin kış ayında ise Ch'i Devleti'ni kurtarmak amacıyla Hsinliler (M.Ö. 661 ve 599'da Tililer bunlara iki defa saldırı da bulunmuştu) ve Tililer birlikte Wei Devleti'ne saldırmışlardır. Tu-p'u adlı şehirde, Wei hükümdarını kuşatmışlardır. Wei hükümdarı hakimiyeti amcasının oğluna teslim ederek halkına seslenmiştir: "Benden bu kadar, şimdi bir başkası yönetsin" demiştir. Fakat halklar Wei hükümdarının bu kararını kabul etmemiş ve savaşa hazır olduklarını ısrarla söylemişlerdir. Bunu duyan Tiler, Wei

Devlet'inden çekilip gitmişlerdir (OKK, 1979:1809). M.Ö. 639 senesinin sonbahar ayında, Hsin memleketinin hükümdarının başkanlığında, Ch'i ve Tiler dostluk anlaşması yapmışlardır (OKK, 1979:1811). M.Ö. 638 senesinin sonbahar ayında Tiler Wei Devlet'ine saldırmışlardır (OKK, 1979:1795).

M.Ö. 655 senesinin bahar ayında annesi Tili olan Chin Devlet'inin hükümdarının oğlu Ch'ung-er, babasının öldürmesinden korkup Tiler'e kaçmıştır (OKK, 1979:1795). M.Ö. 637 senesinin sonbahar ayında Tililer, Kırmızı Ti kavmine mensup olan Tsang-Kao ru'ya saldırmışlardır. Tsang kao-ru'nun 膺咎如 Shu wei 叔隗 ve Chi-wei 季隗 (13) adlı kızlarını ele geçirip Chin prensi Chung-er ve yakın arkadaşı Chao-shuai ile evlendirmiştir. Daha sonra Ch'ung-er ile Chi wei'den Po-you ve Shu-liu adlı iki, Chao-shuai ile Shu wei'den ise Tung adlı bir erkek çocuğu doğmuştur (OKK, 1979:185). (Bu Tung adlı çocuk ileride Chao Devleti'ni kuracaktır.) M.Ö. 636 senesinde Ch'ung-er Chin Devlet'inin hükümdarı olmuştur (Hükümdar Wen Kung) Ch'ung-er'in annesi ve karısı Ti-li olduğu için, hükümdarı Ch'ung-er'i devlet adamları "bu devlet acaba Tililer'in memleketi mi" oluyor diye soru yağmuruna tutmuşlardır (OKK 1979:1816).

M.Ö. 635 senesinin yaz ayında, Chen devleti (He-nan, Hsin-chen nahiyesi) birkaç derebeyliğe saldırıda bulunmuştur. Chou imparatoru Chen devletinin bu hareketine karşı gelmek için emir vermiştir. Chenliler hükümdarlarının bu emrine uymamıştır. Chou imparatoru Tililer'i yardıma çağırarak zorunda kalmış ve birlikte Chen devletine saldırmışlardır. Tiler, Chenliler'i mağlup ederek Luo adlı yeri ele geçirmişlerdir (OKK, 1979:1817).

Bu sonuç Chou imparatoru Jang'ın hoşuna gitmiş ve Ti-li bir kız ile evlenip İmparatoriçe yapmak istemiştir. Vezir Fu-ch'en buna karşı çıkarak "Bildğim kadarıyla bir insana hizmet etti diye karşılık verirken tembel olurmuş ve hiçbir zaman doymazmış. Tiler ezelden açgözlüdür. Şu anda siz iyilik yapıyorsunuz, sizin iyi kalbiniz sınırsızdır. Tiler'le yakın olduğumuzda kendini bilmezler. Uzaklaştığınızda sizden nefret ederler. Bir gün gelir Tililer bize yine başbelası olacaktır." demiştir. İmparator vezirin bu fikrinin kabul etmemiştir. (OKK, 1979:1817).

Chou imparatoru, Hui adlı Chou'lu bir kızı İmparatoriçe yapmak istemiştir. Bu iş daha gerçekleşmeden kız ölmüştür. İmparator Ti kızı ile evlenmiş ve İmparatoriçe

yapmıştır. Wei adlı Ti kızı bir başkasıyla gizli ilişkide bulunduğu için hükümdar imparatoriçeliğini iptal etmiştir. Bu olaydan sonra Tiler, Chou imparatoruna savaş açmışlar ve Fu-chan gibi dört devlet adamını esir alarak Choulular'a büyük darbe vurmuşlar, Chou imparatoru da Chen memleketine sığınmak zorunda kalmıştır (OKK,1979:1818).

M.Ö. 639 senesinin yaz ayında Tiler, Ch'i devletine saldırmış (OKK, 1979:1830), M.Ö. 628 senesinin kış ayında ise Tiler Wei memleketini kuşatmışlar, çaresiz kalan Weiler, Ti-ch'iu adlı yere taşınmışlardır. Böylece üçyüz yıllık Wei devleti yok edilmiştir (OKK, 1979:1837).

Yukarıdaki olaylara göre, Tiler çok kuvvetli bir topluluk olup Çin'in orta bölgelerine kadar gidebilmişler ve bu bölgedeki çeşitli derebeylikleri mağlup etmişlerdir. Hatta Chou imparatorunu zaman zaman zor durumda bırakmış olan Tiler, dönemlerindeki çeşitli topluluklar arasındaki siyasî olayların belirlenmesinde de önemli rol oynamışlardır.

M.Ö. 627 senesinin yaz ayında, Tiler'in iç karagasından faydalanan Weiler öçlerini almak için Tiler'e saldırmış ve sonuçta Ti toplumu parçalanmıştır (OKK,1979:1830). Tiler'de iç kargaşa yaşandığı bir dönemde yapılan bu darbe, Tiler'i büyük zarara uğratmıştır. Gerçi bu savaşta her iki taraf eşit başarı elde etmiş olsa bile, Kuzey Ti toplumunun tarih sahnesinden silinmesine sebep olmuş ve yerine Beyaz Ti, Uzun Ti ve Kırmızı Tiler ortaya çıkmıştır.

b- Beyaz Tiler 白狄 : M.Ö. 626 senesinde ortaya çıkmış olan Beyaz Tiler'in neden "Beyaz" renkle adlandırıldığı hakkında çeşitli fikirler vardır. En çok söylenen, bu grup Tiler'in beyaz elbise giydiği için "Beyaz Ti" denmesidir (MS, 1987:299). Bazı araştırmacıların Şaman inancındaki kırmızı, siyah, mavi, beyaz renklerin dört yönü işaret etmesinden kaynaklandığını ileri sürerler (Ma, 1962:2) (14). Bazıları ise "Ti"nin aslında bir avcı kuşunun adı olup, klasik eserlerde bahsedilen "Beyaz Ti kuşu" ve "Kırmızı Ti" kuşu adlarından kaynaklandığını iddia etmektedir. Sebebi ise, Ti kavminin avcı ve yırtıcı kuşa tapındığı tahmin edilmektedir (Lin, 1987:38-39). Ma-ch'ang-shou "Kuzey Tiler ve Hunlar" adlı eserinde Beyaz Tiler'in atasını, çalışmamızın "Shang Sülalesi Dönemindeki Türk kavimleri" bölümünde anlattığımız Kung kavmi olduğunu ileri sürmektedir (Ma,1962:3). Chin chung-mian "Sui ve T'ang Sülaleleri Tarihi" adlı

eserinde Çinleşmiş kavimleri incelerken, VI.yüzyılın ortalarında Çin'in Shan-hsi eyaletinin kuzeyinde devlet kuran Chi-hu (veya Pu-luo-chi)ları, Beyaz Tilerin evlatları olduğunu kaydetmektedir (Ch'in 1982:459).

Beyaz Tiler, Ti toplumu parçalandıktan M.Ö. 626 senesinden sonra tarih sahnesine çıkmıştır. Bu senede Beyaz Tiler Chin devletine saldırmış, Chinliler buna karşı ordu toplamışlar, Beyaz Tiler'e karşı sefere çıkmışlardır. Ağustos ayında Chin hükümdarı başkanlığındaki Chin ordusu, Ch'i adlı yerde (Shan-hsi eyaletinin T'ai-yuan şehrinin Yang-yi nahiyesinde) Beyaz Tiler'i mağlup etmiştir. Savaşın sonunda Beyaz Tiler'in liderini de esir almış, sonra da bırakmışlardır (OKK, 1979:1833). Beyaz Tiler M.Ö. 617 senesinin yaz ayında Ch'i devletine (OKK, 1979:1847), M.Ö. 617 senesinin kış ayında da Sung devletine (He-nan eyaletinin Shan-ch'iu bölgesinde) (OKK, 1979:1848), M.Ö. 601 senesinin yaz ayında, Chin devletiyle birlikte Ch'in devletine (Shan-hsi eyaletinin ortası, Kan-su eyaletinin doğusunda) (OKK, 1979:1873), M.Ö. 582 senesinin sonbahar ayında Ch'in devletiyle birlikte Chin devletine saldırmışlardır (OKK, 1979:1906).

M.Ö. VI. yüzyıllarda Chin ve Ch'in devletleri zaman zaman savaşıyor ve barış antlaşmaları yapıyorlardı. Beyaz Ti bu iki devletin arasında kaldığı için, bazen Chin, bazen de Ch'in taraftarı oluyordu. M.Ö. 578 senesinde Ch'in devletinin elçisi Chin devletine gitmiştir. İki devletin bazı anlaşmazlıktan doğan savaşlarını, Chin devletinin hükümdarı açıklarken şunları söylemiştir: "Beyaz Tiler senin (Ch'in) ile aynı bölgede yaşamaktadır. Senin düşmanın (yani Tiler) benim dünüürümdür. Senin hükümdarın benimle birlikte Beyaz Tilere saldırmak için mesaj göndermiştir. Ben dünüürüm diye senin hükümdarının mesajını nasıl reddedebilirim. Çünkü senin hükümdarına saygım vardır. Senin hükümdarın Beyaz Tiler'e ikiyüzlü politika kullanarak, Chin devleti sizlere (Beyaz Tilere) sefer yapacaklar diye kandırmışsınız. Fakat, Beyaz Tiler size inanmış ama içten sizden nefret ettiği için şikâyetlerini bana anlatmışlardır" demiştir (OKK, 1979:1906). Görüldüğü gibi Beyaz Tiler genellikle Chin ve Ch'in devletlerinin politikası arasında kalmışlardır.

M.Ö. 575 senesinde, Çin topraklarında Ch'in, Ti, Ch'i ve Ch'u gibi toplumlar en kuvvetli memleketler olarak asılmaktaydı (OKK,1979:1918). M.Ö. senesinin bahar ayında Beyaz Tiler Lu devleti (Shan-tung eyaletinin Ch'ü-fu bölgesinde) ile ilk defa ilişki kurmuşlardır (OKK, 1979:1964). M.Ö. 545 senesiin yaz ayında Ch'i, Yen, Ch'u ve Beyaz Tiler, Chin memleketinde barış anlaşması yapmışlardır (OKK,

1979:1999). M.Ö. 541 senesinin haziran ayında, Chinliler'in düzenlediği bir saldırıda Beyaz Tiler mağlup olmuşlar ve bu büyük darbeden sonra Beyaz Tiler tarih sahnesinden silinmişlerdir (OKK, 1979:2019).

Beyaz Ti toplumu gerçi tarihten silinmişse de onun uzantısı olan dört tane kabilesi vardır. Bunlar ; He-pei eyaletinin Chen-ting bölgesinde yaşamış olan Hsien-yü 鲜虞 , He-pei eyaletinin Sung-ch'en bölgesindeki Fei 肥 , ve He-pei eyaletinin Chin nahiyesindeki Ku 鼓 ile Chou-yo 仇由 gibi ufak ama kuvvetli toplumlardır.

1) Hsien-yü 鲜虞 : Beyaz Ti toplumunun en kuvvetli bir kavmi olarak, M.Ö. 774 senesinde bugünkü Shan-hsi ve Shan-hsi eyaletlerinin arasında yaşadıklarını Çin kaynakları yazmaktadır (MS, 1987:1187). Yalnız bu kavim Beyaz Ti toplumunun zayıflamasıyla ancak M.Ö. VI. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Beyaz Ti toplumu mağlup olup parçalandığında bu kavim Fei, Ku ve Ch'ou-yo gibi kavimlere önderlik yapmıştır (Ma, 1962:13).

M.Ö. 529 senesinin kış ayında Chinliler, Hsien-yüler'e sefer yapmışlardır (OKK, 1979:2077). Bu olay aslında şöyledir; Chin ordu komutanı Shün-wu, Ch'i devletiyle anlaşma yapacağını diye Hsien-yü kavmine ait olan Fei kavmini mağlup etmiştir. Sonuçta Fei kavminin bir kısmı da akraba kavim olan Ku'ya sığınmıştır (Ma, 1962:13). Böylece Hsien-yüler'in Fei kavmi yok edilmiştir.

M.Ö. 526 senesinin sonbahar ayında, Chin ordu komutanı Shün-wu, Hsien-yüler'in Ku kavmini kuşatmıştır. Bazı Kular teslim olmaya karar vermiş, fakat Shün-wu bu teklifi kabul etmemiştir. Chinliler Shün-wu'ya bunun sebebini sorarken Shün-wu şöyle açıklamıştır: "Biz onları sıkıştırıp şehrini ele geçirirsek, kötü insanlar gibi gözüktürüz. En iyisi teslim olmak isteyenlere ve olmak istemeyenler birbirine düşsünler. Sonuçta bizde iyi insanlar gibi şehri ele geçirelim." Şehirdeki Kular'ın teslim kararını Shün-wu'nun reddettiği haberi duyulunca teslim olmaya karar verenleri öldürmüştür. Üç aya kadar kuşatma altında kalan Kular'ın yiyecekleri kalmamış, güçleri zayıflamıştı. Kular tekrar teslim mesajını Chinliler'e göndermiştir. Shün-wu gene kabul etmemiş ve demiştir ki: "Biz de iyi niyetli insanlarız, onlar da iyi niyetli insanlar (hükümdarına sadık insanlar). Şu anda onlara saldırırsak, biz kötü insanlar durumuna düşeceğiz" Kular'ın hiç dayanacak hali kalmayınca, Chinliler hiç kimseyi öldürmeden şehre girmiş ve Ku hükümdarı Yüan-ti'yi yakalayarak geri dönmüştür. Ku

kavmi de Chin'e tabi olmuştur (OKK, 1979:2077). Böylece Hsien-yünler'in Ku kabilesi de yok edilmiştir. (15)

M.Ö. 507 senesinin eylül ayında, Hsien-yüler kuvvetli asker gücüne dayanarak Pin-chung adlı yerde Chin ordusuyla Chin toprağında savaşmış ve Chin ordusunu mağlup ederek Chin veziri Kuan-hu'yu yakalamıştır (OKK, 1979:2132). M.Ö. 506 yılında Chin ordu komutanı Shi-yang (Fen-yang), Wei ordu komutanı K'ung-yüe ile birlikte Hsien-yüler'e sefer yapmıştır (OKK, 1979:2133). Bu seferin sonucu bilinmemektedir. M.Ö. 505 senesinin kış ayında, Chin ordu komutanı Shi-yang, M.Ö. 507 senesindeki savaşın öcünü almak için Hsien-yüler'i kuşatmıştır (OKK, 1979:2140). Bu kuşatmanın sonucu da bilinmemektedir.

Bu olaydan sonra, Hsien-yüler, bazı Fei, Ku ve Ch'ou-yo gibi kendi öz kabileleri ile birlikte (bu kabilelerin çoğu Chin Devlet'ine tabi olmuştu) bugünkü He-peı eyaletinin T'ang nahiyesine göç etmiş ve Chung-shan Devlet'ini kurmuşlardır (MS, 1987:146).

2) Chung-shan Devleti 中山国 : Bu devletin orta bölgesinde bir dağ bulunduğu için Chung-shan denmiştir. Yani ortasında dağ olan devlet anlamındadır.

M.Ö. 492 senesinin bahar ayında, Ch'i ve Wei Devletleri'nin ordusu Ch'i topluluğuna (yeri bilinmemektedir) saldırmışlardır. Ch'ililer Chung-shan Devletinden yardım istemişlerdir (OKK, 1979:2157). M.Ö. 490 senesinin eylül ayında, Chin ordusu, Han-tan (He-peı eyaletinin Han-tan şehri) şehrini kuşatmıştır. Han-tan şehrinin komutanı Hsün-yan, şehrini terkedip Chung-shan Devleti'ne kaçmıştır. Chung-shan Devleti'nin hükümdarı, Hsün-yan'ı kabul ederek Po-jen adlı yere yerleştirmiştir (OKK, 1979:2159). M.Ö. 489 senesinin bahar ayında, Chin ordu komutanı Chao-yang, M.Ö. 490 senesindeki olayın öcünü almak için Hsien-yüler'e sefer yapmıştır (OKK, 1979:2651). Bu seferin de sonucu bilinmemektedir.

M.Ö. 475-425 yıllarında Chin Devleti'nin bir bölgesindeki komutan olan Chao-yang-tsi defalarca Chung-shan Devleti'ne saldırmıştır. M.Ö. 414 senesinde Chung-shan hükümdarı Wu-kung eski yerinden taşınarak Ku adlı yere (He-peı eyaletinin Tin nahiyesi) yerleşmiştir. M.Ö. 406 senesinde, Chin Devleti'nin bölge askeri komutanı Wei-wen-hou (Le-yang), Chung-shan Devleti'ni mağlup etmiş ve bu devletin

hakimiyetine son vermiştir. Wei-wen-hou, kendi oğlu Chi'yi Chung-shan halkının başına getirmiştir. Sonra ünlü politikacı Li-li'yi kendine yardımcı atayarak Chung-shan Devleti'ni idare etmeye başlamıştır (MS, 1987:146).

Chin Devleti'nin M.Ö. 403 senesinde başlamış olan iç kargaşasından yararlanan Chung-shanlılar, liderleri Hen-kung Hükümdarının önderliğinde Chung-shan Devleti'ni tekrar kurmuşlardır. Sonuçta Chin Devleti M.Ö. 376 senesinde, Han (M.Ö. 403-230) Chao (M.Ö. 403-222) ve Wei (M.Ö. 403-225) gibi üç devlete ayrılmıştır. Başşehri Lin-shou (He-pei eyaletinin Pei-P'in dağının kuzeydoğusunda)'da olan Chung-shan devleti M.Ö. 323 senesinde resmi olarak tekrar kurulmuş oluyordu (TH, 1982:97).

M.Ö. 314 senesinde, Yen Devleti'nde (He-pei eyaletinin kuzeyi Liao-ning eyaletinin güneyinde) kargaşa ortaya çıkmasıyla Chung-shan hükümdarı, vezir Tss-ma ch'ou'yu Ch'i Devleti'nin hükümdarı Hsüan-wan'a göndererek birlikte Yen Devleti'ne hücum etmişlerdir. Bu savaşta Chung-shanlılar, Yen Devleti'nin yüzlerce Li genişliğindeki yerini, ondan fazla şehri ele geçirmişlerdir. Böylece Chung-shan Devleti diğer yedi büyük devlet ile aynı seviyeye gelmiştir (MS, 1987:146). Bu yedi devlet ise şunlardır: Ch'i, Ch'u, Yen, Han, Chao, Wei, Ch'in'dir.

M.Ö. 306 senesinde günden güne güçlenen Chao Devleti toprak geliştirme amacıyla Chung-shan Devleti'ne saldırmış ve Nin-hsia adlı yeri ele geçirmiştir. M.Ö. 305 senesinde Chao hükümdarı bizzat ordusuyla Chung-shan Devleti'ne saldırmıştır. Ancak o bununla yetinmemiş M.Ö. 301 senesinde Chung-shan Devleti'nin üzerine tekrar yürümüştür. Böylece, Chung-shan Devleti'nin hükümdarı, Ch'i Devleti'ne kaçmıştır. M.Ö. 300 senesinde Chao ordusu, Chung-shan Devleti toprağının büyük kısmını ele geçirmiştir (CÖMT, 1988:479). M.Ö. 295 senesinde ise Chaolar ikiyüzbün asker ordusuyla Chung-shan Devleti'ne hücum etmesiyle Chung-shan hükümdarı Ch'i-tzs (16) tekrar Ch'i Devleti'ne kaçmıştır. Chaolular Chung-shan hanedan soyundan olan Shang (veya Ch'ang)'ı Chung-shan İmparatorluğu yapmışlar, ertesi yılda bu hükümdarın görevine son vermişlerdir. Böylece yüzlerce senelik Chung-shan Devleti yok edilmiştir. Bazı kaynak ve Tunç yazılarına göre bu devlete Wen-kung, Wu-kung, Hen-kung, Ch'en-wang wang-yü, (17) Ch'i-tzs ve Ch'ang (Shang) gibi hükümdarlar bulunmaktadır (MS, 1987:140).

c) *Uzun Ti* 长狄 : Diğer adı Sou-man'dır 鄭駟 .Uzun Ti, ilk olarak M.Ö. 765-748 yıllarında tarihi kaynaklarda yazılmıştır. Yalnız Tso-chuan'ın açıklamasına göre, Hsia döneminde (M.Ö. 2100-1600) "Fang-fen", Shang döneminde ise (M.Ö. 1600-1028) "Wang-mang" adı ile kaydedilmiştir. Uzun Tiler, Kuzey Yiler'in büyük kavmi olup,kavim adı Sou-man'dır. Bu kavmin boyu çok uzun olduğu ve Tiler'e ait oldukları için Uzun Ti de denilmiştir (OKK, 1979:1850).

Uzun Tiler'in, uzunluğu hakkında eski eserlerde değişik mübalağalı kayıtlar vardır. Tso-chuan'ın açıklamasına göre üç Chang'dır (bir Chang=10/3 metre) (OKK, 1979:1850). Yani on metreye yakın uzunluktadır. Konfüçyüs'ün açıklamasına göre, kısa insanlar üç Chi'dir (bir Chi= 1/3 metre). Uzun Tiler herhalde bunların on katıdır (OKK, 1979:1850). Kung-yang Chuan'ın açıklamasına göre, Uzun Tiler yüz Chi'dir (OKK, 1979:2271). Ku-liang Chuan'ın açıklaması aynen yukarıda bahsedildiği gibidir. Yalnız bu eserde Uzun Tiler'in bu kadar uzun olmaması gerektiği fikri de yazılmıştır (OKK, 1979:2408).

Ch'in hükümdarı Shi-huang saltanatının yirmialtıncı yılında (M.Ö. 220), bugünkü Kan-su eyaletinin Lin-t'ao bölgesinde oniki uzun boylu adam bulunmuştur. Boyunun uzunluğu yüz Chi imiş. Onlar Tiler gibi giyinmişlerdi. Shi-huang'ın emrindekiler bunların yok edilmesini isterken, hükümdar Shi-huang bu olayı şöyle yorumlamıştır. "Altı devleti daha yeni yok ettik (O zamanlarda Çin toprağında yedi büyük devlet olup, M.Ö. 220 senesinde Ch'in devleti diğer altı devleti yok ederek Ch'in İmparatorluğu'nu kurmuştu. Şu andaki Çin kelimesi Ch'in Devleti'nin adından kaynaklanmaktadır), uzun insanların görünmesi devletimize uğur getirmektedir." Ardından tüm silahlar eritilerek oniki uzun adamın bakır heykelini yaptırmıştır. Kung-yang Chuan adlı eser buna dayanarak, bu uzun adamların Uzun Tiler'in soyundan olabileceğini tahmin etmektedir (OKK, 1979:2271). Bu tahmin doğru ise, Uzun Tiler tarihte en son M.Ö. 220 tarihinde bir kez daha görünmüş oluyor.

Tso-chuan'a göre, Sou-man adını taşıyan Uzun Tiler M.Ö. 765-748 yılları arasında Sung devletine (M.Ö. 1024-286, He-nan eyaletinin Shang-ch'iu bölgesinde) saldırmışlar, Sung devletinin veziri Huang-fu ordusu ile Tiler'e karşı çıkmıştır. Bu savaşta Sung ordusunun başkomutanı Er-pen'dir. Huang-fu'nun oğlu Ku-shen ve adalet bakanı Niu-fu savaş arabası ile birlikte hareket ederek Uzun Tiler'i Ch'ang-ch'iu adlı yerde (He-nan eyaletinin Fen-ch'iu bölgesi) mağlup etmişlerdir. Bu savaşın

sonucunda Uzun Tiler'in lideri Lü-tsz'yi (Yüen-tsz)de yakalamışlardır. Sungların veziri Huang-fu, iki oğlu ve adalet bakanı Niu-fular'ın hepsi bu savaşta ölmüşlerdir. Sung hükümdarı, başkomutan Er-pen'i mükâfatlandırarak devlet vergi dairesinin bakanı yapmıştır (OKK, 1979:1850).

Yukarıda bahsettiğimiz gibi M.Ö. 628 yılında Ti ittifakı bozulmuş, Beyaz ve Kırmızı Ti diye ayrılmıştır. Uzun Tiler, önce Kırmızı Tiler'e bağlı idi, daha sonra ayrılarak bağımsız bir toplum olmuştur. M.Ö. 616 senesinin sonbahar ayında Uzun Tiler Sung devletine ardından Lu devletine (M.Ö. 1027-750, Şang-tung eyaletinin Ch'ü-fu bölgesi) saldırmışlardır. Bu senenin kış ayında Lu devleti Uzun Tiler'i Hsien (He-nan eyaletinin güneybatısı) adlı yerde mağlup etmiş ve lideri Ch'iao-ju'yu yakalamışlardır. Lu ordusunun savaş arabası komutanı Fu-fu Chung-shen, Ke (uzun saplı kılıç) ile Ch'iao-ju'nun boynundan keserek öldürmüş ve başını şehrin kapısının önüne gömmüştür (OKK, 1979:1850). Tso-chuan bir başka kaynağa dayanarak, Uzun Tiler'in lideri Ch'iao-ju'dan başka Hui ve Pao adlı iki yüksek mevkili kişinin de ele geçtiğini belirtmektedir (OKK, 1979:1850).

Kung-yang Chuan'ın kaydettiğine göre, Uzun Tiler üç kardeş olup biri Ch'i devletinde, biri Lu devletinde, biri de Chin devletinde bulunmaktadır. Ch'i devletinde bulunan kardeşi Ch'en-fu, Lu devletinde bulunan kardeşi Shu-sung Te-chen öldürmüş, Chin devletinde bulunan Uzun Tiler'in liderinin ise nasıl mağlup edildiği bilinmemektedir (OKK, 1979:2271). Ku-liang Chuan'de kaydedildiğine göre, "Uzun Tiler üç kardeş olup, Chin'de (bugünkü Çin'in orta bölgeleri) büyük darbe vurmuşlardır. Kiremit ve taş gibi sert nesnelere onların vücutlarına bir zarar verememiştir (Ciltleri sert olduğu için). Shu-sung Te-chen (bu devletin asker komutanı) en iyi nişancı olup, oku Uzun Tiler'in lideri Ch'iao-ju'nun gözüne atmıştır. Ch'iao-ju'nun vücudu dokuz Mu (genişliği bir adım, uzunluğu yüz adım büyüklükteki yer bir Mu'dur) genişliğindeki yerde yatmıştır. Onun başını kesip arabaya koymuşlar, başı arabaya ancak sığmıştır (OKK, 1979:2408).

M.Ö. 607 senesinde Uzun Tikler Ch'i devletine saldırmışlardır. Fakat Ch'i devletinin veziri Wang-tsz Ch'en-fu, Uzun Tiler'in lideri Ch'iao-ju (Shou)'nun üçüncü kardeşi Jung-ju (Shou)'yu yakalamış ve kafasını keserek Ch'i devletinin Chou-shou adlı şehrinin kuzey kapısı önüne gömmüştür. Öldürüldüğünde yüzotuz yaşında idi. Bu savaşta Uzun Tiler'in liderinini ikinci kardeşi Feng-fu (Shou) Kırmızı Tiler'e kaçırmayı

başarmış, yalnız dördüncü kardeşi Ch'ien-ju (Shou) Wei devleti tarafından yakalanarak öldürülmüştür. M.Ö. 594 senesinde Chinliler, Kırmızı Tiler'in Lu (Lou) kabilesine saldırmış ve Lu (Lou)lar'ı tamamen mağlup ederek bu kabileyi yoketmişler. Lu (Lou) kabilesinde sığınıp kalan Uzun Tiler'in lideri Ch'iao-ju (Shou)'nun ikincikardeşi Feng-ju (Shou)'yu Chinliler yakalayarak öldürmüşlerdir. Böylece Uzun Tiler tarih sahnesinden silinmiştir (OKK, 1979:1851).

Uzun Tiler hakkındaki bazı kaynaklar pek inandırıcı değildir. Bunlar beş kardeş olup (bazı araştırmacılar beş kabile olduğunu iddia etmektedir) hepsi uzun ömürlü (OKK, 1979:1851) uzun boyludur. Bunlarda beş kişinin adından başka hiçbir kavim ve kabile görünmemektedir. Hem beş kişinin ölmesiyle uzun Tiler'in nesli tükenmektedir. Bunlar pek gerçeğe yakın değildir. Ayrıca bu insanların fazla uzun olması bizi şüphelendirmektedir.

M.Ö. 594 senesinde Feng-ju öldürülüşü, Konfüçyüs'ün yaşadığı döneme (M.Ö. 550-479) çok yakındır. Konfüçyüs kendi eliyle hazırladığı Ch'un-ch'iu adlı eserde yukarıdaki olayları kaydetmiştir. Yani Konfüçyüs'ün Uzun Tiler hakkında bizden daha çok bilgi sahibi olması gerekir. Görüldüğü gibi bu kaynaklardaki bazı noktalar pek inandırıcı değildir.

d) Kırmızı Tiler 赤狄 : Kırmızı Tiler'in çoğu genellikle Shan-hsi eyaletinde yaşıyordu. Bu topluluğa ait olan her bir kavim ise bu eyaletin değişik yörelerinde yaşamaktaydı. Meselâ Tung-shan Kao-uo kavmi 东山皋落氏 Shan-hsi eyaletinin Hsi-yan ve He-shun bölgesinde; Lu kavmi 潞氏 Lu-ch'en bölgesinde; Liu-yü kavmi 留吁 , Tung-lu bölgesinde; Chia kavmi 甲氏 He-pei eyaletinin Ch'ü-chou nahiyesinde, Tuo-ch'en 铎辰 kavmi Shan-hsi eyaletinin P'in-shun ve He-nan eyaleti arasında yaşamışlardır. Kırmızı Tiler'in hanedan soyadı Wei 隗 olup Shang sülalesinde (M.Ö. 1600-1206) bulunan Kui-fang (veya Wei-fan) kavmini hatırlatmaktadır (CÖMT, 1988:399).

Kırmızı Tiler'in tarih sahnesine çıkışını, BTY adlı eser M.Ö. 669 senesi olarak göstermektedir (WA, 1968:5535). Ch'ün-chiu ve Tso-chuan'a göre Kırmızı Tiler'e mensup olan Chang-kao-ju kavminin Chinlilerle temasta olduğunu kaydetmektedir (OKK, 1979:1815). M.Ö. 628 (627) senesinde Tiler parçalanmış ve Kırmızı Ti, Beyaz Ti ve Uzun Ti olarak üçe bölünmüştür. Ch'ün-ch'iu ve Tso-chuan'a göre, Kırmızı Ti

adının tarih sahnesine çıkması M.Ö. 606 yılındadır. M.Ö. 606 senesinin yaz ve sonbahar Kırmızı Tiler Chin devletine (OKK, 1979:1868), M.Ö. 605 senesinin yaz ayında Chi devletine saldırmışlardır (OKK, 1979:1869).

M.Ö. 603 senesinin sonbahar ayında Kırmızı Tiler Chin devletie saldırmışlar ve Chin'in Huai ve Hsin-ch'iu şehirlerini kuşatmışlardır. Chin hükümdarı, Kırmızı Tiler'e karşı çıkmak istemiş, fakat Chin devletinin veziri Chung-hsin Huan-tzs (Hsün-lin-fu) karşı çıkmanın gerek olmadığına inanarak şöyle demiştir: "Kırmızı Tiler çok defa savaşa girdiler, halkları bitkin haldedir. Liderine isyan edeceği anı bekleyelim. Onların saldırganlığına izin verelim. Kendiliğinden yok olup gitsinler." M.Ö. 602 senesinin sonbahar ayında Kırmızı Tiler, Chin'e düzenlediği bir seferin sonucunda Hsiang-yin adlı bölgedeki tahıl ürünlerini kaçırmışlardır (OKK, 1979:1872-1873).

M.Ö. 598 senesinin yaz ayında, bu tür politikasının bir işe yaramadığını anlayan Chin devlet adamı Yu-ch'en-tzs, bu kez Kırmızı Ti toplumunun diğer kabilelerini parçalama politikasını uygulamıştır. Kırmızı Ti toplumunun bazı kavimleri, Kırmızı Tiler'in baskısından Chin devletine kaçmışlardır. Tso-chuan'ın açıklamasına göre, Kırmızı Tiler'in en kuvvetli kavmi Lu kavmidir. Diğer kabileler de bu kavme aittir (OKK, 1979:1876). Anlaşıldığı gibi Kırmızı Tiler bu kez Lu kavmi başta olmak üzere diğer kabilelerle oluşturulmuş bir federal toplum olduğu muhtemeldir.

M.Ö. 598 senesinin sonbahar ayında, Kırmızı Tiler'e ait olan Hsien-han adlı yerde, Chin ve Kırmızı Tilerin bazı kavimleriyle anlaşmaya varmışlar ve Chin'e tâbi olmuşlardır. Chin devletinin devlet adamları bu kavimleri Chin toprağına çağırmayı Chin hükümdarına teklif etmişler, fakat, Yü-ch'en-tsz acelesi olmadığını söyleyerek: "biz onlara faziletlerimizi göstermedik, onun için daha çok çabalamak lâzım, emeğimiz olmadıği halde onlardan nasıl kendiliğinden yürür ve onlar da kendiliğinden bize gelir" demiştir (OKK, 1979:1876).

M.Ö. 597 senesinin yaz ayında, Chin ordu generali Hsien-ku, Ch'u devletine (M.Ö. 1000-M.Ö.223, Güney Çin bölgesi) karşı yaptığı bir savaşta mağlup olmuş ve Chin devleti tarafından suçlanmıştır. Hsien-ku bu öcünü almak için M.Ö. 596 senesinin sonbahar ayında Kırmızı Tiler'i yardıma çağırarak Chin devletine saldırmıştır. Bu senenin kış ayında Chin ordusu Kırmızı Tiler'e karşı çıkmış ve Hsien-ku'yu yakalamışlar, ve kendi kanunlarına göre Hsien-ku'nun tüm ailesini

öldürmüşlerdir (OKK, 1979:1885).

Kırmızı Tiler'in güçlenmesi ve Chinliler'in onları idare edememesinden dolayı Chin hükümdarı Chin-kung (M.Ö. 599-580) kız kardeşini Kırmızı Tiler'in Lu hükümdarı Yin-er ile evlendirmiştir. M.Ö: 594 senesinin yaz ayında Kırmızı Tiler'in (Lu kavmi) veziri Fen-shu yetkiyi ele alarak Lu hükümdarı Yin-er'in hanımını yani Chin hükümdarının kız kardeşini öldürmüştür. Üstelik Fen-shu, Yin-er'in gözünü yaralamıştır. Bundan dolayı Chin hükümdarı Kırmızı Tiler'i cezalandırmak için, onlara saldırmaya karar vermiş, fakat devlet adamları buna karşı çıkarak şunları söylemişlerdir: "Fen-shu'nun üç tane çok yetenekli adamı vardır. Şu anda olmaz. Daha sonra bir fırsatını bulup saldıralım." Yalnız devlet adamlarından Po-tz'ung tam tersini söylemiştir: "Mutlaka Kırmızı Tiler'e saldırmalıyız! Kırmızı Tiler'in beş tane suçu varken, yetenekliler çok olsa neye yarar, ibadetleri yok, içkiye düşkün, bilgi adamı Chung-chang'ı bırakıp bizim Li adlı yerimizi aldılar, hükümdarımızın kız kardeşini öldürdüler, hükümdarının gözünü yaraladılar. Kendilerinin yetenekli adamlarına güvenerek, yaptığı suçlar kendi ahlâklarının ve faziletlerinin çökmesine sebep olmuştur. Suçlulara saldırmak için ne bekliyoruz. Daha sonra ne bahane ile onlara saldıracağız. Tüm suçlar onlarda iken saldıralım." Chin hükümdarı bu fikri kabul etmiştir.

Bu senenin Haziran ayında Chin asker komutanı Shün-lin-fu, Ch'ülian adlı yerde Kırmızı Tiler'i mağlup ederek Lu kavmini yok etmiştir Kırmızı Tiler'in veziri Fen-shu, Wei devletine doğru kaçmıştır. Weililer onu yakalayarak Chin devletine teslim etmiş, ardından Fen-shu'yu öldürmüşlerdir. Böylece Chin hükümdarı :Kırmızı Tiler'in toprağını yağmalamaya başlamıştır (OKK, 1979:1889-1890). Ku-liang Chuan'a göre, Chinliler Kırmızı Tiler'e düzenlediği bu savaşta Lu kavmini yoketmiş ve hükümdarı Yin-er'i ele geçirerek Chin'e götürmüşlerdir (OKK, 1979:2415).

M.Ö. 593 senesinin bahar ayında Chin bütün ordusuyla Kırmızı Tiler'in diğer Chia, Liu-yü ve Tuo-ch'en kavimlerini de yok etmişlerdir. Mart ayında ele geçirilen Kırmızı Tiler, Chou İmparatoru'na hediye olarak gönderilmiştir (OKK, 1979:1888). Kurtulabilen Kırmızı Tiler, Chang kao-ju kavmine sığınmışlardır. Ch'un-ch'iu ve Tso-chuan adlı eserin açıklamasına göre, Chang kao-ju Kırmızı Tiler'e mensuptur, soyadı Wei'dir (OKK, 1979:1815).

M.Ö. 588 senesinin yaz ayında, Chin ordu komutanı Yü-k'e ile Wei ordu komutanı Sung liang-fu, birlikte Tiler'i tamamen yok etmek amacıyla, Chang kao-ju kavmine harp açmışlar, bu saldırıya dayanamayan Chang kao-ju kavmi dağılmıştır (OKK, 1979:1900). Bu seneden itibaren Kırmızı Tiler de tarih sahnesinden silinmiştir.

Kırmızı Tiler Ch'un-ch'iu döneminde (M.Ö. 771-481) çok kuvvetli olup Wei, Hsin ve Wen gibi devletleri yok etmiştir. Gerçi bu devletler daha sonra diğer büyük devletlerin sayesinde tekrar devletini kurmuş olsalar bile, Çin toprağında büyük sarsıntı yaratmışlardır. Hatta Chou İmparatoru Jang-wang derebeylik Cheng Devleti'ne, ayrıca Chou İmparatoru Shao-wang da bir derebeylik devletine saldırırken, hep Kırmızı Tiler'den yardım istemiştir (CÖMT, 1988:399).

Proto Türk kavmi olan Tiler kuzeyden Çin'in orta bölgelerine gelmişler, bu bölgedeki derebeylik topluluklarıyla yakın ilişkiye girmişlerdir. Fakat bu temaslarda, derebeylik topluluklarının, siyasi ve askeri stratejileri karşısında başarısız olmuşlardır. Ayrıca bir de Ti toplumunun iç kargaşası eklenmiştir. Sonuçta Ti kavimleri sırasıyla mağlup olmuş, kimisi kuzeye kaçmış, kimisi derebeylik topluluklarına tabi olarak asimile olmuşlardır. Kimisi de öldürülmüşlerdir. M.Ö. 771-480 seneleri arasında Çin toprağında parlak bir dönem geçmiştir. İşte bu dönemde *Tiler tarih sahnesinden silinmiştir*.

III. BÖLÜM NOTLARI -B-

1. Men-tzu adlı eserde de K'un-yi'nin, Hung-yi olduğu yazılmaktadır. Ayrıca, burada Chou hükümdarı Wen'in Kun-yiler ile mücadele ettiği de yazılıdır (OKK, 1979:2674).

2. Eberhard, bu konu hakkında şöyle yazmaktadır: "Hung-yiler, Shan-hsi'de yaşamışlar, bronz eşya kullanmışlardır. Ayrıca batıya hücum etmişlerdir. Choulular batıda Wen hükümdarı idaresinde savaşmışlardır. Batı Chou devleti'ne hücum etmişler, bunları yenmişlerdir. Chin, Lo ve Chi Irmağı kıyısında oturmuşlardır. Bunlar belki Kui-fanglar'a ve Chüanlar'a (Chüan-yiler'e) benzemektedir" (Eberhard, 1942:135).

3. Ts'ai, toplamak; Wei, bir tür bitki anlamındadır. Choulular'ın inanişna göre, Wei bitkisi toplandığında savaşa çıkmalı ve askere gidilmelidir (OKK, 1979:413).

4. Ch'u, dışarı çıkmak; Ch'e savaş arabası ve ordu anlamındadır. Bu şiirin anlamı da savaşa çıkmak demektir (OKK, 1979:415).

5. Han Sülalesi döneminde (M.Ö. 206-M.S. 23) yazılan Shih-chi ve Han-shu adlı eserler eski kaynak kitaplar sayılır. Yalnız bu eserlerde, Han Sülalesi'nden önceki tarihler hakkında yanlış ve değişik bilgiler mevcuttur. Han Sülalesi'nden evvel yazılan Ch'un-ch'iu, Tso-chuan (tarihi eserler), Shih-chin (şiir kitabı), Chou-yi (fal ve felsefe kitabı), Chou-li (siyasi ve ahlaki kitap) ve Huang-ti Nei-chin (tıp kitabı) gibi eserleri Ch'in İmparatoru Ch'in-shi-huang (M.Ö. 246-210) tarafından ateşe verilmiştir. Han Sülalesi'nden sonra bu eserler kazılarda ve bazılarının evlerinde bulunmuştur. Fakat bu eserlerin yazısı çok eski ve değişik olduğu için okuyabilen kişiler çok azdır. Han Sülalesindeki bilim adamları bu tür yazıları Han dönemindeki yazılara çevirmişlerdir. Fakat bu işi yaparken kendi düşüncesüyle birçok şeyi değiştirmek gibi hatalar yapmışlardır. Örneğin, Han döneminden önceki Jung ve Ti gibi eski Türk kavimlerinin Hsia, Shang ve Chou döneminde yaşadıklarını yazarak yanlış yapmışlardır. Üstelik bazı araştırmacılar bu eserleri izah etmek için hataları daha da çoğaltmışlardır. Buna rağmen bu eserler bizim için çok önemlidir.

Fakat eski döneme ait Tunç yazılar, bakır üzerine oyularak yazıldığı için

bugüne kadar gelebilmiştir. Bu nedenle Tunç yazılarını değiştirmek söz konusu değildir. Yani Tunç yazıları en eski ve orijinal belgelerdir.

6. Pu-chi-tung ismindeki "Chi" kelimesi hiçbir sözlükte bulunmadığı için, şimdilik Çince yazıların kaidesine dayanarak telaffuzuna Chi dedik. Wang-kuo-wei bu yazının Chi telaffuzunda olan eski bir yazıyla aynı olduğunu iddia etmektedir (WA, 1968:2048).

7. "Hsi" yazısı hiçbir sözlükte bulunamadığı için Çince okunuş kaidesiyle şimdilik "Hsi" diye telaffuz ettik.

8. Kuo-yü (Devletler Tarihi), Chou, Lu, Ch'i, Chin, Chen, Ch'u, Wu ve Yüeh gibi devletlerin tarihini (siyasî tarih) kapsayan, toplam 21 bölümden oluşan bir kitap olup, genelde Tso-chuan adlı kitabın yazarı Tso-ch'iu-min tarafından hazırlandığı söylenmektedir. Bu eser M.Ö. 979-453 yılları arasındaki olayları kaydetmiştir. Bu olayların çoğu Tso-chuan'da da yazılmıştır. Ancak Kuo-yü'de daha ayrıntılı kayıt bulunmaktadır.

9. Mu-tian-tzu tezkeresi, AÜDTCF, Sinoloji bölümü, Kod Nu:421/10, Kitap Nu:027. Mu-ian-tzu Chuan (mu-tian-tzu tezkeresi) adlı seyahatname BTY adlı eser gibi 281 yılında bir kazıdan sonra ortaya çıkmıştır. Bu eserde, Chou sülalesinin imparatoru Mu'nun (Mu, imparatorun adı, Tian-tzu Tanrı oğlu demektir), M.Ö. 997-983 yılları arasındaki batı seferini içermektedir. Bu eser, altı bölüm olup imparator Mu'nun Orta Asya bölgelerine kadar geldiği kaydedilmiştir. Yalnız, o zamanki yer adları ile bugünkü yer adlarının uyum sağlayıp sağlamadığı hakkında, birçok araştırmacı hâlâ uğraşmaktadır. Ayrıca eserin yazıldığı tarih hakkında da tartışmalar vardır. Kimisi Ch'un-ch'iu döneminde (M.Ö. 771-480), kimisi Chan-kuo döneminde (M.Ö. 481-220) yazıldığını iddia etmektedir. Bazı araştırmacılar bu eserin bir tarih eseri olduğuna şüpheyle bakılmaktadır. Bazıları ise bu eserin bir roman olduğunu ileri sürmektedir.

10. Li-chi adlı eserinde "Junğların memleketi, Chouların kalesinin batı kapısının dışarıdadır" diye yazmaktadır (OKK, 1979:1487). Er-ya adlı eserde Dokuz Yiler, Sekiz Tiler, Yedi Junğlar ve Altı Manlarla dünyayı oluşturuyoruz" diye kaydetmektedir (OKK, 1979:2616). Li-chi adlı eserde: "Chiung-kuo (Çin'in orta

bölgeleri), Jung ve Tiler gibi beş bölgedeki halkları, yani doğudaki insanları Yi, güneydeki insanları Man, batıdaki insanları Jung, kuzeydeki insanları Ti olarak adlandırıyorlardı." diye kaydetmektedir (OKK, 1979:1332). Yukarıdaki eserlerin izahları M.Ö. 206 ve M.S. 265-420 yılları arasında yazılmıştır. Dolayısıyla, Yi, Man, Jung ve Tilerin dört yöne ayrılması, anlayışının M.Ö. XIII. yüzyıllarda değil en erken M.Ö.III. yüzyıllar arasında gerçekleşmiş olmalıdır.

11. Jung kavmi, aslında Tunguz, Türk ve Tibet unsurunu birleştiren bir kavimdir. Eberhard hepsinin Batı Jung olduğunu veya Tibetlerin atası olduğunu savunuyor (Eberhard, 1942:114-117). Görüldüğü gibi Kuzey Junglular Çin'in batısında değil, tam kuzeyindedir. Çin'in batısındaki Junglar ise daha çok Tibet unsurunu taşıyor. Kuzeydeki Junglular ise daha çok Türk unsurunu taşımaktadır. Çin'in kuzeydoğusundaki Junglular daha çok Tunguz unsurunu taşımaktadırlar. Eberhard bu konuda yanılmış olabilir.

12. Eberhard'ın "Çin'in Şimal Komşuları" adlı araştırmasında, Proto Türk olan Tiler'i, Tibet unsurunu taşıyan Tiler'le karıştırmış ve bunları Tung-hu (Tunguzlar)lara bağlaması; Ting-ling, Kao-che, Ti-liler'in de Ti kavminden olup olmadığına şüpheyle bakması gibi yorumlar bizce doğru değildir. Eberhard'ın bu yorumları tamamen Çin kaynaklarının karışık olduğundan kaynaklanıyor olabilir.

13. Çin eski kültürüne göre, çocuklarına sayı ile ad verirken Po, Chung, Shu, Chi diye sayarlar. Buna göre Shu-wei, Tsang-kao-ru'nun üçüncü kızıdır. Wei bunların soyadıdır. Chi-wei de Tsang-kao-wei'nin dördüncü kızıdır. Wang-kuo-wei'nin birçok kaynaklara dayanarak yaptığı araştırmaya göre; Wei soyadı, Shang sülalesi dönemindeki Kui-fang (veya Wei-fang) kavminden gelmiştir. Yani Kui-fang kavminin Tilerle bir bağının bulunduğu anlaşılmaktadır (WA, 1968:570-574).

14. Bunun en iyi örneği Shih-chi adlı eserin Hunlar Tezkeresi'nde yer alan olay olmalıdır. M.Ö. 200 yılında, yani Mao-tun (Mete), Ch'uan-yü'nün hükümranlığının onuncu senesinde, 400.000 (bu rakam çok inandırıcı değildir) askerleri ile Han sülalesinin ordusunu Bei-ten dağında kuşatmıştır. Bu kuşatma, batı tarafı beyaz atlı askerler ile; doğu tarafı alı beyaz olan mavi atlı askerler ile kuzey tarafı siyah atlı askerler ile; güney tarafı da kırmızı atlı askerlerle kuşatarak gerçekleştirilmiştir. Görüldüğü gibi, eski Türklerde renk yönleri ifade etmekteydi (Shih-chi, 1975:2894).

15. Chin komutanı Shün-wu, M.Ö. 525 senesinde Lu-hung-junglular'ı yok ederken böyle insanlıktan söz etmiyordu. Kular'ı yok edebileceğine inandığı için bu politikayı kullanmış olmalıdır.

16. Buradaki 妾子 karakterinin telaffuzu yoktur. Çince yazının yapısına göre Ch'i telaffuz edilebileceğini *tahmin etmekteyiz*.

17. Buradaki 𠄎 karakterinin telaffuzu bulunmamaktadır. Çince yazısının yapısına göre, Yü diye tahmin etmekteyiz.

IV. BÖLÜM

A- ÇİN TOPRAKLARINDAKİ TOPLUMLARIN JUNG VE TİLERLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Doğu Chou İmparatorluğu döneminde (M.Ö. 771-223) Çin topraklarında yaşamış olan Chou sülalesinin derebeylik devletleri ve kabileleri, yavaş yavaş güçlenmiş ve Chou İmparatorluğunu kukla haline getirmişlerdir. Aynı zamanda da toprak genişletme amacıyla birbirlerine düşmüşlerdir. Bu dönemde Batıdaki Ch'in (M.Ö. 1000?-206 bugünkü Shan-hsi eyaletinin orta bölgesi ve Kan-su eyaletinin doğusunda) ve güneydeki Ch'u devletleri hariç diğer Çin toprağının orta bölgelerindeki derebeylik devletleri sık sık kuzeyden gelen Jung ve Ti gibi kavimlerin taaruzuna uğramışlardır.

Böylece Chou İmparatorluğu isminde Çin'in orta bölgesindeki toplumlar, dört taraftan gelen baskıyla Chung-Kuo, yani orta memleket anlamında olan bir anlayış ortaya koymuşlardır. Kendilerinin dışındaki, dört taraftakileri uygar olarak görmeyen derebey devletleri, onları dışlamaya çaba göstermişlerdir.

Derebeyliklerin Jung ve Ti kavimlerine karşı oluşturduğu birlik daha sonra Ch'in devleti tarafından toprakların birleşmesine yol açmış (M.Ö. 222), Han sülalesi zamanında da maddi ve manevi unsurlarla oluşturulan birliğe dönüştürülmüştür. Bu durum ise Çin milletinin temelini teşkil etmiştir.

Derebeylik devletlerinde ortak ideolojinin yükselmesiyle birlikte Jung ve Ti kavimlerini de tanımaya başlamıştır. Bu dönemde yazılan "Li-Chih" (1) adlı eserde "Chung-Kuo (orta memleket), Jung ve Ti gibi beş bölgedeki insanlar dünyayı oluşturmaktadır. Batı'daki insanlara Jung deniliyordu. Bunlar saçlarını keserler (yani omuzlarına kadar uzatırlar), deriden elbise giyerler ve hububat yemezlerdi. Kuzeydeki insanlara ise Ti deniliyor, kuş tüyü ve hayvan tüyünden elbise giyiyor, mağarada yaşıyorlardı. Beş bölgedeki insanların dili ise birbirlerinden farklı idi. Yani istek ve zevkleri değişik dilleri ise farklıydı. Birbirlerini anlamak için tercuman gerekiyordu. Batı insanların dilini tercüme eden kişinin adı Ti-t'i , kuzey insanların dilini tercüme eden kişinin adı Yi'dir" (OKK, 1979:1321). (Bugünkü Çincedeki tercüme

anlamındaki kelime bu Yi'dir. Yi kelimesinin kuzey halklardan geldiği açıktır). Konfüçyüs'ün "Lung-yü" adlı eserinde yazdığına göre, Jung ve Tiler'in saçları kesiktir. Elbiseleri soldan iliklenmektedir (OKK, 1979:2510).

"Lung-hen" adlı esere göre; "Dört taraftaki insanlar Çin'in orta bölgesine geldiklerinde, ancak tercüman vasıtasıyla anlaşabiliyorlardı. Bunlar birbirlerine benziyor ama dilde anlaşmaları çok zordu. Beş imparator ve üç hükümdar (efsanedeki liderler) bile bu insanların dillerini tercüman vasıtasıyla anlayabiliyorlardı". Aynı eserde, "Hular (Doğu Asya tipine benzemeyen ırklar) ve Yüeler'in (Çin'in güneyindeki ırklar) yüz hatları gibi istek ve amaçları da birbirlerine benziyor. Fakat birbirleriyle konuştuklarında anlaşamıyorlar" diye yazılmaktadır (CÖMT 1988:350). Bu göçebelerin müzikleri de değişti. "Chou-li" adlı eserde "Mao-Jen ünvanını taşıyan kişi dört yöndeki insanların müziği ile ilgileniyordu. Batı insanların müziğinin adı Chu-li, kuzey insanların müziğinin adı Chin'dir" diye yazılmaktadır (OKK 1979:802).

Bunların tipi de Çin kaynaklarında kaydedilmiştir. "Batıların yüzü diğer bölgelerdeki insanlara benziyor, hareketleri ağır, boyunları etli, başları dik yürüyorlardı. Cesur ve merhametsizdiler. Bu yerler darı yetiştirmeye uygundu. Burada Tibet öküzü ve gergedanlar çoktu. Kuzeylilerin ise vücut yapıları geniş, boyunları kısa, omuzları kalın ve geniş, kalçası aşağı sarkıktı. Bu insanların zekası yoktu. Hayvanları yiyerek yaşıyorlardı. Bu bölge ayrıca fasulye yetiştirmeye de müsaitti. Köpek ve atları çoktu" (CÖMT 1988:351). Li Chi'nin bir açıklamasına göre; "Kuzey bölgeleri çöldür. Yerin karakteri Ying'tir. Ying karakteri sert ve hızlıdır. Bu sebeple bu bölgedeki insanlar cesur ve saldırgandır" (OKK 1979:1625).

Bu göçebe kavimlere ait diğer konularda da kayıtlar bulunmaktadır. "Huan-ti Nei-Chin" (2) adlı eserde: "Batı bölgesi maden ve yeşim taşı bol bir yerdir. Kum ve taş fazla olup, gök ve yerin birleştiği yerdir. Halklar yüksek tepelerde yaşarlar. İklimi sert, rüzgarı çoktur. Halklar tüy ve ağacın lifiyle yapılan elbiseleri giyerler. Yağlı ve kuvvetli yerler, bu nedenle hastalıklar onların vücutlarına dokunamazdı. Hastalıklar ancak vücudun içinden kaynaklanıyordu. Sert bitkiler ile tedavi edilirdi. Sert bitkilerin kullanılması Batı'dan bize gelmiştir. Kuzey bölgesi gök ve yerin karanlık bölgesidir. Bu bölge yüksek olup, halklar da burada yaşıyordu. Soğuk rüzgarda yer buz tutuyordu. Halklar kolayca her yerde yaşayabilirdi. Sütlü ürünleri yerlerdi. Soğukluk içlerinde

saklandığı için kolayca mide ve bağırsak hastalıklarına yakalanabilirlerdi. Ai bitkisi (Latincesi Artemisia angyi le'vl et vant) ile dağlama yapılması uygun bir tedavi yöntemidir. Bu nedenle bu tür dağlama yöntemi Kuzeylilerden bize gelmiştir" (Chang yin-yen 1984:49-50).

Tsou-chuan adlı eserde; Ch'i devletinin veziri Kuan-chung şöyle anlatmaktadır."Jung ve Tiler çakal ve kurttur. Açgözlülüklerini doyumak zordur. Hsialılar (Çin topraklarında yaşayan, göçebe kavimlerden başka kavimler) samimidir; bunlar (yani Çin toprağındakiler) birbirleriyle uzak kalmamalıdır." Chou İmparatorluğu'nu veziri Fu-ch'en de "Tiler çakal ve kurt karakterlidir" demiştir. Chin devletinin veziri Wei-chiang: "Junglar hayvandır" (CÖMT, 1988:357) demiştir. Bu sebeple Kuzey ve Kuzeybatıdaki kavimlerin adını Çinceye çevirirken hep hayvan karakterli kelimeler kullanılmıştır. Konfüçyüs bile bunlara kinci davranmaktadır. "Yi ve Tiler hükümdar olursa, Hsilılar'ın ölmesi gerekir. Yi ve Tiler Chung-kuo (Çin'in orta bölgesi) hükümdarına tabi olmamalı. Chung-Kuolar Yi ve Tilere tabi olmamalı, Chung-kuo'yu Yi ve Tilere vermemeli, Yi ve Tiler de Chung-kuo'ya hakim olamaz" demiştir (CÖMT, 1988:358).

Yukarıda anlatıldığı gibi, Chou döneminde yazılan eserlerde, Çin topraklarındaki toplumların Jung ve Tilerle ilgili görüşleri hep aşağılama, küçük görme ifadeleri kullanılmıştır. Fakat bu ifadelere rağmen , bu kavimlerin yaşayışları hakkında bilgi edinmek mümkündür.

B- JUNG VE TİLER'İN ÇİN BÖLGELERİNE GELMELERİ VE YERLEŞMELERİ

Göçebe Jung ve Tiler ekonomik açıdan fırsat bulunca Çin bölgesine taaruz etmişlerdir. Chou İmparatoru Yo-wan (M.Ö. 781-771) döneminde lord ünvanı taşıyan Shen-hou, imparatoru devirmek için Batı Junglardan yardım istemişti. Yardıma gelen Jungların taaruzu ile Chou İmparatorluğunun başşehri Ch'ang-an'ı fethetmişler ve İmparator Yo-wen'i de öldürmüşlerdir. Böylece Chou İmparatorluğu doğudaki Luo-yang'a taşınmak zorunda kalmış ve imparatorluğun batısı Junlular'ın işgali altında kalmıştır (Shih-chi, 1975: 2881). Chou İmparatoru Jang-wan (M.Ö. 651-619) Chen devletini ele geçirmek istemişti. Bu niyetini gerçekleştirmek için Tili bir kız ile evlenerek Jung ve Tiler'den yardım istemişti. Tam bu sırada Jang-wan'ın üvey annesi kendi oğlunu imparator yapmak niyetindeydi. Bunun için Tili kızı ile birleşerek Jung ve Tiler'i çağırmişti. Yardıma gelen Jung ve Tiler Luo-yang şehrini fethetmiş, Jang-wan da kaçmıştı. Böylece üvey annesinin oğlu imparator olmuştu. Nitekim Jung ve Tiler Çin'in orta bölgelerine kadar gelmişler ve Çin topraklarındaki halkların baş belası olmuşlardır (Shih-chi, 1975: 2881-2882). "Son Han Sülalesi Tarihi" adlı eserie göre, bu dönemde, Çin'in güney bölgesinden başka, Çin toprağında hep Jung ve Tiler vardı (Han-shu, 1965: 2872).

Jung ve Tiler küçük toplumlar halinde Çin toprağının diğer bölgelerinde de yerleşince, Çin kaynaklarında bunları o bölgenin adıyla adlandırmışlardı. Lu-hung Junglular aslında bugünkü Kan-su eyaletinin Tung-huang bölgesinde yaşamaktadırlar. Junglular He-nan eyaletinin Yi-ch'uan bölgesinin Lu-hung nahiyesinde yerleşmişler, Lu-hung Jung adı ile adlandırılmışlardır (OKK, 1979: 1813). Chiang jung, Ying-junglar, Lu-hung junglar gibi asıl yerleri Tung-huang bölgesiydi. Sonra He-nan eyaletinin Sun ve Shan nahiyesine yerleşmişlerdi (OKK, 1979: 1955, 2056). Li-junglar kuzeyden bugünkü Shan-hsi eyaletindeki Li dağının güneyine yerleşmişlerdi (OKK, 1979: 1781). Yang-chü, Ch'üan-kaio ve Yi-tuo junglar kuzeyden bugünkü Shan-hsi ve He-nan eyaletinin arasına yerleşmişlerdi (OKK, 1979: 1802). Ta-li junglar kuzeyden gelerek bugünkü Shan-hsi eyaletinin Yen-an bölgesine (eski adı Ta-li) yerleşmişlerdi, (Hou-Han-shu, 1965:2873).

Shih-chi'ye göre, Chin devletinin (M.Ö. 1024-369) hükümdarı Wen-kung döneminde (M.Ö. 636-627) Kırmızı Tiler ve Beyaz Tiler, He-nan ve He-pei

eyaletlerine yerleşmişlerdi (Shih-chi, 1975:1882). Kırmızı Tilere ait Tung-shan Kao-luo kavmi, bugünkü Shan-hsi eyaletinin Hsi-yang nahiyesinin Tung-shan Kao-luo kasabasında yaşamışlardı (OKK, 1979:1788). Chiang-kao-ju kavmi önce Shan-hsi eyaletinin batısında yaşayıp sonra He-pei eyaletinin ve He-nan eyaletinin arasında yaşamışlardır (OKK, 1975:1815-1900). Lu, Liu-yü, Chia ve Tuo-chen gibi kavimler, Shan-hsi ve He-pei eyaletinin arasında yaşamışlardır (OKK, 1975: 1888). Beyaz Tilere ait olan Hsien-yü, büyük bir toplum olup çok geniş bir bölgede yani He-pei eyaletinin Hsin-le bölgesinde yaşamışlardı (OKK, 1979: 2061-2064). Fei kavmi, He-pei eyaletinin Sung-ch'eng nahiyesinde yaşamışlardı. Ku kavmi ise He-pei eyaletinin Chin nahiyesinde yaşamışlardı (Ma, 1962: 13).

Tiler sadece Huang-he nehrinin civarında değil Kore yarım adasına kadar uzanan bölgelerde yaşamışlardı (ÇKMT, 1987: 50). Gördüğümüz gibi Tiler, Çin'in kuzey bölgesinde yerlilerle karışık halde yaşadıkları gibi, Chou İmparatorluğu'nun kuzey ve batısında da yaşamışlardır (ÇKMT, 1987: 50).

M.Ö. 1024 senesinde Chou İmparatorluğu'nun izni ile kurulan derebeylik devleti Chin, başlangıçta dağın bir köşesinde yaşamışlar, Jung ve Tilerle komşu olmuşlardı. Chin, Chou İmparatorluğu'nun şemsiyesinden uzak kalmış bu nedenle hep Jung ve Tiler'in kontrolü altında (OKK, 1979: 2078) onların kuşatması altında yaşamışlardır (ÇKMT, 1987: 51).

M.Ö. 661 senesinde Tiler, Hsin devletine hücum etmişlerdir (OKK, 1979: 1783). M.Ö. 660 senesinde Wie devletini (OKK, 1979: 1785), 650 senesinde ise Wen devletini yok etmişlerdir (OKK, 1979: 1801). Tiler sık sık Chin, Chen, Chi, Lu, Sung gibi devletlere saldırıda bulunmuştur. Hatta, M.Ö. 649-635 senelerinde iki kere Chou İmparatorluğu'na saldırıda bulunmuşlardı (OKK, 1979: 1802-1818).

Yukarıda sıraladığımız kronolojiye göre, Jung ve Tiler aynı zamanda çok kuvvetli bir toplum olup, bugünkü Kan-su, Shan-hsi, He-nan, He-pei hatta Shan-tung eyaletlerine hakim olmuş ve Çin'in orta bölgesindeki yerliler için tehlike oluşturmuştur. Yalnız bu baskılara yerli halk Jung ve Tiler'e karşı hemen birleşerek birlikte karşı çıkmışlardır. Önce Ch'i devletinin hükümdarı Huan-kung (M.Ö. 685-643) etrafındaki ufak devletleri yutarak Çin'in kuzeydoğusunun en kuvvetli devleti olmuştur. Ch'i devleti Chou İmparatorluğu'nun önemli derebeylik devleti haline

gelmiş, kuzeydeki Junglar batıdaki Tiler'e saldırıda bulunmuşlardır. Böylece Jung ve Tiler'in toprakları Ch'i devletinin bir parçası olmuştur (ÇKMT, 1987: 51-52).

Hsian-kung döneminde Chin devleti, Beyaz Tiler'in Lu kavmini yok ederek (M.Ö. 594) toprağına sahip çıkmışlardır. Bundan sonra M.Ö. 592 senesinde Chia ve Liu-yü kavmini yok ederek toprağına sahip çıkmışlardır. Hükümdarları Ch'en-kung döneminde, Chiang-kao-ju kavmini kovarak toprağına sahip çıkmışlar (M.Ö. 579). M.Ö. 541 senesinde Wu-chung junglular ve Tiler'e, He-pei eyaletinin T'ai-yuan kasabasında büyük darbe vurarak yerlerine sahip çıkmışlardır. M.Ö. 529 senesinde Kırmızı Tiler'in Fei kavmini ve M.Ö. 619 senesinde de Ku kavmini yok ederek yerlerine sahip olmuşlardır (OKK, 1979: 1886, 1888, 1910, 2019, 2064, 2100).

Chinliler'in Jung ve Tiler'in toprağına sahip çıkmanın bir başka siyasetleri ise, mal vererek topraklarına sahip çıkma (OKK, 1979: 1951) ayrıca iç kavgalarından faydalanarak birbirlerine küsmüş olan kavimleri kendilerine tabi kılıp topraklarına sahip çıkmalarıdır (OKK, 1979: 1876).

Ch'in devleti, Batı Junglar'a saldırarak bin Li'den (3107 mil) fazla yere sahip olmuşlardır. Ch'u devleti ise, Lu-hung junglar'a saldırarak üç bin Li'den fazla yere sahip olmuşlardır (ÇKMT, 1987: 52-53).

"Men-Tzu" adlı esere göre, "Chou İmparatoru'nun yaşadığı yerin genişliği bin Li'den fazladır. Ayrıca değişik ünvanlara sahip beylerin oturdukları yerlerin genişliği ise şöyledir: Kung ve Hou ünvanlı beyliklerin sahip olduğu alan yüz Li; Po ünvanlı beylik yetmiş Li; Tzu ve Nan ünvanlı beyliklerin sahip olduğu alan elli Li karedir" (OKK, 1979; 2741). Tso-chuan'a göre "Chou İmparatoru'nun yaşadığı yerin genişliği bin Li kare, derebeylikler ise yüz Li kare genişliğindedir" (OKK, 1979: 1985) diye yazılmaktadır. Chou dönemindeki Li, şu andaki Li'nin dörtte üçüdür. Yani bin Li, altı-yedi yüz Li olmaktadır. Buna göre derebeyliklerin sahip olduğu alan yetmiş Li'ye takabül etmektedir. Derebeylik devletlerin yağmaladığı topraklar bin Li civarındadır. Bu Chou İmparatorunun verdiği toraklardan yirmi ve otuz kattan fazla alana sahip olmaları demektir. Bu toprakların çoğu ise, Jung ve Tiler'e aittir.

Derebeylik devletleri toprak genişletme politikasının sonucunda bazı Jung ve Tiler asimile olmuşlardır. Bunlardan bazıları ise kuzeye kaçmışlar, kendi benliklerini

korumuşlardır. Asimile olan Jung ve Tiler ise Çin'in orta bölgesindeki yerli halklarla birlikte kaynaşmışlar, daha sonra kurulan Han sülalesinin temel unsurlarından birini oluşturmuşlardır (M.Ö. 206-M.S. 8). Bu Han milleti işte bu günkü Çin milletidir (Çinliler kendilerine Han milleti diyorlar).

C- JUNG VE TİLER'İN DEREBEYLİK DEVLETLERİYLE OLAN KÜLTÜR ALIŞVERİŞLERİ

Çin'in kuzeyinde yaşamış olan Jung ve Tiler'in Çin'in orta bölgesindeki yerli halklardan birçok yönden farklı olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Bunlar birbirleriyle temas kurduklarındamutlaka birçok zorlukla karşı karşıya kalmışlardı. Tso-chuan'ın yazdığına göre, "M.Ö. 558 yılında Junglular'ın lideri Chü-chih, Chin devleti tarafından yakalanmış, suçlu olduğu söylenince de kendini şöyle savunmuştur: 'Biz Junglular yiyecek, içecek ve giyecek konusunda sizlerden çok farklıyız. Paralarımız birbirine geçmiyor, dilimiz de farklı olduğu için anlaşamıyoruz, biz nasıl kötülük yapabiliriz?'"(OKK, 1979: 1956).

Chou İmparatorluğu kurulduktan sonra, kuzey ve batı halklarının dilini anlamak için özellikle tercüme bürosunu kurmuşlardır. Kuzeylilerin dilini tercüme eden kişiye "Yi", batılıların dilini tercüme eden kişiye "Ti-t'i" diyorlardı (OKK, 1979: 889). Ayrıca dışişlerinden mesul olan devlet idaresinde, göçebelerin kültürü ile ilgili büro'da açmışlar, o kadar ki, musiki ile ilgili büro dahi kurulmuştur (OKK, 1979: 802). (3)

Jung ve Tiler Çin'in orta bölgelerine gelince, yerli halklarla her yönden ilişkilerini geliştirmişlerdir. Junglar'ın Hu kavmi, Chin devleti ile olan komşuluğunu uzun yıllar boyu sürdürmüştü. Bu kavmin lideri olan Hu-t'u'nun kızı, Chin devletinin hükümdarı Hsian-kung ile (M.Ö. 676-650) evlenmişti. Oğlu Ch'ung-er daha sonra Chin hükümdarı olarak Hui-kung (M.Ö. 650-636) ünvanını almıştı. Ch'ung-er daha sonra kayınpederi olan Hu-t'u'yu Chin devletinin veziri yapmıştı. Daha sonra Hu kavmi kendi soyadını Chin hükümdarının soyadı olan Chi'ye değiştirmiş ve böylece iki soy birleşmiş olmaktadır. Bu arada Chin hükümdarı Hsian-kung bir başka kızla evlenmekte olduğundan Jung eşinden olan oğlu Ch'ung-er bir tehlike olacağını hissetmiş ve Ti kavmine kaçmıştır. Ancak babası öldükten sonra (M.Ö. 650) kendi memleketine dönmüş ve hükümdar olmuştur. Adı geçen hükümdar Tiler'in Chiang Kau-ju kavminin liderinin kızı ile evlenmiştir. Tarihte bu kıza "Wei 魏 kızı" denmiştir (OKK, 1979: 1781, 1793, 1798, 1815, 1817).

Chin hükümdarı Chin-kung (M.Ö. 599-580) kendi kız kardeşini kırmızı Tiler'in lideri Lu-tzu Yin-er 潞子嬰兒 ile evlendirmişti (OKK, 1979: 1886). Ayrıca Chao devletinin (M.Ö. 403-222) hükümdarı Jang-tzu kendi ablasını kuzey Tiler'e mensup olan Tailer'in 代 lideri ile evlendirmiştir (ÇKMT, 1987: 56).

Derebeylik devletleri ile Jung ve Tiler de birbirine kaçma ve sığınma olayları çok görülmektedir. M.Ö. 655 de Chin hükümdarının oğlu Ch'ung-er'in Tiler'e kaçtığı olaydan başka, M.Ö. 621'de Chin devletinin generali Chia-chi (Hu-hsia-ku) Tiler'e kaçarak sığınmıştır (OKK, 1979: 1843). M.Ö. 574'de Çin devletinin veziri Chang-yü-chiao, can güvensizliğinden dolayı Tiler'e kaçmıştır (OKK, 1979: 1922). M.Ö. 525'de Chin ordu generali Hsün-wu, Lu-hung Junglara savaş açmış ve bu toplumu mağlup etmiştir. Lu-hung Jung hükümdarı Ch'u memleketine, halkları ise Chou İmparatorluğu'nun diyarına kaçmışlardır (OKK, 1979: 2082).

M.Ö. 491'de Chin ordusu Han-tan şehrini kuşatmış, bunun sonucunda şehrin komutanı Hsün-wu, Beyaz Tiler'e mensup olan Hsien-yü'lere sığınmıştır (OKK, 1979: 2159). Tiler eskiden çadırdaki yaşamışlardır (3). Fakat Çin topraklarına gelince yerleşik hayata geçmişler (4) ve soyadı kullanmışlardır. Kırmızı Tiler Wei soyadını 隗姓, Beyaz Tiler Heng soyadını 姪姓 ve Li Junglar Chi soyadını 驪戎姬姓 kullanmışlardır (ÇKMT, 1987: 58).

Bazı göçebe kavimler orta Çin'deki kültürleri benimsemişlerdir. Tso-chuan'de: "M.Ö. 559 yılında Chin devleti başta olmak üzere Lu, Sung, Wei, Chen, Ts'ao, Lü, Chu, T'eng, Hsüeh, Chi, Küçük Chu ve Chiang Junglarla Hsiang adlı yerde (Chen Devletinde) birleşik memleket kurarken, Chin devletinin veziri, Chiang Jung'un lideri Chü-chi'yi sevmediği için demiştir ki: 'Chü-chi'nin kabahatinden dolayı diğer derebeylik devletleri ile eskisi gibi yakınlığımız kalmadı. Chü-chi'nin dışarı atılmasını teklif ediyorum'. Chü-chi karşılık olarak şunları söyledi: 'Junglar'ın Chin devleti ile çok iyi dostluğu vardı. Chin'lilerin diğer derebeyliklerle kriz halinde olması Chin devletinin kabahatidir'. Sonra 'Ch'ing-ying' (Mavi Sinek) adlı şiiri okudu ve toplantıyı terk etti. Chin veziri bunları duyunca hemen Chü-chi'yi içeri çağırdı ve özür diledi ve toplantı devam etti." diye yazılmaktadır (OKK, 1979: 1955).

Ch'ing-ying adlı şiir (OKK, 1979: 484) Chou İmparatoru You-wang (M.Ö. 781-771) in iftira sözlere fazla inanıp devletini kaybettiğini anlatan ve suçlayan bir

şiidir. Jung lideri Chü-chi'nin bu şiir ile Chin vezirine cevap vermesi demek, Junglar'ın orta Çin bölgesindeki kültürlerini çok iyi bildiğini göstermesi demektir.

Eski orta Çin kültürünü en iyi şekilde kabul eden Chung-shan devletidir. Beyaz Tiler'e mensup olan Hsien-yüer tarafından kurulan bu devletin yapısı, tıpkı Chou İmparatorluğundaki gibi, hükümdarları, vezirleri, devlet bakanları, ordusu vardır. Bu teşkilat onları devlet haline getirmiştir (ÇKMT 1987: 58). 1974 yılında, eski Chung-shan devletinin bulunduğu He-pei eyaletinin P'ing-shen nahiyesindeki arkeolojik kazı ve araştırmalara göre, on binden fazla eşya ortaya çıkmıştır. Ölüyle birlikte gömülen çeşitli eşyaların karakteri, mezarın yapılması ve yazıların değişikliği hep kuzey göçebe halkların özelliğini taşımaktadır (Kuang-ming Gazetesi, 6 Ağustos 1978: 3).

Bazı kaynaklara göre, Chung-shan Devleti'nde hayvancılıkla beraber tarım işleri de çok gelişmişti (ÇKMT, 1987: 59). Arkeolojik kazılarda bulunan eşyalara göre, Chung-shan Devleti'nde maden işçiliği çok gelişmiştir. Mezarlarda bulunan bakır balta, mızraklar, kılıçlar, oklar ve demir savaş eşyalarının sayısı çoktur. Altın, gümüş, balır, demir ve yeşim taşları ile yapılan eşyalar çok mükemmeldir. Bu da Chung-shan Devleti'nin el sanatlarının çok ileri olduğunu göstermektedir (Kuan-min, 1978:3).

Orta Çin bölgesine gelen Jung ve Tiler, buraya kendilerine has olan at kültürünü, savaş tekniklerini, savaş elbiselerini ve at oyunları ile at sporlarını da getirmişlerdir. Ayrıca Jung ve Tiler bu bölgelere biber, soğan ve fasulye gibi tarım ürünlerini de sokmuşlardır (ÇKMT, 1987: 60-61).

Ch'un-ch'iu döneminde (M.Ö. 770-481) Tiler, orta Çin bölgelerinde çok önemli roller oynamışlar, özellikle askeri ve siyasi konularda hep önde olmuşlardır. Bu öncülüklerini M.Ö. 575 yılında Ch'i ve ch'in gibi devletlerle birlikte orta Çin bölgesinin en kuvvetli üç devletinden biri olarak göstermişlerdir (OKK, 1979: 1918).

Chan-kuo döneminde (M.Ö. 481-222) Beyaz Tiler'e mensup olan Hsien-yüer, Chung-shan Devleti'ni kurarak diğer kuvvetli derebeylik devletleri ile eşit halde yaşamışlardır. Han sülalesindeki Hsien-yü Wen-tsung, Hsien-yü Huang ve Hsien-yü-p'u, Kuzey Ch'i sülalesindeki (479-502) Hsien-yü Shih-jung ve Yuan sülalesindeki (1207-1368) Hsien-yü Shu hep bu Chang-shan devletinin soyundan gelmektedir

(ÇKMT, 1987: 61-62).

Yukarıda anlattığımız gibi, orta Çin bölgesindeki kavimlerin içinde proto Türkler yaşamaktadır. Bu proto Türk kavimlerini temsil eden Jung ve Tiler bu bölgeye kendi kültürlerinden birçokşey getirmişlerdir. Bu kültür daha sonra Çin kültürünün içinde önemli bir faktör olmuştur. Ayrıca orta Çin bölgesine gelen Jung ve Tiler diğer kavimler gibi yerleşik hayata geçmişler, Chung-shan devleti gibi büyük bir *devlet teşkilatı* kurmuşlardır. Fakat bu Jung ve Tiler, daha sonraki Güney Hunlar, Doğu Göktürkler, kısmen Moğollar ve Mançurlar gibi bu bölgede asimile olmuşlardır. Han sülalesinin oluşmasında da bunların payı vardır.

IV. BÖLÜM NOTLARI

1. Li-chih Konfüçyüs tarafından hazırlanan, öğrencilere verdiği altı dersten birincisidir. Konfüçyüs'ün ideolojisinde, insanları fazilet ve ahlaki yönden yetiştirmek için mutlaka okunması gereken bir eserdir. Eski Çin kültüründe de önemli bir yeri vardır. Eserin hepsi 49 bölümdür.

2. Huang-ti Nei-chin'in kelime anlamı şudur: Huang-ti: Sarı İmparator, Nei: İçi gizli, kıymetli, Chin: Klasik anlamındadır. Yazarı bilinmeyen, Çin tıbbının ilk teori eseridir. Bu günkü Doğu tıbbında çok önemli bir yere sahip olan bir eserdir. M.Ö. VII. ve M.Ö. III. yüzyılların arasında tamamlanan bu eser, tabiat, insan ve sosyal hayatları ve bunların aralarındaki ilişkileri Çin felsefesi ile anlatmıştır. Dolayısıyla bu eser aynı zamanda bir felsefe kitabıdır.

Çin tıbbında bitkisel tedaviler ikiye ayrılmaktadır. Biri sağlıklı yaşam için, yani hergün gördüğümüz sebzeler ve bazı şifalı bitkiler: diğeri tamamen tedavi amaçlı bitkilerdir. Bu ikincisi işte yukarıdaki kitapta bahsedilen sert bitkidir. Chou sülalesinden evvel Çin toprağında bitkisel ilaçların kullanımı bilinmiyordu. Shang dönemine ait en eski Çince yazıtlara göre, insanların hastalıklarını falcılar ve büyücüler tedavi etmekteydi (Lİ-chin-wei, 1987: 4). Chou sülalesi döneminde bitkisel kaynaklı tedaviler ortaya çıkınca, Çin tıbbı falcı ve büyücülerden kurtulmuştu (Li, 1987: 5). Yalnız bu dönemdeki bitkisel tedavi yöntemi aynı zamandaki Mısır, Eski Yunanlılarda kullanılan bitkisel tedavi çeşitleri ve bunların neticeleri gibi konulardan oldukça geri kalmıştır (Li, 1987: 51).

M.Ö. 3000 yıllarında Mezopotamya'da, M.Ö. 1555 yılından önce Mısır'da ve M.Ö. 2000 yılından evvel Anadolu'da yoğun halde bitkisel ilaçlar kullanılmıştır (Baytop, 1984: 13-16).

Chou sülalesinin hanedan soyunu incelerken Chouluların Batıdan geldiğini ispat etmiştik. Choulular Çin toprağında imparatorluklarını kurunca bir sağlık kurumu kurmuşlar ve özellikle "sert bitkiler" le tedavi yöntemini geliştirmişlerdir (OKK: 1979: 666).

Gördüğümüz gibi, Choulular Batıdan Çin toprağına geldiklerinde burada bitkisel tedaviler de başlamıştır. Özellikle bitkisel ilaçlarla tedavi Huang-ti Nei-chin’de yazdığına göre, bu tür tedavinin batı’dan geldiğı izah edilmektedir. Bu da Choulular’ın Batıdan Doğuya gelmesiyle uyum sağlıyor. “Sert bitkilerle” tedavi etmek yöntemi Choulular’la birlikte Çin toprağına gelmiştir. Bu tür yöntemlerin menşei ise Mezopotamyadır.

3. M.Ö. 627 yılında Tiler Wei devletine saldırmışlar. Ardından dostluk anlaşması yapmışlar, *Tso-chuan’a göre bu anlaşma Tilerin çadırında* gerçekleşmiştir (OKK, 1979: 1832).

4. M.Ö. 528 yılında Chin ordusu Beyaz Tiler’e mensup olan Kular’ı bir şehirde kuşatmış, şehirdeki tüm Kular teslim mesajı göndermişlerdir (OKK, 1979: 2077).

SONUÇ

Türk milletinin adına tarihi belgelerde VI. yüzyılda Göktürk devletinin ortaya çıkmasıyla rastlanmıştır. Bir millet olarak, bu kavrama Kaşgarlı Mahmud'un eserinde rastlamaktayız. İkiyüzyıllık Türk tarihi araştırmalarına ve eski Çin kaynaklarına göre, Türklerin ataları Hunlar olup, Türk tarihi Hunlardan başlamaktadır.

Hun İmparatorluğunun ortaya çıkışında akıllara durgunluk verecek derecede sağlıklı bir devlet yapısına ve mükemmel bir askeri güce sahip olması, bizi Hunlar'dan önce eski Türklerin mevcut olup olmadığını, nerede oturduğu ve kimlerle ilişkileri olduğunu, nasıl gelişip Hun İmparatorluğu haline geldiği gibi birçok konuda düşünmeye sevketmiştir.

Çalışmamızda, bilinen bir Türk kavmi olan Uygurlar'dan yola çıktık ve bu kavmin menşei hakkında bir inceleme yaparak mevcut bölgelelere göre, Türkler'in atalarının M.Ö. 2146 yılında ortaya çıkmış olan Ch'üan-yi kavmine dayanabileceği kanaatine vardık. Uygurlardan Ch'üan-yi'ye kadarki tarih sürecinde, Türkler'in silsilesini birbirine bağlayan en önemli kavim ve devlet Hun İmparatorluğudur. Bu nedenle biz bu çalışmamızda, özellikle Hunlar'dan önceki Türkleri, yani proto Türk kavimlerini incelemeyi amaçladık.

Çin'in en eski tarih eseri olan "Bambu Üzerine Yazılmış Tarih Yazıları" (Chu-shu-chi-nian)'a göre, proto Türk kavmi Ch'üan-yiler M.Ö. 2146 yılında Çin'in Kuzey bölgesinden Shan-hsi eyaletine göç etmiştir. Mevcut kaynaklara dayanırsak, M.Ö. 2146 senesinde ilk proto Türk kavminin ortaya çıkmasıyla Türk tarihinin başlangıç tarihi belirtilmiş oluyordu. Bu kavim Shang Sülalesi (M.Ö.16.yy-11.yy) döneminin başında Kui-fang şeklinde ortaya çıkmıştır. Chou Sülalesi (M.Ö. 1027-256) döneminde Ch'üan-yi ve Kui-fang kavimlerinin bir uzantısı olarak Hung-yi veya K'ung-yi şeklinde M.Ö. XII-XI. yüzyıllarında Kuzey Çin'de yaşamıştı. M.Ö. 1081-1025 yılları arasında, Chou Sülalesinin darbesiyle, Hung-yiler kuzeye çekilmiş ve tarih sahnesinden uzaklaşmıştır. Ardından Hung-yiler, Hsün-yü, Hsien-yün adları altında tekrar Chou Sülalesinin kuzey bölgelerinde görülmeye başlanmıştır. M.Ö. XI-IX. yüzyıllar arasında mevcut olan bu kavimler Çin'in iç bölgelerinde büyük sarsıntı yapmış ve M.Ö. IX.yüzyılın son zamanlarında kuzeye çekilmiştir. Bu kavimlerin bir

uzantısı olan Ch'üan-junglar Çin'in kuzey bölgelerinde yaşamaya başlamışlardır. Ch'üan-jung kavminin Chou sülalesi arasındaki mücadele sonucunda, Ch'üan-junglar tarih sahnesinden çekilmiş, Chou sülalesi de zayıf düşerek Çin'in batısından doğusuna taşınmıştır. M.Ö. VIII. yüzyılına dek, kuzeyde yaşayan proto Türk kavimleri durgun bir hayat sürdüğü için bir asır kadar eski Türk tarihi karanlık bir dönem geçirmiştir. M.Ö. VIII. yüzyıldan sonra, kuzeydeki Ch'üan-yi, Hung-yi, Hsün-yü, Hsien-yün ve Ch'üan-jung gibi proto Türkler'in devamı olan, bu kez Tibet unsurunu da kapsayan büyük federal toplum Junglar, ortaya çıkmıştır. Eski Çin kaynaklarında en çok bahsedilen ve Çin toprağındaki derebeylik topluluklarına darbe vuran kalabalık Junglar parçalandıktan sonra, ufak topluluk halinde Çin'in iç bölgelerine kadar gitmişlerdir. Jungların bir parçası olan Tiler faaliyet göstermeye başlamış ve M.Ö. 627 senesinde parçalanarak üçe bölünmüştür. M.Ö. III.yüzyıla kadar devam edebilmiş olan Jung ve Ti toplumlarının bazısı kuzeye göç etmiş bazısı ise Çin toprağında asimile olmuştur. M.Ö. 318-265 yılları arasında yukarıda adı geçen proto Türk kavimlerini temel alan Hunlar ortaya çıkmış ve M.Ö. 215 yılından sonra da kuzey Asya'da Hun imparatorluğu'nu kurmuşlardır.

M.Ö.2146-318 yılları arasındaki proto Türk kavimleri hakkında yapılan bu çalışmamızda elde edilen en eski Çince felsefe, fal, şiir, tıp, devlet tüzüğü, tarihi eserler ve kazıda bulunan eski kitaplara dayanarak araştırma yapılmıştır. Ayrıca doğulu ve batılı bilim adamlarının araştırmalarından istifade edilmiştir. Bu çalışmamızda, konuya gerçekçi ve ciddi yaklaşarak eski Türk kavmi Ch'üan-yiler'den Hunlar'a kadarki proto Türklerin birbiriyle bağlantılı olduğunu ve bunların tarih sürecinde birbirinin devamı olduğu kanaatine vardık.

Bunun yanısıra, Çin toprağında kurulan ilk üç imparatorluk olan Hsia (M.Ö. 21 yy-16.yy), Shang (M.Ö. 16.yy-11.yy) ve Chou (M.Ö. 1027-256) sülalelerinin hanedan soyunu da araştırarak, bu sülalelerin değişik kavimler tarafından kurulduğu ortaya çıkardık. Özellikle bazı tarih araştırmacıları tarafından kabul edilen Chou İmparatorluğu'nun proto Türkler tarafından kurulduğu görüşünün de ne derece ilmi olduğunu araştırmak amacıyla Çince kaynaklarından elde ettiğimiz belgeler üzerinde inceleme yaparak Chou imparatorunun proto Türk kavimleri tarafından kurulduğunu, kültürlerinin de Türk kültürü ile hemen hemen aynı olduğunu ortaya çıkarmaya çalıştık.

Sonuçta da, sağlıklı bir devlet yapısına ve mükemmel bir askeri güce sahip olan

Hun İmparatorluğu'nun ortaya çıkışından önce, Türklerin uzun zaman güney Sibirya ve kuzey Çin'de yaşadıklarını, yani kavimden kavimler federasyonuna geçerek Hun İmparatorluğu'nun kurulmasında temel oluşturduklarını ortaya koymaya çalıştık.

KAYNAKÇA

I. KLASİK ESERLER

Yuan- yuan

1979

Onüç Klasik Kitap 《十三经注疏》上册下册

中华书局

Chung-hua Shu-chü. Pekin

Chou-Yi, s.5-105 《周易正义》

Shang-Chu, s.109-25 《尚书正义》

Shih-Chin, s.259-628 《毛诗正义》

Chou-Li, s.631-937 《周礼注疏》

Li-Chi, s.1221-1696 《礼记正义》

Tso-Chuan, s.1697-2184 《春秋左传正义》

Kung-yang Chuan, s.2189-2354 《春秋公羊传注疏》

Ku-liang Chuan, s.2357-2451 《春秋谷梁传注疏》

Lung-Yu, s.2453-2536 《论语注疏》

Er-Ya, s.2563-2653 《尔雅注疏》

Meng-tzu, s.2659-2780 《孟子注疏》

Shen-Yüeh

1956

Chu-Shu-Chi-Nian 《竹书纪年》 (Bambu Üzerine azılmış Tarih Yazıları), Shang-wu Yin-Shu-Kuan, Taypei.

1988

Mu-Tian-Tzu Chuan 穆天子传 (İmparator Mu'nun Tezkeresi), Shang-wu yin-shu-kuan, Shanghai

1978

Kuo-yü 《国语》 (Devletler Tarihi) Ku-Chi Ch'u-Pen-She, Shanghai

1988

Shan-Hai Chin 山海经 (Dağ ve Nehirler Hakkındaki Klasik Eserler), Shang-wu Yin Shu-Kuan, Shanghai

II. SÜLALE TARİH ESERLERİ

Ssu-Ma-Ch'ien

1975 Shih-Chi 史記 (Tarih Hatırası), Chung-hua Shu-Chü, Pekin.

Pan-Ku

1962 Han-Shu 前漢書 (Han Süallesi Tarihi), Chuang-hua Shu-Chü, Pekin.

Ch'en-Shou

1959 San-Kuo-Chi 三國志 (Üç Süalenin Tarihi), Chung-huan Shu-Chü, Pekin.

Fen-Ye

1965 Hou-Han-Shu 後漢書 (Son Süalesi Tarihi), Chung-huan Shu-Chü, Pekin

Wei-Shou

1974 Wei-Shu 魏書 (Wei Süalesi Tarihi), Chung-hua Shu-Chü, Pekin.

Li-Pei-Yao

1972 Pei-Ch'i-Shu 北齊書 (Kuzey Ch'i Süalesi Tarihi), Chung-hua Shu-Chü, Pekin.

Lin-Hu Te-Feng

1971 Pei Chou-Shu 周書 (Kuzey Chou Süalesi Tarihi), Chunghua Shu-Chü, Pekin.

Wei-Chen

1973 Sui-Shu 隋書 (Sui Süalesi Tarihi), Chung-hua Shu-Chü, Pekin

Fang-Hsüan-Lin

1974

Chin-Shu 晋书 (Chin Sülalesi Tarihi), Chung-hua Shu-Chü, Pekin

Li-Yen-Shou

1974

Pei-Shi 北史 (Kuzey Devletler Tarihi), Chung-hua Shu-Chü, Pekin.

Liu-Hsün

1975

T'ang-Shu 舊唐書 (T'ang Sülalesi Tarihi), Chung-Hua Shu-Chü, Pekin.

O-Yang-Hsiu

1975

Hsin-T'ang-Shu 新唐書 (Yeni T'ang Sülalesi Tarihi), Chung-hua Shu-Chü, Pekin.

III. GENEL TARİH KAYNAKLARI

Sung-Chung

1957

Shi-Pen Pa-Chung (Asıl Tarih), Shang-wu Yin-Shu-Kuan, Shanghai.《世本八种》 汉宋衷注 清秦嘉谟等辑 (商务印书馆1957年本)

Huang-P'u-Mi

1964

Ti-Wang-Shih-Chi (İmparatorlar Tezkereleri), Chung-hua Shu-Chü, Pekin.《帝王世纪辑存》 晋皇甫谧著 徐宗元辑 (中华书局1964年本)

Li-Tao-Yuan

1957

Shui-Chin Chu-Shu (Nehirler Hakkındaki Klasik Kitabı), Ke-hsüe-Ch'u-Pen-She, Shanghai.

《水经注疏》 后魏郦道元注 清杨守敬疏 (1957年科学出版社影印本)

Tu-Yo

1935 T'ung-Tian 《通典》 (Genel Tarih), Shang-wu Yin-Shu-Kuan, Shanghai.

Ma-Tuan-Lin

1936 Wen-Hsien-Tung-Kao《文献通考》(Eski Kaynaklar Hakkındaki Genel İncelemeler), Shang-wu Yin-Shu-Kuan, Shanghai.

Ssu-Ma-Kuang

1956 Tzu-Chi-T'ung-Chien 资治通鉴 (Genel Tarih), Shang-wu Yin-Shu-Kuan, Shanghai.

V. ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR

Çin Akademisi Arkeoloji Araştırma Merkezi

1961 Yeni Çin Arkeoloji Araştırmalarının Derlenmesi, Weng-wu Kitabevi, Pekin. 中国科学院考古研究所编著:《新中国考古收获》
奴隶社会(文物出版社1961年版)

1965 Kaplumbağa Yazılarının Toplamı Chung-hua Shu-Chü, Pekin.
中国科学院考古研究所编辑:《甲骨文编》(中华书局影印1965年版)

1979 Otuz Yıllık Arkeolojik Araştırma Çalışmaları, Weng-wu Ch'u-Pen-She, Pekin. 《文物考古工作三十年》文物出版社, 1979年

1961 1958-1959 Yıllarında Yin Mezarındaki Kazı Araştırma Raporu.
K'ao-ku Dergisi, 1961:12-63 中国科学院考古研究所安阳发掘队,
《1958—1959年殷墟发掘简报》(《考古》1961:2:63)

Ch'en-Men-Chia

1956 Yin Mezarındaki Kaplumbağa Yazıtların Genel Değerlendirilmesi K'e-hsüe Chu-pen-she, Pekin
陈梦家:《殷虚卜辞综述》,科学出版社, 1956年

- 1954 Yin Dönemindeki Bakır Eşyalar. K'ao-Ku hsue Pao
Dergisi, 1954:7:15, Pekin
陈梦家, 《殷代铜器》三篇 (《考古学报》1954:7:15)
- 1955 Batı Chou Dönemindeki Bakır Eşyalar.
K'ao-Ku hsue P'ao Dergisi, 1955:9-1956:4, Pekin
陈梦家, 《西周铜器断代》(一)至(六) (《考古学报》1955:9—1956:4)
- Chou-Hen
- 1980 Hsia Shang ve Chou Dönemindeki Arkeoloji Tezleri
Weng-wu Chu-pen-she, Pekin,
邹衡: 《夏商周考古学论文集》·281—284页, 文物出版社, 1980
- Kuang-Min-Je-Pao
- 1978 Chang-Kuo Dönemindeki Chung-Shan Devleti Hakkındaki
Antika Eşyalarının Keşif Edilmesi. Kuang-Min-Je-Pao Gazetesi,
6.8.1978., «战国时期中山国遗物遗迹的重要发现», 载 «光明日报»
- Kuo-Mo-Jo
- 1959 Bakır Çağı, K'e-hsue ch'u-pen-she, Pekin
郭沫若, 《青铜时代》(科学出版社1959年版)
- 1957 Batı Chou Dönemindeki Tunç Yazıtların Üzerindeki
Araştırmalar. K'e-hsue Ch'u-pen-she, Pekin.
- Kuo-Pao-Chün
- 1963 Çin'in Bakır Çağı, Shan-Lian Shu-tian, Pekin.
郭宝钧, 《中国青铜时代》(三联书店1963年版)
- Li-Chung
- 1975 Çin'in Derebeylik Döneminden Önceki Demir İşletme
Tekniğinin Gelişmesi Hakkındaki İncelemeler. K'ao-Ku
hsue-pao Dergisi, 1975:2:1
李众: 《中国封建社会前期钢铁冶炼技术发展的探讨》(《考古学报》1975:2:1)

Pekin Üni. Arkeolojik Araştırmalar Bölümü

- 1979 Shang ve Chou Dönemi Hakkındaki Arkeolojik Araştırmalar.
Weng-wu Ch'u-pen-she, Pekin
北京大学考古教研室: 《商周考古》, 文物出版社, 1979年
- Yi-Ta
1955 Çin'in Yontma Taş Çağı. San-len Shu-tian, Pekin
尹达: 《中国新石器时代》, 三联书店, 1955年
- Yong-Ken
1941 Shang ve Chou Dönemindeki İçki ve İbadet Eşyaları
Hakkındaki Araştırmalar. Harvard Üni. Yen-chin en.
容 庚: 《商周彝器通考》(哈佛燕京学社1941年版)

VI. ARAŞTIRMALAR

- Brinkly, Frank
1902 Chia Its History Arts and Literature. Boston.
- Chang-Hsin-Liang
1977 Doğu ve Batı İlişkileri Hakkındaki Kaynakların Toplamı.
Chung -hua Shu-Chü, Pekin.
- Chang-Yin-Lin
1962 Çin'in Genel Tarihi. San-Lien Shu-Tian, Pekin.
张荫麟: 《中国史纲》, 三联书店, 1962年。
- Chang-Yin-Yan
1984 Huang-ti Nei-chin. Teknik Neşriyatı, Shang-hai.
- Chen Ch'i -Chiu
1974 Han-Fei-Tzu Eserlerin İzahı. Jen-min Ch'u-Pen-She, Shanghai.
陈奇猷: 《韩非子集释》 上海人民出版社, 1974

- Chen-Chin-Ping
1961 Chinese History, China Publishing Company, Taipei.
- Chien-Po-Tsan
1950 Çin'in Genel Tarihi. San-Lien Shu-Tain, Pekin.
翦伯赞：《中国史纲》，三联书店，1950年
- Ch'in-Chung-Mian
1958 Umumi Türk Tarihi, Chung-huan Shu-Chü, Pekin.
《突厥集史》上下册 岑仲勉撰 中华书局 1958年
1958 Batı Göktürkler Hakkındaki Kaynakların Eklemeler ve
Araştırmalar, Chung-hua Shu-Chü, Pekin.
《西突厥史料补阙及考证》 岑仲勉撰 中华书局 1958年
1982 Sui ve T'ang Sülalesi Tarihi, Chung-hua Shu-Chü, Pekin.
- Chou-Wei-Chou
1983 Ch'i-lı ve Juan-Janlar, Shanghai Halk Neşriyatı, Shanghai.
《敕勒与柔然》 周伟洲著 上海人民出版社 1983年
- Cordier, Henri
1920-21 History Generale de la Chine et de Ses Relations Avec les Pays
Strangers, Paris
- Çin'in Kuzey Milletleriyle Olan İlişki Tarihini İnceleme Grubu
1987 Çin'in Kuzey Milletleriyle Olan İlişkilerinin Tarihi. Chung-Kuo
She-hui Ke-hsüeh-yuan, Pekin. 《中国北方民族关系史》 该书编写组
中国社会科学出版社 1987年
- EBERHARD, W.
1942 Çin'in Şimal Komşuları, TTK, Ankara.
1942-43 "Eski Çin Kültürü ve Türkler", AÜDTCE, Ankara, s. 19-29.
1982 Çin Tarihi, TTK, Ankara.

- ESİN, Emel.
1978 İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş. İÜEF, İstanbul.
- Fang-Yü-Lan
1966 A Short History of Chinese Philosophy, The Free Press. N. Y.
- Feng-Chia-Shen
1958 Uygur Tarihi Hakkındaki Kaynakların Derlemesi, Min-tau Ch'u-pen-she. Pekin.
《维吾尔族史料简编》 冯家升等编 民族出版社 1981年
- Fei-Hsiao-Tung
1981 Toward a Peoples Anthropology. Beijing. New World.
- Fitagerrold, Charles Patrick
1950 China, A Short Cultural History, London, The Cresset Press.
- Giles, Herbert Allen
1920 China and The Chinese, New York. The Columbia University Press.
- Hung-Chün
1903 Moğolların Gizli Tarihi. Kuang-wen Shu-chü, Pekin.
- Hou-Wai-Lu
1955 Çin'in Eski Toplumlari Hakkındaki Tarihi İncelemeler, Jen-min Ch'u-pen-she, Pekin.
侯外庐：《中国古代社会史论》。人民出版社，1955年
- Hsü-Ch'ou-Yün
1966 Çin'in Eski Çağ Tarihine Ait Seçilmiş Tezler. Taiwan Devlet Üniversitesi Tarih Bölümü, Taipei.

- Hsü-Hsü Shen
1960 Çin'in Eski Kaynaklarındaki Mitoloji Çağı, K'e-hsüeh Chu-pen-she, Pekin. 徐旭生:《中国古代史的传说时代》科学出版社, 1960年
- Huang-Lie
1982 Eski Çin Milletleri Hakkındaki Araştırmalar. Halk Neşriyatı, Pekin. 《中国古代民族史研究》 黄列著 人民出版社 1987年
- İZGİ, Özkan
1981-82 Orta Asyan'ın Türkleşmesi, Tarih Enstitüsü Dergisi, XII, Ankara, s. 627-640.
-
- 1977 Eski Çin'deki Azınlık Milletler Hakkında Araştırmalar. İç Moğolistan Ün., Hohuhot. 《中国古代北方各族简史》 内蒙古大学等编 内蒙古人民出版社 1977年
- KAFESOĞLU, İbrahim
1988 Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- KOPPERS, W.
1941 "İlk Türklük ve İlk İndo-Germenlik", Belleten, Ankara, Cilt V.
- Kuo-Ch'in-P'an
1961 Chuan-tzu Adlı Eserin Açıklamaları, Chung-hua Shu-Chü, Pekin. 郭庆藩:《庄子集释》中华书局, 1961年
- Kuo-Mo-Ju
1956 Çin'in Kölelik Çağları. K'e-hsü Ch'u-pen-she, Pekin. 郭沫若:《奴隶制时代》(科学出版社1956年版)
1979 Çin Tarihi, Jen-min Ch'u-pen-she, Pekin. 郭沫若:《中国史稿》人民出版社, 1979年
1982 Çin'in Eski Toplumunu Hakkındaki İncelemeler, Jen-min Ch'u-pen-she, Pekin. 郭沫若:《中国古代社会研究》, 人民出版社, 1982年

- Kuo-Ping-Chia
1963 China. London, Oxford Un. Press.
- Liang-Yü-Shen
1981 Shih-Chi Adlı Eserin Üzerindeki İncelemeler. Chung-Hua Shu-Chü, Pekin. 梁玉绳: <史记志疑·周本纪>, 中华书局, 1981年
- Li-chin-wei
1987 Çin Tıp Ansiklopedisi, Teknoloji Neşriyatı, Shang-hai.
- Lin-Kan
1987 Gök Türk ve Uygur Tarihine Dair Tez Araştırmalarından Seçmeler. Chung-Hua Shu-Chü, Pekin.
《突厥与回纥历史论文选集》上下册 林幹编 中华书局 1987年
- Ma-Ch'ang-Shou
1955 Çin Kardeş Milletlerinin Tarihi. Fu-tan Ün. Tarih Bölümü, Shanghai.
1962 Kuzey Tiler ve Hunlar. San-Lian Shu-Chü, Shanghai.
《北狄与匈奴》 马长寿著 三联书店 1962年
- Maspero, Henri
1907 La Chine Antique. E. de Boccard, Paris.
- Meng-Wen-T'ung
1955 Chou ve Ch'in Dönemindeki Azınlık Milletlerin Hakkındaki Araştırmalar. Fu-tan Ün. Tarih Bölümü, Shanghai.
蒙文通《周秦少数民族研究》
- Nourse, Mary. A.
1943 A Short History of the Chinese. The New Home Library, New York.
- ÖGEL, Bahaeddin
1949 "Büyük Hun Devletinin Kuruluşundan Önce Kuzey Çin'in Etnolojisi Hakkında". AÜDTCF, Ankara, IV. Cilt.
1991 İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi. TTK, Ankara.

ÖZERDİM, Muhaddere

- 1962 "Çin Dininin Menşei Meselesi ve Dini İnançlar". Belleten, XXVI, Ankara.
- 1963 "Chou'lar ve Bu Devirde Türklerden Gelen Gök Dini". Belleten, XXVII, Ankara.

Pai-Shou-Hsi

- 1983 Çin'in Genel Tarihi. Jen-min Ch'u-pen-she, Shanghai.

Percheren, Maurice

- 1946 La Chine. Fernand Nathan, Paris.

Reischauer, Edwin and Fairbank Johu K.

- 1964 East Asia The Great Tradition. Chin-wen Shu-chü, Taipei.

Seegar, Elizabeth

- 1934 The Peagant of Chinese History. Routkedge and Sons, London.

Tian-Chi-Chou

- 1988 Ch'in Sülalesinden Önceki Milletlerin Tarihi. Jen-min Ch'u-pen-she, Ch'eng-tu.

Ting-Ch'ien

- 1962 Fen-lai-hsüan Coğrafya Hakkındaki Araştırmalar. Cehen-chung Shu-chü, Taipei. 《蓬萊軒地理學叢書》 丁謙 浙江圖書館叢書

T'en-Chieh-P'o

- 1979 "Chou Halkının Göçetmesi ve Bu Toplumun Gelişmesi", Wen-Shih. 1979: 6, Pekin. 譚戒甫：〈先周族与周族的迁徙及其社会发展·周族第六次迁徙〉，〈文史〉1979年第6期。

- TOGAN, Z.V.
 1981 Umumi Türk Tarihine Giriş. Enderun Kitabevi, İstanbul.
 1985 Tahite Usul. Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Tuan-Lian-Ch'in
 1982 Kuzey Tiler ve Chung-Shan Devleti. He-pei Halk Neşriyatı, He-pei. 《北狄族与中山国》 段连勤著 河北人民出版社 1982年
- Tu-Chen-Shen
 1993 "Chou ve Ch'in Sülalerinin Milli Kültüründe Jung ve Tiler Unsuru". Ta-lu Tsa-chi, 85, V. 1993: 11: 5, Taipei.
- TUNA, Osman
 1990 Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi. TDK, Ankara.
- T'ung-Shu-Ye
 1980 Ch'un-Chiu ve Tso-Chuan Hakkındaki İncelemeler. Jen-min Ch'u-pen-she, Shanghai.
 童书业著: 《春秋左传研究》 第一卷, 上海人民出版社, 1980年
- TURAN, Baytop
 1984 Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi. Sanal Matbaacılık, İstanbul.
- Wang-Chi-Lai
 1977 Orta Asya Tarihi. Chung-Kuo She-hui-k'e-hsue Ch'u-pen-she, Pekin. 《中亚史》 王治来著 中国社会科学出版社 1980年
- Wang-Chin-Ting
 1980 Çin'in Eski Tarihi. Halk Neşriyatı, Pekin.
- Wang-Kuo-Wei
 1956 Kuan-T'ang'ın Araştırmaları. Chung-hua Shu-chü, Pekin.
 王国维: 《观堂集林》有关商周部分 (中华书局1959年版)
 1968 Wang-Kuan-Tang'ın Araştırmaları. Wen-hua-Ch'u-pen Kung-si, Tai-pei. 王观堂先生集

Wang-Yü-Che

1955

"Ch'in Sülalesi Öncesinde Jung ve Tiler ile Hua-hsia'lilerin İlişkileri". Nan-K'ai Ün. Dergisi, 1955: 1, Nan-Chin.

王玉哲：〈论先秦的戎狄及其与华夏的关系〉，〈南开大学学报〉1955年1期

Yi-Chün

1956

Çin Azınlık Milletlerinin Kısa Tanıtımı. Min-tzu Ch'u-pen-she, Pekin.

VII. SÖZLÜKLER

Atalay, Besim

1992

Divan-ü Lügat-it Türk, TDK, Ankara.

Ch'eng-yun-lin

1987

Milletler Sözlüğü. Tz'u-shu Ch'u-pen-she, Shangai.

Hsü-Shen

1985

Shuo-wen Sözlüğü. Chung-hua Shu-Chü, Pekin.

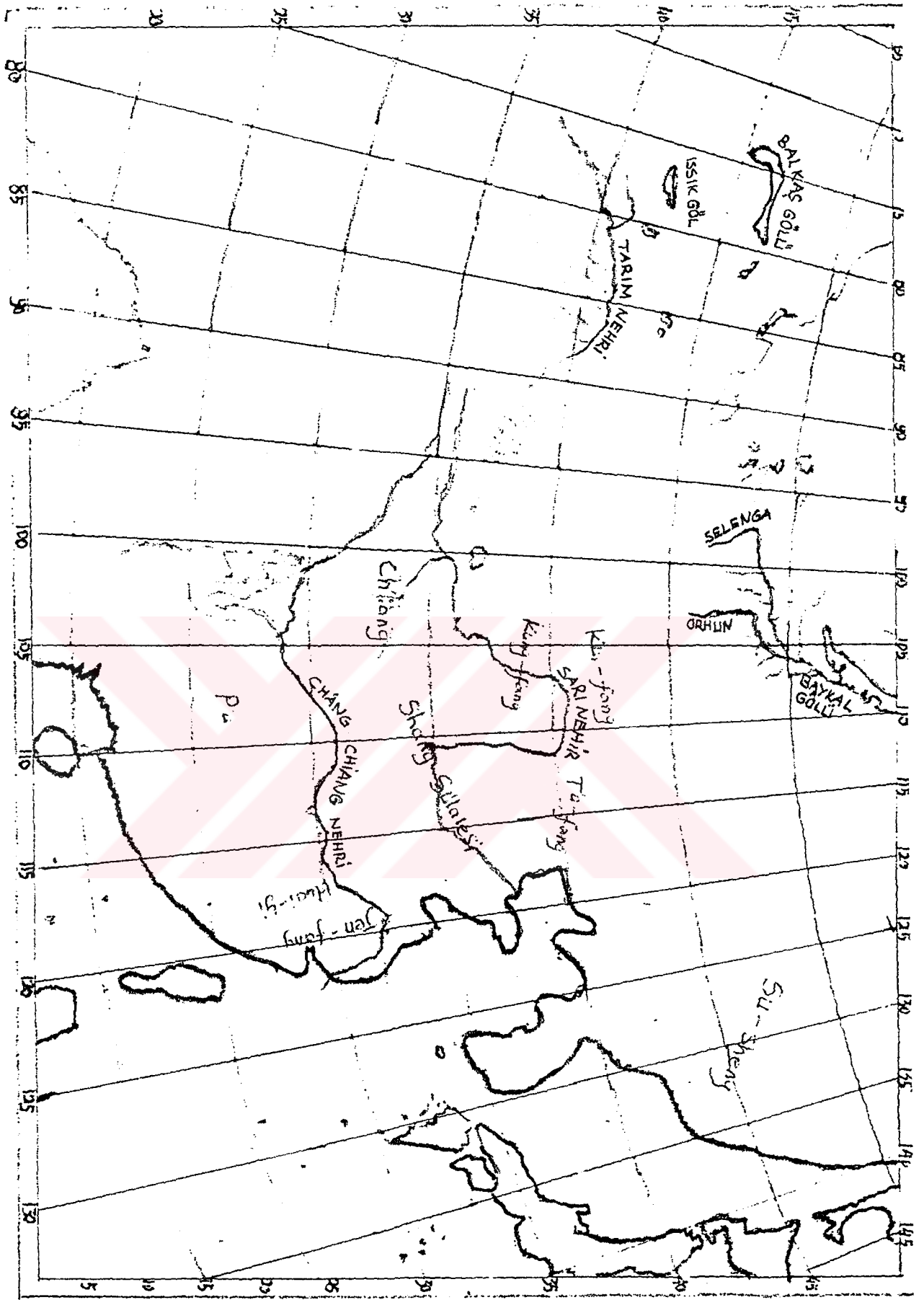
K'ang-Hsi

1984

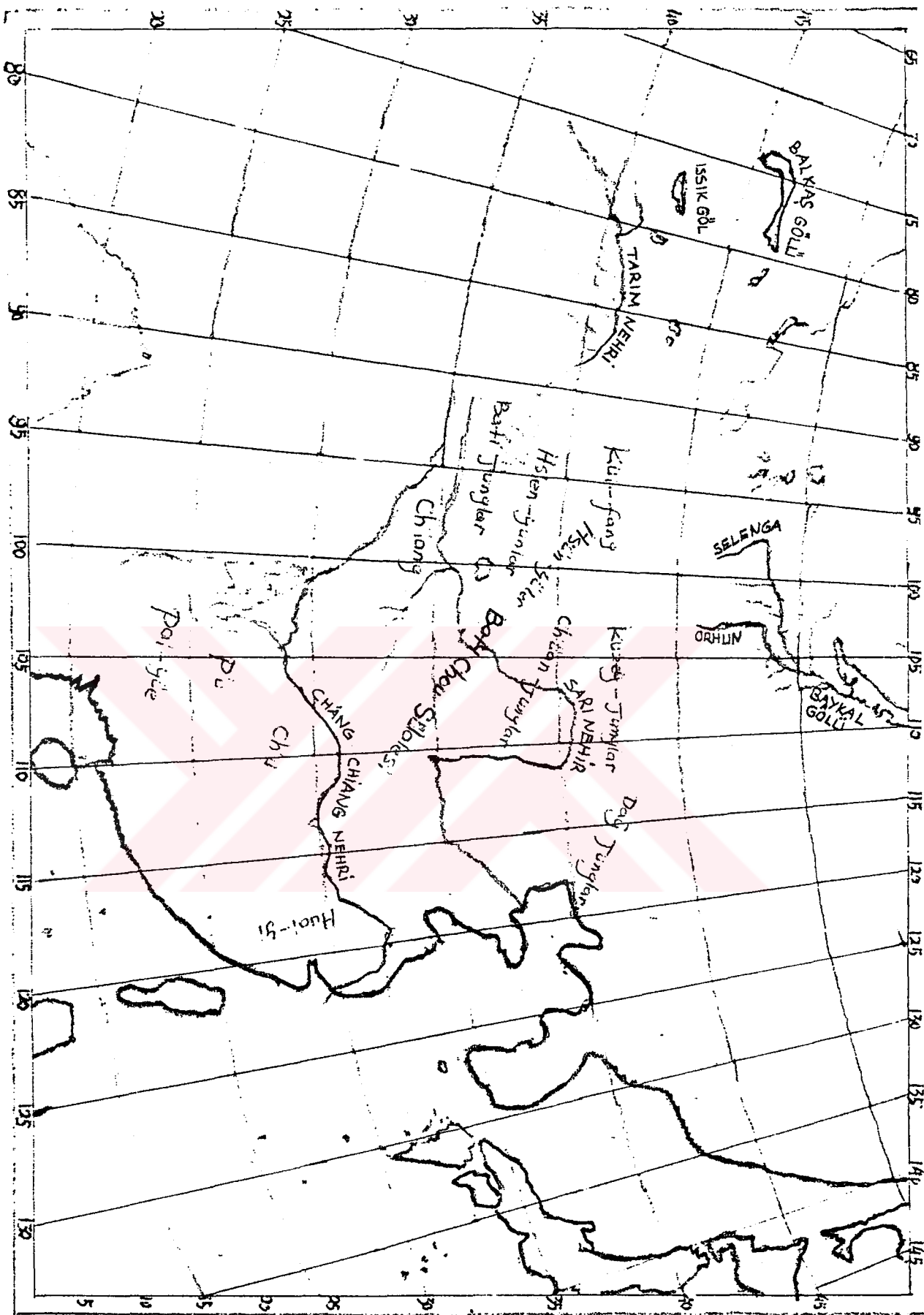
K'ang-hsi Sözlüğü. Chung-hua Shu-Chü, Pekin.

1982

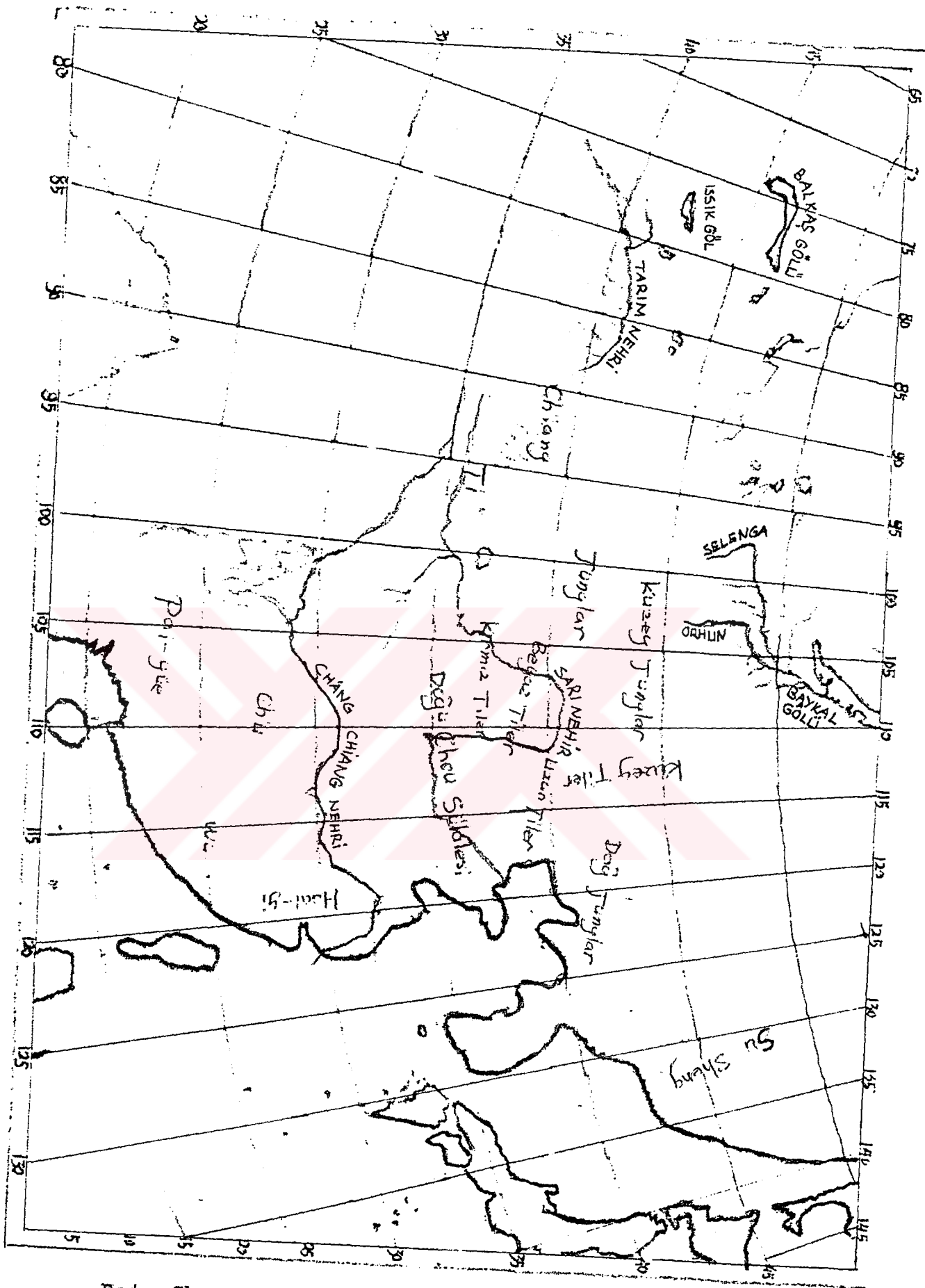
Tz'u-hai Sözlüğü. Tz'u-shu Ch'u-pen-she, Shangai.

Sheng Sülalesi Dönemindeki Türk Kavimleri

Doğu Chou Sülalesi Dönemindeki Türk Kavimleri

Eatu Chou Sülalesi Dönemindeki Türk Kavimleri